İSDAM
DÜŞÜNCE
DERGİSİ
Yıl 6 | Sayı 9 | 2026

NÜFUS

İSDAM DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yıl 6 | Sayı 9 | 2026

İmtiyaz Sahibi
İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Derneği (İSDAM)

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Abdullah Serenli

Yayın Koordinatörü/Editör
Dr. Turgay Ovalı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Kudret Doğan

Yayın Kurulu
Büşra Taşkan, C. Ömer Tuncer, E. Büşra Yıldırım, Ferda Ankun, M. Mustafa Bilgili, Olcay Karahan, Yasir Alkan

Tasarım ve Uygulama
Alaaddin Şahin Tasarım Ofisi

İletişim Ajansı
DMA İstanbul

e-ISSN:
2822-4329

İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Merkezi (İSDAM), yerel ve küresel ölçekli siyasi, iktisadi ve içtimaî konularda araştırmalar yapmak, politika ve stratejiler geliştirmek amacıyla 2013 yılında kurulmuştur.

Bizi Sosyal Medyada Takip Edin

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve hukuki sorumluluk yazara ait olup, İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Derneği'ni bağlamaz.

İSDAM
İSTANBUL STRATEJİK DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

EDİTÖRDEN

Türkiye, 2026–2035 dönemini “Aile ve Nüfus On Yılı” ilan ederek demografinin topyekûn bir yapısal mesele olduğunu resmen kabul etmiş oldu. Bu ilan, uzun süredir kısık sesle konuşulan bir hakikatin yüksek sesle telaffuz edilmesidir: Beşikler boşalıyor, nüfus yaşlanıyor ve kentler-köyler bu değişimin altında sessizce biçim değiştiriyor. Elinizdeki sayı, tam da bu on yılın eşiğinde, meselenin farklı veçhelerini bir arada düşünme çabasının ürünüdür.

Bu sayıda yer alan yazılar, nüfus meselesini ontolojik, iktisadi, kültürel, mekânsal ve kuşaklar arası boyutlarıyla ele alıyor. Ortak bir teşhis var: Sayılardaki erime, aslında zihniyetlerdeki, ilişkilerdeki ve mekânlardaki dönüşümün bir yansımasıdır. Beşiklerin boşalması, ilkokula başlayan çocuk sayısının gerilemesi ve ortanca yaşın yükselmesi gündelik hayatın her köşesinde hissediliyor. Bu sayıda, bu dönüşümü farklı disiplinlerden ve farklı hayat alanlarından anlamaya çalışan on altı yazıyı bir araya getirdik.
İlk grup yazılar, doğurganlığın neden düştüğü sorusuyla ilgileniyor. Mesut Şimşek, devlet katındaki beka kaygısını da meseleyi hayat pahalılığına bağlayan iktisadi açıklamayı da sorgulayarak krizin zihniyet ve anlam boyutuna dikkat çekiyor. Salih Tayfun Kurt, nüfus sayımlarından yaş bağımlılık oranlarına uzanan tarihsel çerçevede nüfus planlaması ile sosyal politikalar arasındaki gerilimi ele alıyor. B. Fatih Çalışkan, modernleşme ve bireyselleşme ekseninde “çocukluğun iflasını” tartışırken İsrail örneği üzerinden karşılaştırmalı bir okuma sunuyor. Çağdaş Yılmaz, İbn Haldun’dan Malthus’a, Boserup’tan beşerî sermaye kuramına uzanan bir hatta nüfus ile kalkınma arasındaki bağı soruyor: daha çok insan mı, daha nitelikli insan mı? Ayça Akman Ün çalışan kadın ile doğurganlık arasındaki ilişkiyi, Sümeyye Nur Ergin ise Z kuşağının evliliğe ve çocuk sahibi olmaya bakışını inceliyor.

Gençlik ve nitelikli nüfus meselesi, sayının önemli bir kısmını oluşturuyor. Melikenur Ilıca, genç nüfusun erimesini işsizlik, NEET olgusu ve beyin göçü üzerinden verilerle incelerken, M. Enes Aygün nitelikli insanı ülkeden iten ve ülkeye çeken etkenlere bakıyor ve asıl sorunun insanların kalmak isteyeceği bir ülke kurabilmek olduğunu hatırlatıyor.

Demografik değişimin mekâna yansıması da yazıların konularından biri. Tuğçe Okay, nüfusun azalmasının ve yaşlanmasının kentleri nasıl dönüştürdüğünü “akıllı küçülme” kavramıyla tartışıyor. Pınar Öztel, İstanbul’un nüfus yoğunluğunu altyapı ve yaşam kalitesi ekseninde çözümlüyor. Mehmet Biten ise kırsal nüfusun çözülmesini ve boşalan köylerin yerini alabilecek yeni kırsal hayat biçimlerini ele alıyor.

Sayının son bölümü hane, yalnızlık ve yaşlılık üzerine. Zeliha Kaya, yalnızlaşan nüfusun psikolojik ve sosyal refahının aile içi ilişkilere yansımasını inceliyor. Ömer Uludağ, tek başına yaşamak ile yalnız olmak arasındaki farkı hanelerin küçülmesi üzerinden soruyor. Mahir Bilal Pirim, tartışmanın merkezine yaşlıların çokluğundan ziyade gençlerin azlığını koyuyor. Sena Eylül Sandalcı, yaşlanan Türkiye'de tedavi ve bakım hizmetlerini aile hekimliği ve kapsayıcı hizmet ağı çerçevesinde değerlendiriyor. Seyit Torlak ise uzun yaşamanın yetmediğini, yaşlılığın nasıl bir hayata dönüşeceğinin de planlanması gerektiğini vurguluyor.

Yazılar birlikte okunduğunda ortak bir sezgi öne çıkıyor: Mesele rakamlar, teşvikler ya da bütçe kalemlerinin ötesinde, gelecek umudu, güven, aidiyet ve liyakat gibi ölçülmesi güç unsurlarla ilgili. Öte yandan yazarların teşhis ve çözüm önerilerinde belirgin ayrışmalar da var. Bu ayrışmayı bir eksiklikten ziyade sağlıklı bir tartışmanın zemini olarak görüyoruz. Yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir. Amacımız tek bir sesi öne çıkarmak olsaydı onu ziyadesiyle yapardık. Fakat biz okuru farklı bakış açılarıyla düşünmeye davet etmek istiyoruz. Demografi, iktisat, sosyoloji, kent planlaması, kültürel çalışmalar ve sosyal politika aynı masada buluşmadıkça, ne beşiklerin yeniden dolacağını ne de yaşlanan nüfusun onur içinde yaşayacağını düşünüyoruz.

Emeklerini bu sayıya taşıyan tüm yazarlarımıza, değerlendirme ve düzenleme sürecine katkı veren herkese teşekkür ederiz. 2026–2035 "Aile ve Nüfus On Yılı"nın, bu çok boyutlu bakışı kurumsal bir stratejiye dönüştürme süreci olması dileğiyle.

Dr. Turgay Ovalı
Editör

İÇİNDEKİLER

6 **Demografik Kırılma: Nüfus Neden Azalıyor?**
Mesut Şimşek

14 **Nüfus Planlaması ve Sosyal Politikalar**
Salih Tayfun Kurt

22 **Çocukluğun İflası**
B. Fatih Çalışkan

32 **Nüfus ve Kalkınma Arasındaki Bağ Nedir: Daha Çok İnsan mı, Daha Nitelikli İnsan mı?**
Çağdaş Yılmaz

38 **Gençliğini Kaybeden Türkiye**
Melikenur Ilıca

50 **Nitelikli Nüfusu İten ve Çeken Güncel Meseleler**
M. Enes Aygün

58 **Demografik Değişim Kentleri Nasıl Dönüştürüyor?**
Tuğçe Okay

66 **Metropoliten Yoğunluk, Altyapı ve Yaşam Kalitesi Ekseninde Bir Şehir Analizi**
Pınar Öztel

72 **Türkiye'de Kırsal Nüfusun Çözülmesi ve Yeni Kırsal Hayat**
Mehmet Biten

84 **Çalışan Kadın-Nüfus İlişkisi**
Ayça Akman Ün

93 **Z Kuşağı Çocuk Yapmak İstiyor Mu?**
Sümeyye Nur Ergin

99 **Yalnızlaşan Nüfusun Psikolojik ve Sosyal Refahı Aile İçi İlişkilere Nasıl Yansımaktadır?**
Zeliha Kaya

105 **Yalnızlar Çoğalırken: Nüfusun Sosyal Anatomisi**
Ömer Uludağ

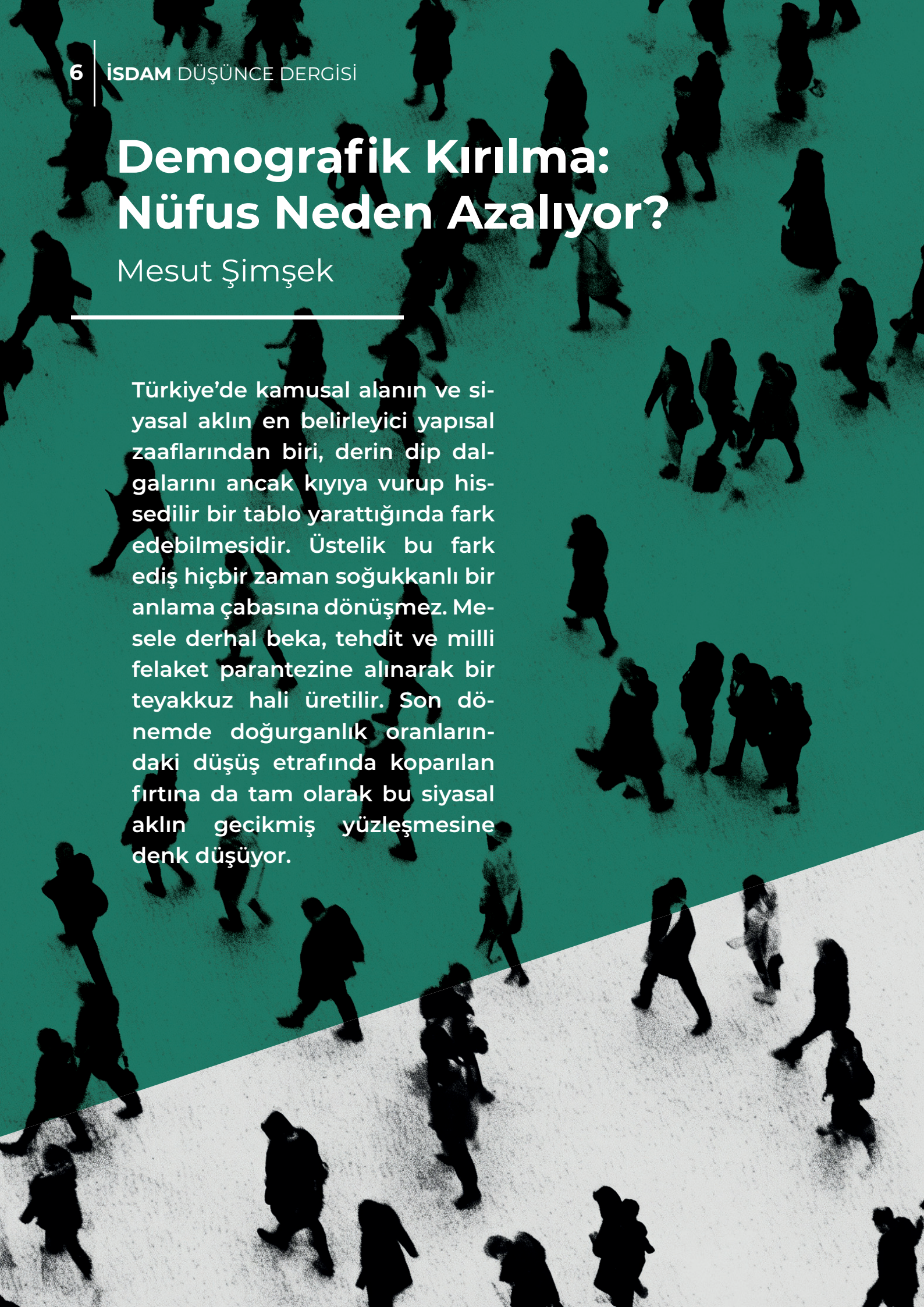
114 **Yaşlılar Çok Değil Gençler Az!**
Mahir Bilal Pirim

120 **Yaşlanan Türkiye'de Tedavi Ve Bakım: Demografik Gerçekler, Aile Yükü Ve Kapsayıcı Hizmet Ağı**
Sena Eylül Sandalcı

126 **Uzun Yaşamak Yetmez: Yaşlanan Türkiye'de Yaşlılık Nasıl Bir Hayata Dönüşecek?**
Seyit Torlak

Demografik Kırılma: Nüfus Neden Azalıyor?

Mesut Şimşek

Türkiye'de kamusal alanın ve siyasal aklın en belirleyici yapısal zaaflarından biri, derin dip dalgalarını ancak kıyıya vurup hissedilir bir tablo yarattığında fark edebilmesidir. Üstelik bu fark ediş hiçbir zaman soğukkanlı bir anlama çabasına dönüşmez. Mesele derhal beka, tehdit ve milli felaket parantezine alınarak bir teyakkuz hali üretilir. Son dönemde doğurganlık oranlarındaki düşüş etrafında koparılan fırtına da tam olarak bu siyasal aklın gecikmiş yüzleşmesine denk düşüyor.

Tarihsel olarak nüfusu salt bir kalkınma kapasitesi ya da ülkenin stratejik derinliğinin vazgeçilmez taşıyıcısı olarak okumaya alışkın bir bürokratik hafıza için beşiklerin boşalması doğal olarak derin bir kırılma anı şeklinde deneyimleniyor. Son dönemde doğurganlık oranlarındaki düşüş etrafında koparılan fırtına da tam olarak bu siyasal aklın gecikmiş yüzleşmesini doğrulamaktadır. Nitekim yakın dönem siyasal tecrübemiz incelendiğinde, devlet katında beliren uzun soluklu kısık seslerin ardından yüksek perdeden bir beka söyleminin eşlik ettiği tanıdık bir vasatın doğuşuna tanıklık ediyoruz.

Devlet aklı, sayılardaki bu çekilmeyi geleceğe dair bir zemin kaybı olarak algılamakta haksız sayılmaz. Küreselleşmenin yarattığı kültürel tazyik ile uluslararası konjonktürün yeniden radikal ve sert bir sıfır toplamlı oyuna evrildiği bir vasatta, demografik erime doğrudan bir jeopolitik zaafiyet olarak kodlanmaktadır. Çünkü rakamlardaki bu geri çekilme, doğrudan doğruya devletin geleceğe dönük iradesini ve tarihsel iddiasını sınayan bir kırılma anına ve bir egemenlik muhasebesine işaret ediyor. Nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözleri, devlet katında yaşanan histeriyi ve konunun nasıl bir varoluş kaygısına tahvil edildiğini açıkça ortaya koyuyor:

Nüfusun kendini yenileme eşiği olan 2,1 seviyesinin altındayız. Bu, açık söylüyorum Türkiye açısından varoluşsal bir tehdittir, bir felakettir. Mevcut durum ülkemiz için tolere edilebilir olmaktan çıkmıştır.

Siyasal iktidarın bu telaşı, milliyetçi muhayyilede de gecikmeksizin bir varoluş kaygısına eklemlenmektedir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin konuyu bir millî muhafaza refleksiyle ele alışı, tam da bu güvenlikçi dilin mantıksal bir uzantısıdır:

Ülkemizin önümüzdeki yıllara ait nüfus projeksiyonları ciddi alarm vermektedir. Bu durumun bir beka meselesi olduğu her fırsatta dile getirilmekte ve buna yönelik tedbirlerin ivedilikle alınması tavsiye edilmektedir.

Meselenin akademi ayağında ise demografiyi salt bir güç projeksiyonu ve stratejik hammadde olarak gören araçsal akıl devreye girmektedir. Milli Savunma Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu'nun tespiti, insanı sayılardan ve işlevden ibaret sayan bu yaklaşımın tipik bir örneğini sunar:

Nüfus artış hızımız durma noktasına geldi, böyle giderse hiçbir alanda çalışacak işgücü üretemeyiz.

Devlet ricalinin ve güvenlikçi refleksin bir felaket veya ahlaki bir çözülme olarak gördüğü bu tablo, retorik çağrılarla ya da teyakkuz genelgeleriyle tersine çevrilemeyecek kadar somut bir ampirik gerçekliğe yaslanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) doğum istatistikleri, bu dönüşümün çıplak bilançosunu gözler önüne seriyor. 2001 yılında 2,38 olan toplam doğurganlık hızı, kesintisiz bir düşüş eğilimiyle 1,51 seviyesine (ve ardından 1,50 eşiğinin de altına) gerilemiştir. Bir nüfusun kendini artırmaksızın veya eksiltmeksizin yenileyebilmesi için gereken teorik eşiğin 2,10 olduğu hatırlandığında, Türkiye'nin artık resmen düşük doğurganlık tuzağına yakalandığı gö-

Bu düşüşü salt dönemsel bir dalgalanma olmaktan çıkaran asıl daha yakıcı tablo ise Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerinde saklıdır. Beş yılda bir yayınlanan TNSA raporları, kuşaklararası doğurganlık eğilimlerinin yapısal olarak değiştiğini, kadında ve erkekte ilk evlilik yaşının belirgin biçimde ötelendiğini, ilk doğum yaşının ise 29 sınırına dayandığını belgelemektedir. Sanıyorum bu sınır 32'lere ulaşmış vaziyette. Daha da önemlisi, nüfus piramidinin tabanı (0-14 yaş grubu) hızla daralmakta ve Türkiye'ye özgü demografik fırsat penceresi bir daha açılmamak üzere kapanmaktadır. Kısacası siyasetin bir beka zaafı olarak teşhis ettiği vaka, istatistiklerin soğuk diliyle tescillenmiş yapısal bir demografik geçiştir.

Devlet katında üretilen güvenlikçi alarmın karşısına, kamusal tartışmada çoğunlukla aynı ölçüde tek boyutlu fakat gündelik hayatın yakıcılığıyla beslenen iktisadi bir determinizm çıkarılmaktadır. Türkiye'de beşiklerin boşalması, sokaktaki insan ve anaakım muhalefet tarafından neredeyse bütünüyle alım gücünün erimesine ve kronikleşen enflasyona bağlanmaktadır. Kuşkusuz bu açık-

lama, metropol hayatının maddi zorluklarını tecrübe eden geniş kitleler açısından son derece sahici ve meşru bir zemine ayak basar. Zira modern Türkiye'de aile kurma ve çocuk sahibi olma kararı, artık salt kültürel bir gelenek veya kendiliğinden akan tabii bir süreç olmaktan çıkmış, doğrudan doğruya ağır bir maliyet fayda muhasebesine indirgenmiştir. Özellikle son yıllarda konut piyasasında yaşanan fahiş kira artışları ve mülk edinme imkânının neredeyse tamamen ortadan kalkması, genç kuşaklar için hane kurmanın maddi zeminini tahrip etmiştir. Barınma güvencesinden mahrum, prekaryalaşmış ve esnek emek piyasalarında yarınını göremeyen genç nüfus için çocuk sahibi olmak, iktisadi rasyonalite açısından üstlenilmesi neredeyse imkânsız bir risk haline gelmiştir.

Kendi varoluşunu dahi taşımakta zorlanan, hayatı sürekli savunulması gereken bir mevzi gibi tecrübe eden modern insan, dünyaya yeni bir özne çağırma cesaretini gösterememektedir.

Buna ek olarak, kamusal bakım altyapısının yetersizliği ve kreş imkânlarının kısıtlılığı, çocuk bakımının tüm yükünü hane içine, özellikle de kadının omuzlarına yıkmaktadır. Eğitim sistemindeki nitelik kaybı ise aileleri çocuklarını özel okullara, etüt merkezlerine ve bitmek bilmeyen kurslara mahkûm eden piyasacı bir yarışın içine itmiştir.

Sharon Hays'in kavramsallaştırdığı yoğun ebeveynlik refleksi, çocuğu gelecekteki statüsü titizlikle tasarlanması gereken bir sınıfsal projeye

dönüştürmüştür. Proje çocuk yetiştirmenin getirdiği bu devasa maliyet baskısı, orta sınıflar için dahi birden fazla çocuğun sorumluluğunu üstlenmeyi iktisadi bir intihar algısına yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla ilk evlilik ve ilk doğum yaşının 29 sınırına dayanması, maddi güvencesizlik karşısında geliştirilmiş rasyonel ve korumacı bir savunma mekanizmasıdır.

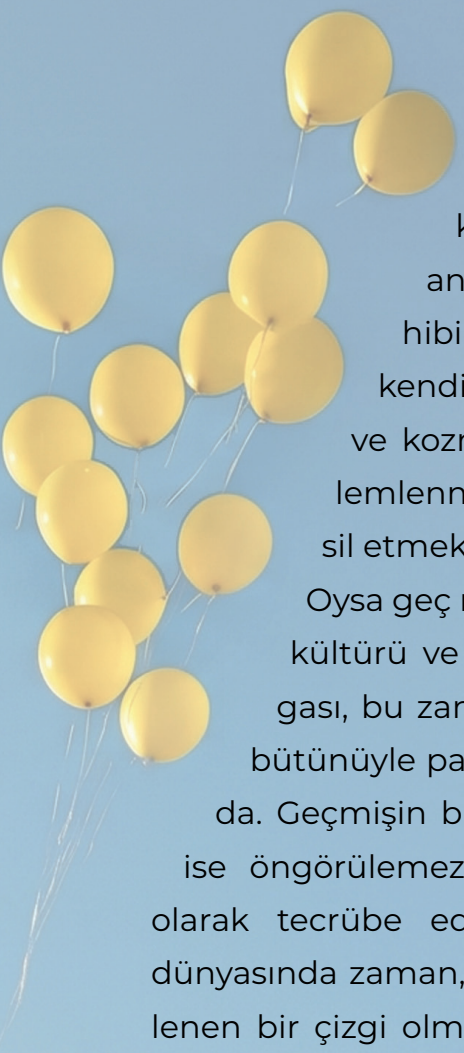
Ne var ki meselenin tüm ağırlığını iktisadi kriz parantezine hapsetmek, konuyu anlamaktan ziyade onu basitleştirmeye yarar. Eğer doğurganlıktaki düşüş yalnızca yoksulluk, hayat pahalılığı ve barınma krizinin bir neticesi olsaydı refah devletinin en cömert aile desteklerini sunduğu İskandinav ülkelerinde, kadın istihdamını koruyan kamusal kreş ağlarının kurulu olduğu Batı Avrupa'da ya da kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu ülkelerde doğurganlık oranı yüksek olurdu. Oysa tam tersine, bugün küresel ölçekte doğurganlığın en sert çakıldığı coğrafyalar, refahın ve maddi imkânların en yüksek olduğu merkezlerdir. Benzer bir kırılma Türkiye'nin kendi mikro sosyolojisinde de açıkça gözlenmektedir.

Bu durum, iktisadi rasyonelleşmenin açıklama kapasitesinin tükendiği bir sınır çizgisine işaret eder. Maddi koşullar şüphesiz bir bariyerdir ancak doğum oranlarındaki bu radikal çekilmenin gerisinde, parayla satın alınamayacak ve iktisadi teşviklerle onarılamayacak kadar derin bir ontolojik kırılma yatmaktadır.

Ontolojik Sıkışma ve Çocuğun Tarihsel Dönüşümü

İktisadi açıklamaların sınırına gelip dayandığımız bu eşik, meselenin köklerini doğrudan modern bireyin zihniyet haritasına taşımaktadır. Doğurganlığın gerilemesi, insanın zamanla ötekiyle ve kendi varlığıyla kurduğu rabıtanın zemin değiştirdiği yapısal ve derin bir kopuşu haber verir. Nitekim geleneksel tecrübe incelendiğinde ailenin taşıdığı biyolojik ve iktisadi işlevler her ne kadar göz önünde olsa da kurumun asıl kurucu vasfı, geçmiş ile gelecek arasında tesis ettiği ontolojik köprüde belirginleşir. Birey, devraldığı ahlaki hafızayı ve süreklilik hissini bir sonraki kuşağa aktararak kendi faniliği-

Doğurganlığın en sert biçimde gerilediği havza kişi başına gelirin yüksek olduğu Kadıköy, Çankaya veya Karşıyaka gibi metropol ilçeleridir. Maddi imkânlar arttıkça çocuk sayısı azalmakta, refah yükseldikçe aile kurumu küçülmektedir.

ni aşar, zamana kök salardı. Bu anlamda çocuk sahibi olmak, insanın kendisini aşan tarihsel ve kozmik bir akışa eklemlenme iradesini temsil etmekteydi.

Oysa geç modernitenin hız kültürü ve dijitalleşme dalgası, bu zamansal sürekliliği bütünüyle parçalamış durumda. Geçmişin bir yük, geleceğin ise öngörülemez bir sis perdesi olarak tecrübe edildiği günümüz dünyasında zaman, birbirine eklemlenen bir çizgi olmaktan çıkıp hızla tüketilen ve birbirine bağlanamayan anlar yığınına dönüşmüştür. Süreklilik bilincinin yerini şimdinin mutlaklığı aldığında, insanın kendini aşan bir projeye yani bir canın geleceğine uzun vadeli yatırım yapma kapasitesi de felç olur. Zira çocuk, tabiatı gereği en az yirmi yıllık kesintisiz bir geleceğe inanmayı ve sabrı şart koşar. Geleceğin bir tahayyül olmaktan çıkıp sadece risk ürettiği bir zihniyet ikliminde ise beşikler, ilk olarak zihinlerde terk edilir. Böylesi bir vasatta birey, belirsiz yarınlara doğru genişlemek yerine kendi anlık konfor alanının sınırlarına çekilmeyi yegâne rasyonel tercih olarak benimser. Neticede hayatı bir devamlılık zinciri olarak kavramaktan uzaklaşan zihin, bir sonraki kuşağa alan açma iradesini de kaçınılmaz biçimde tüketir.

Bu zamansal aşınmaya, Philippe Ariès ve Georges Duby'nin Özel Hayatın Tarihi külliyatında titizlikle izini sürdüğü mahremiyet algısındaki yapısal dönüşüm de eşlik etmektedir. Ariès'in gösterdiği üzere modernleşme, bireyi sokaktan ve geniş cemaat ağlarından içeriye çekerek evi dış dünyanın tehlikelerine karşı korunaklı, duygusal bir sığınak haline getirmişti. Aynı tarihsel süreçte çocuk, geleneksel dünyanın ucuz bir işgücü olmaktan çıkıp kutsal, kırılgan ve paha biçilemez bir duygusal yatırım nesnesine dönüştü. Ne var ki geç modernitede bu dönüşüm ironik bir sınıra dayanmıştır. Mahrem alan öylesine sterilize edilmiş, bireysel özerklik ve konfor öylesine mutlak bir dokunulmazlık kazanmıştır ki bir zamanlar bu sığınağın yegane neşesi sayılan çocuk, artık titizlikle korunan huzuru ve narsistik sükûneti bozan bir istilacı gibi kodlanmaya başlanmıştır. Çocuğa atfedilen bu aşırı kutsallık ve mükemmeliyetçi ebeveynlik baskısı, ebeveynliği taşınamaz bir yüke çevirmiş, nihayetinde mahremiyeti korumanın en kestirme yolu çocuk fikrinden bütünüyle vazgeç-

mek olmuştur. Böylece modern ev, hayatın çoğaldığı ve geleceğe taşındığı bir ocak vasfını yitirerek, bireyin kendi yaralı benliğini dış dünyadan sakındığı steril bir tecrit hücresine dönüşmüştür. Bu radikal geri çekilme, kaçınılmaz olarak insanın ötekiyle kurduğu ahlaki bağı çözmüş ve fedakârlık fikrini kendi zemininde imkânsız kılmıştır.

Bu korumacı refleksin arkasında ise modern benliğin ahlaki dönüşümü yatar. Geleneksel ahlakta bireyin kurucu harcı fedakârlık mefhumuydu. Bir ötekinin varlığı için kendi arzusundan ve konforundan feragat etmek, insana ahlaki bir ağırlık ve derinlik katan meşru bir erdem sayılırdı. Oysa bu türden diğerkâm refleksler, modern kavram setleri açısından çoktan aşılması gereken feodal bir angarya gibi kodlanmaktadır. Bu sayede piyasa mantığı ve terapötik kültürle harmanlanan narsistik kendilik inşası, fedakârlığı doğrudan bir zaaf ve otonomiye yönelmiş bir tehdit olarak görmektedir. Emmanuel Levinas'ın işaret ettiği türden ötekinin yüzüne karşı mutlak bir mesuliyet üstlenme etiği, kariyerini, bedenini, uykusunu yahut da boş zamanını kutsayan modern öznenin konfor tapıncında yankısız kalmaktadır. Böylelikle çocuk, paylaşılan bir hayatın tabii neşesi, varoluşa şehadet eden ve hayatı kendi güzellikleriyle ihya eden sahici bir özne olmaktan çıkarak ya bireyin sınırlarını daraltan bir pranga ya da geleneksel dünyanın evliliği kurtarma telaşına hapsolmuş feodal bir aygıt şeklinde algılanmaktadır.

Nihayetinde meselenin kalbine yerleşen en belirleyici hal, yaygın bir ontolojik takatsizliktir. Küresel belirsizlikler ve anlam buhranıyla beslenen örtük nihilizm; yarının bugünden daha iyi olmayacağı inancını pekiştirmektedir. Kendi varoluşunu dahi taşımakta zorlanan, hayatı sürekli savunulması gereken bir mevzi gibi tecrübe eden modern insan, dünyaya yeni bir özne çağırma cesaretini gösterememektedir.

Türkiye'de siyasetin bir beka feryadıyla karşıladığı, iktisatçıların ise sadece enflasyon ve kira sepetine indirgediği demografik erime, özünde bir toplumun yaşama ve geleceğe duyduğu inanca dönük umudun zayıflamasıdır. Maddi teşvikler, doğum paketleri veya güvenlikçi hamaset bu yarayı onarmaktan uzaktır. Zira kriz bütçe açıklarını aşarak, insanın zamanla, ötekiyle ve bizzat kendi varlığıyla kurduğu rabıtanın zemininde kök salmaktadır. Böylesi bir zihniyet daralmasını aşabilmek, topluma salt

rakamlardan ibaret hedefler dayatmak yerine, hayatın müştereken paylaşılabileceğine dair sahici bir güven iklimini yeşertmeyi zorunlu kılar. Zira geleceğe dair ortak bir umut ve ahlaki bir zemin inşa edilmedikçe, hiçbir idari tedbir beşiklerin yeniden dolmasını sağlayacak ontolojik cesareti üretemez.

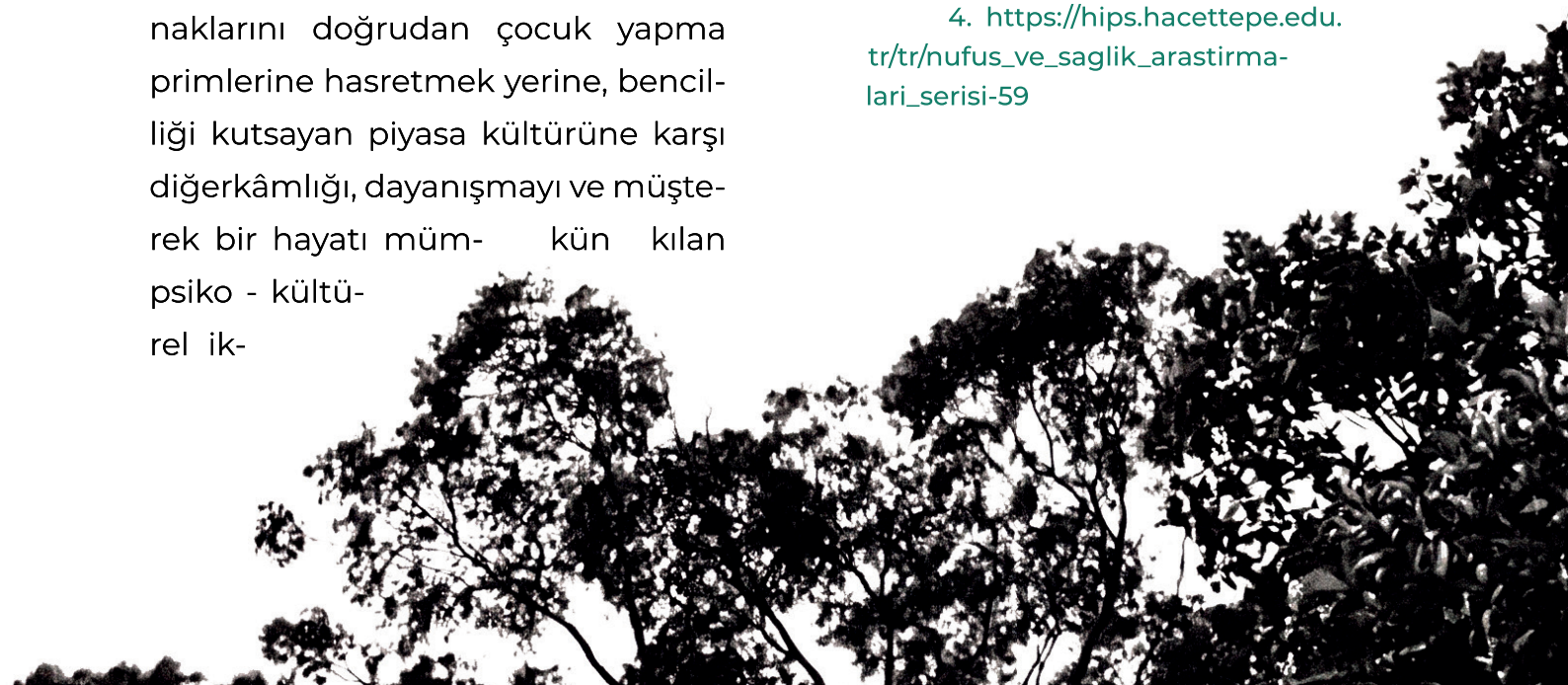
Tam da bu nedenle asıl beka meselesi, doğrudan doğruya sayılardaki aritmetik eksilmeye kaynaklık eden derin ontolojik takatsizlikte ve anlam kaybında aranmalıdır. Devlet aklının meseleyi salt parasal transferlerle, kreş yardımlarıyla veya doğum teşvikleriyle çözebileceğini varsayması, sorunu kavrama biçimindeki yapısal yetersizliğin bir tezahürüdür. Zira çözülen unsur hane bütçesini aşarak, insanı bir ötekine ve geleceğe bağlayan ahlaki zeminde somutlaşmaktadır. Kamu politikaları, kaynaklarını doğrudan çocuk yapma primlerine hasretmek yerine, bencilliği kutsayan piyasa kültürüne karşı diğerkâmlığı, dayanışmayı ve müştere-

rek bir hayatı mümkün kılan psiko - kültürel iklimin ihyasına teksif edilmelidir. Aile ve dahası çocuk ancak böylesi bir zeminde bir yük veya kaygı alanı vasfından sıyrılarak, huzur ve anlam üreten sahici bir sığınağa dönüşebilir. Siyasal muhayyilenin aile elden gidiyor feryatlarını dindirebilmesinin yegane yolu, insanı kendi narsistik kozasından çıkarıp bir başkasına adanmanın sahici erdemiyle yeniden buluşturmaktan geçer.

KAYNAKÇA

1. https://serbestiyet.com/haberler/nufusun-kendini-yenileme-esigi-olan-21-seviyesinin-altindayiz-bu-acik-soyluyorum-turkiye-acisindan-varolussal-bir-tehdittir-bir-felakettir-167650/
2. https://www.ntv.com.tr/turkiye/mhp-genel-baskani-devlet-bahceli-turk-aile-yapisi-tehdit-altinda-1735786
3. https://t24.com.tr/gundem/msu-rektoru-prof-dr-afyoncu-nufus-artis-hizimiz-durma-noktasina-geldi-boyle-giderse-hicbir-alanda-calisacak-isgucu-uretemeyiz,1233934?_t=1790258741944
4. https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/nufus_ve_saglik_arastirmalari_serisi-59

Nüfus Planlaması ve Sosyal Politikalar

Salih Tayfun Kurt

Nüfus, milletler için kültürlerarası etkileşim, öz kültürün aktarımı ve uzun vadede sosyopolitik bir güç unsuru olma noktasında kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye'de nüfusun sosyokültürel etkilerini değerlendirmeden önce, nüfus gelişimini ve bugün elimizde bulunan verilerin tarihsel kökenlerini incelemek gerekir. Türkiye'de nüfus nicel bir veri olarak ele alındığında ilk adım, devletin askerî ve malî gücünü tespit etmek amacıyla atılmıştır. Bu doğrultuda 1831 yılında, II. Mahmud döneminde, yalnızca askerlik çağındaki ve vergi mükellefi olan erkek nüfusu kapsayan ilk sayım gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından ise yeni devletin toplumsal yapısını anlamak ve devlet planlamasını somut verilere dayandırmak amacıyla 1927 yılında ilk modern genel nüfus sayımı yapılmıştır.

Kuşkusuz bu makalenin temel odağı, yalnızca tarihsel demografi verilerini incelemekle sınırlı değildir. Asıl amaç, nüfusun bugün geldiği noktayı ve önümüzdeki dönemde ortaya çıkaracağı olası projeksiyonları değerlendirmektir. Bu doğrultuda Türkiye, özellikle 20. yüzyıldan itibaren sahip olduğu jeopolitik konumun getirdiği dinamiklerle birlikte, nüfusunun niteliği ve niceliği açısından stratejik bir noktada yer almaktadır.

Cumhuriyet'in kurucu iradesi, gerçekleştirdiği devrimlerle paralel olarak genç demografiye tarihsel bir misyon biçmiştir. Bağımsızlık meşalesinin yakıldığı ilk andan itibaren atılan stratejik adımların çocuklara ve gençliğe ithaf edilmesi, ulus-devletleşme sürecinde yeni rejimin değerlerini toplumun geneline yayma amacını taşımıştır. Erken Cumhuriyet dönemindeki bu kurucu vizyon, toplumsal tabanda benimsenmiş ve tarihsel süreç içerisinde kurumsal ile sosyokültürel alanda somut kazanımlara dönüşmüştür.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yaşanan büyük küresel krizleri ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yükleri mevcut nüfus gücüyle en az hasarla atlatmayı başarmıştır. Savaş sonrasında tüm dünyada yükselen ve toplumsal psikolojinin de etkisiyle hız kazanan nüfus artış dalgası, Türkiye'de de belirgin bir demografik patlamaya yol açmıştır.

Hızla artan bu genç nüfus potansiyeli, ilerleyen yıllarda iç dinamiklerin ötesine geçerek Türkiye'nin özellikle Batı Avrupa'ya yönelik büyük bir dış göç dalgası vermesine zemin hazırlamıştır.

1950'li yıllardan itibaren Türkiye, gelişmekte olan ülke profilini sürdürürken demografik büyüme hızıyla da bu sürece paralel bir seyir izlemiştir. Bu yüksek doğurganlık ve genç nüfus potansiyeli, savaş sonrası Avrupası'nda baş gösteren kronik iş gücü açığı için stratejik bir beşerî sermaye kaynağı hâline gelmiştir. Özellikle 1961 İkili İş Gücü Anlaşması ile ivme kazanan ve Almanya odağında gerçekleşen bu göç dalgası, Avrupa sanayi çarklarının kesintisiz dönmesine ve üretim kapasitesinin sürdürülmesine doğrudan katkı sağlamıştır.

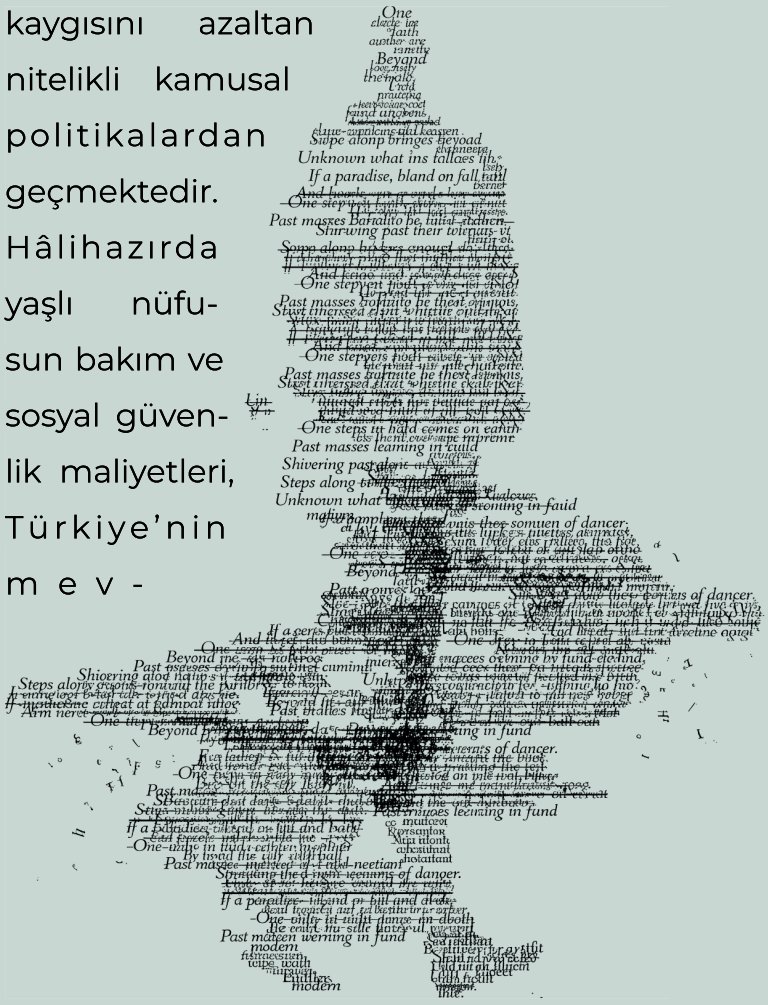
Tarihsel süreci ele alma sebebimiz, temelde demografik verilerin ülkelerin kaderini ve kalkınma patikalarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Nitekim günümüz nüfus yapısını daha net, tutarlı ve doğru bir biçimde ifade edebilmek, ancak bu tarihsel arka planın sunduğu verilerle mümkündür.

Türkiye ölçeğinde değerlendirildiğinde 20. yüzyıl boyunca izlenen demografik veriler, ülkenin "gelişmekte olan ülke" statüsüne ve ekonomik dinamizmine çok kritik bir katkı sağlamıştır. Ancak günümüz Türkiye'sine gelindiğinde, söz konusu demografik fırsat penceresi toplumsal ve ekonomik çözülmelerin de etkisiyle ivmesini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, mevcut nüfus yapısının artık kendiliğinden bir avantaj olmaktan çıktığını ve gelecekte karşılaşılması muhtemel sosyoekonomik risklere karşı acilen yapısal önlemler alınması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Türkiye'de nüfusun ortanca yaşı 1970 yılında 19,5 iken 2000 yılında 24,8'e, 2010 yılında 29,2'ye ve 2025 yılı verilerine göre 34,9 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu tablo, Türkiye'nin ortanca yaşının günden güne arttığını ve ülkenin "genç nüfuslu" kategorisinden çıkarak "orta yaşlı" bir nüfus yapısına evrildiğini göstermektedir. Söz konusu demografik eğilim, mevcut düşük doğum oranlarıyla birleştiğinde, Türkiye'nin ilerleyen dönemde hızla yaşlanan bir nüfus yapısına sahip olacağını açıkça ortaya koymaktadır.

İncelenmesi gereken bir diğer veri seti ise Türkiye'deki nüfus sayımları çerçevesinde şekillenen "Yaş Bağımlılık Oranı"dır. İlgili veriler incelendiğinde toplam bağımlılık oranının uzun vadede bir düşüş trendi sergilediği görülse de derinlemesine bir analiz yapıldığında durumun alt kırılımları farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Yapısal analize geçmeden önce belirtmek gerekir ki yaş bağımlılık oranı, çalışma çağında bulunmayan nüfusun (0-14 yaş grubu çocuk nüfus ile 65 ve üzeri yaştaki yaşlı nüfus) çalışma çağındaki (15-64 yaş) her 100 aktif bireye düşen yükünü ifade etmektedir. Bu doğrultuda 1935 yılı verilerine bakıldığında çalışma çağındaki her 100 kişiye 7,1 yaşlı birey düşerken, bu rakam 2010 yılında 10,8'e, 2025 yılında ise 16,2'ye yükselmiştir. Diğer yandan çocuk bağımlılık oranlarına bakıldığında Türkiye'nin 20. yüzyıl boyunca "genç nüfus" kimliğini korumasının temel sebebi olan çocuk bağımlılık oranı 1935'te %75,7 seviyesinde seyrederken, 2010 yılında %38'e, 2025 yılında ise %29,7'ye gerilemiştir. Son 15 yıllık dönem mercek altına alındığında çocuk bağımlılık oranında yaklaşık 8,3 puanlık bir düşüş yaşanırken, yaşlı bağımlılık oranı 10,8'den 16,2'ye tırmanmıştır. Yükselen medyan yaş da denkleme dâhil edildiğinde önümüzdeki 15-20 yıllık süreçte mevcut çalışma çağındaki nüfusun yaşlanmasıyla birlikte, bağımlı nüfusun ekonomik açıdan sürdürülmesi son derece güç bir hâl alacaktır.

Sayısal verilerin açıkça ortaya koyduğu bu demografik kırılma, tesadüfi bir süreç olmayıp kentsel dönüşüm, kadının sosyoekonomik konumundaki değişim, yükselen yaşam maliyetleri ve bireyselleşme pratiklerinin doğal bir sonucudur. Dolayısıyla sorunun çözümü, iş ve aile yaşamını uyumlaştıran, kamusal bakım altyapısını kuran ve genç nüfusun gelecek kaygısını azaltan nitelikli kamusal politikalardan geçmektedir. Hâlihazırda yaşlı nüfusun bakım ve sosyal güvenlik maliyetleri, Türkiye'nin mev-

cut emeklilik politikaları ve özellikle seçim dönemlerinde bir siyasi vaat unsuruna dönüşen emeklilik yaşı düzenlemeleri nedeniyle 15-64 yaş arası üretken nüfusun üzerine ciddi bir yük bindirmektedir. Çalışan kesimin üzerindeki bu artan ekonomik ve malî baskı, genç yetişkinlerin gelecek kaygısını derinleştirmekte ve bir kısır döngü yaratarak doğum artış hızını daha da geriye çekmektedir.

Öte yandan, gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye'nin sanayileşme atılımlarını ve büyüme ivmesini sürdürebilmesi, kesintisiz bir iş gücü arzına bağlıdır. Demografik yaşlanmaya bağlı olarak üretim sektörü ve hizmetler alanında yaşanacak olası beşerî sermaye kaybı, üretim sorumluluğunu doğrudan mevcut 15-64 yaş grubundaki aktif nüfusa yükleyecektir. İş gücü piyasasındaki bu kapasite daralması, çalışan kesim üzerindeki operasyonel yükü tırmandırarak verimliliği ve sanayinin küresel rekabet gücünü olumsuz etkileme riski taşımaktadır.

Gelişen demografik krizin bir diğer jeopolitik yansıması, Türkiye'nin bölgesel caydırıcılığının ve askerî insan kaynağı kapasitesinin zorlanacak olmasıdır. Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Kafkaslar hattında stratejik bir güç merkezi olan Türkiye için askerî nicelik (personel sayısı ve seferberlik potansiyeli) tarihsel olarak en önemli güç unsurlarından biri olmuştur. Askerî teknolojilerdeki niteliksel sıçramalara rağmen, doktriner olarak nicelik ve insan kaynağı varlığı caydırıcılığın temel parametresi olmayı sürdürmektedir. Bu doğrultuda genç nüfustaki erime,

önümüzdeki on yıllarda Türkiye'nin askerî gücü ve jeopolitik manevra alanı aleyhine yapısal bir zafiyet oluşturma riski taşımaktadır.

Nüfusun mevcut yenilenme oranının korunamaması ve bu durumun gelecekte doğuracağı olası demografik ile sosyoekonomik riskler değerlendirildiğinde söz konusu tabloya zemin hazırlayan temel etkenler çok boyutlu bir çerçevede öne çıkmaktadır. Yükselen hayat standartları ve buna bağlı olarak artan ekonomik maliyetler, eğitim sürelerinin uzamasıyla birlikte bireylerin kariyer odaklı bir yaşam tarzını benimsemeleri, bu duruma neden olan başlıca faktörler arasındadır. Aynı zamanda kentleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan şehir hayatı ve değişen yaşam pratikleri, kadının iş gücüne katılımı karşısında iş-yaşam dengesinin kurulamaması, evlilik yaşının ötelenmesi ve toplumsal düzeyde sosyolojik önceliklerin bireysel tercihler lehine dönüşmesiyle birleşmekte, nihayetinde nüfus artış hızının düşmesine yol açan ana dinamikleri oluşturmaktadır.

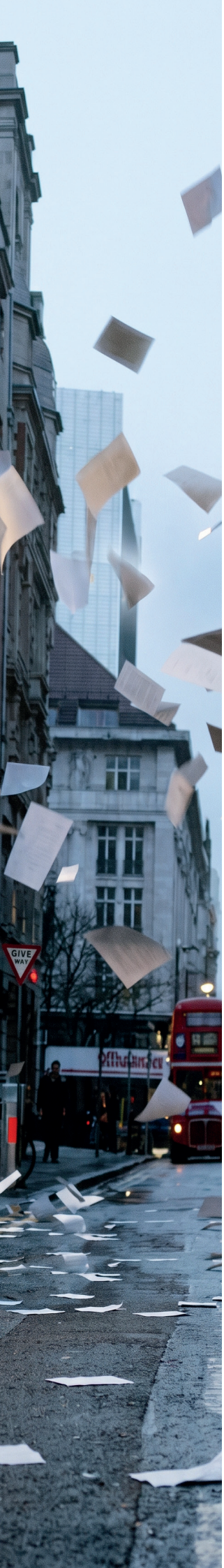
Söz konusu demografik risklere karşı Türkiye'de mevcut siyasi iktidar ve Cumhurbaşkanı düzeyinde en sık vurgulanan stratejik yaklaşım, "en az üç çocuk" söyleminde somutlaşmaktadır. Ancak bu söylemin yalnızca temenni düzeyinde kalmayıp somut bir nüfus politikasına ve toplumsal plana dönüşebilmesi, arkasındaki sosyoekonomik destek mekanizmalarının bütüncül olarak kurgulanmasına bağlıdır. Bu noktada, mevcut ekonomi politikaları ile aile politikaları arasındaki uygulama çelişkileri dikkat çekmektedir. Nitekim iktidar, toplumun ekonomik kaygılarını hafifletmek için kentsel dönüşüm ve toplu konut (TOKİ vb.) projelerine ağırlık verse de bu politikaların ölçek bazındaki niteliği demografik hedeflerle örtüşmemektedir.

Özellikle 18-30 yaş aralığındaki yeni evli genç çiftlere sunulan veya erişimi kolaylaştırılan 1+1 (yaklaşık 55 m²) tipi konut standartları, mekânsal bir kısıt oluşturmaktadır. Fiziksel ve sosyal yaşam alanı oldukça dar olan 55 m²'lik konut yapısı, çiftlerin çocuk sahibi olma ve aile büyütme kararlarını olumsuz etkilemekte, dolayısıyla devletin nüfus artışını teşvik eden söylemi ile sunduğu konut tipi arasında doğrudan bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu iç dinamiklerin yanı sıra, Türkiye'nin son 15 yılında komşu ülke Suriye'de yaşanan kriz nedeniyle maruz kaldığı kitlesel göç dalgası ve bu sürecin sevk ve idare edilme biçimi, arka planda örtük bir nüfus ve iş gücü stratejisinin izlenip izlenmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Çalışmamızın giriş bölümünde değinildiği üzere, geçmişte Avrupa'nın dış göç alarak kendi sanayi üretimi için gerekli ucuz iş gücünü ikmal etmesine benzer bir modelin, Türkiye bağlamında da işleyip işlemediği tartışmalıdır. Bu çerçevede Türkiye'nin, sınır komşusundan gelen göçü kontrol altında tutarak ve ucuz iş gücüne alan açarak kendi sanayisindeki kol gücü ve ara eleman açığını kapatmayı, buna karşılık kendi genç ve eğitimli vatandaşlarını daha üst hizmet/yönetim kademelerine yönlendirmeyi mi hedeflediği sorusu stratejik bir analizi zorunlu kılmaktadır.

Bu hipotezin zeminini oluşturan temel etken, Türkiye'deki yükseköğrenim görmüş nüfusun son yıllardaki niceliksel sıçramasıdır. Veriler incelendiğinde, 2010'lu yıllarda lisans ve lisansüstü düzeyde eğitime sahip nüfus yaklaşık 5 milyon seviyesindeyken, 2025 yılı verilerine göre bu sayının 15 milyonu aştığı görülmektedir. Yükseköğretim mezunu nüfustaki bu belirgin artış, yerli iş gücünün niteliksel ve beklentisel olarak "mavi yaka" ve beden gücüne dayalı sektörlerden uzaklaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu dönüşüm, ortaya çıkan fiziki iş gücü açığını Suriye ve diğer Orta Doğu ülkelerinden gelen göç dalgasıyla ikame etme, kendi vatandaşını ise daha üst düzey yönetimsel, uzmanlaşmış veya ara kademe pozisyonlarda istihdam etme yönünde örtük bir devlet stratejisinin izlenmiş olabileceği ihtimalini güçlü bir tartışma alanı olarak sunmaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerin merkezinde, eğitimde geçirilen sürenin uzaması ve bunun toplumsal yapı üzerindeki dönüştürücü gücü yer almaktadır. Eğitim sürelerinin uzaması, bireylerin sosyoekonomik önceliklerini değiştirerek evlilik yaşını 30+ bandına taşımış ve doğrudan nüfusun yenilenme oranını sekteye uğratmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda, toplumun eğitim seviyesini niteliksel olarak yukarı taşırken imalat ve beden gücüne dayalı sektörlerde ciddi bir iş gücü vakumu yaratmıştır. Dolayısıyla tezin özü; eğitim politikalarının yol açtığı bu demografik ve istihdam odaklı boşluğun, göç yönetimi üzerinden ikame edilerek kurgulanmış olabileceği düşüncesine dayanmaktadır.

Sürecin bir diğer kritik boyutunu ise aile kurumunun temel direği olan kadının iş hayatına katılımı, evlilikten beklentilerinin farklılaşması ve bu süreçte iş-yaşam dengesinin kurulamayışı oluşturmaktadır. Kadının çalışma yaşamında aktif yer alması, bireysel kariyer hedeflerini ve mesleki gelişim beklentilerini beraberinde getirmekte; bu durum, geleneksel rollerle çeliştiği ölçüde çocuk sahibi olmayı kadın açısından kariyerini sınırlayan bir unsur hâline getirmektedir. Nitekim iş-yaşam dengesizliğinin derinleşmesi, Türkiye'deki aile yapısında ve demografik politikalarda önemli bir sorumluluk üstlenmesi beklenen muhafazakâr/geleneksel nesil yetiştirme motivasyonunu da zayıflatmaktadır.

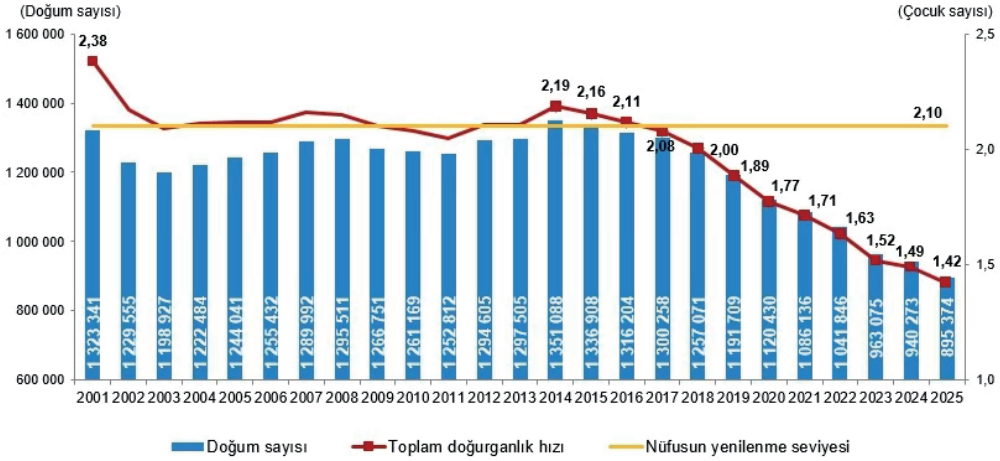
Sonuç itibarıyla, dönüştürücü bu sosyoekonomik dinamikler altı çizilen idealize edilmiş nüfus artış politikalarının toplumsal tabandaki karşılığını azaltmakta; çocuk sahibi olma olgusunu evliliğin temel bir amacı olmaktan çıkarıp üstlenilmesi zor bir sosyoekonomik külfet olarak algılanmasına yol açmaktadır.

Çocukluğun İflası

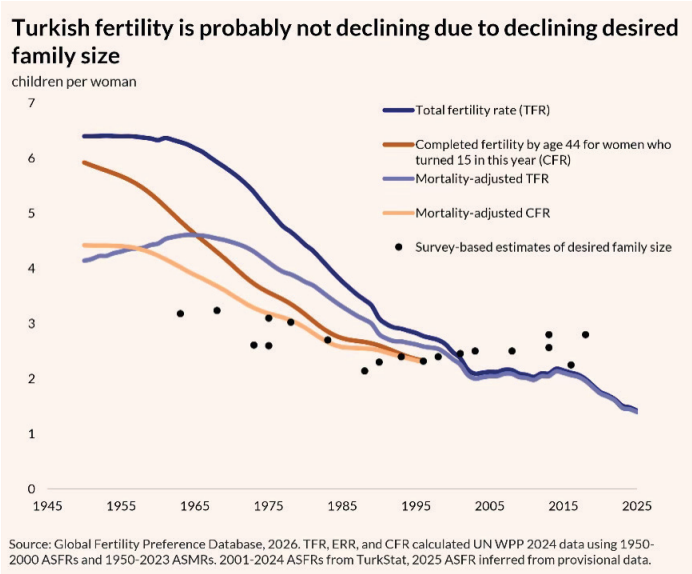
B. Fatih Çalışkan

Hızla değişen dünyanın meydana getirdiği sosyolojik ve düşünsel dönüşümler, bütün toplumları bildikleri dünyanın dışına sürüklüyor. Bu dönüşümü görece daha erken yaşamaya başlayan ülkeler, dinamiklerini daha yavaş değiştirirken burada ortaya çıkan sonuçlar, diğer ülkeleri hazırlıksız yakalıyor. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ana gündemlerinden biri giderek düşen doğurganlık oranları. Enerji krizleri, siyasal ve askeri sorunlar kadar artık devletleri derinden endişelendiren konuların başında, ülkelerin beşerî sermayelerinin küçülme tehlikesi ile karşı karşıya kalması yer alıyor.

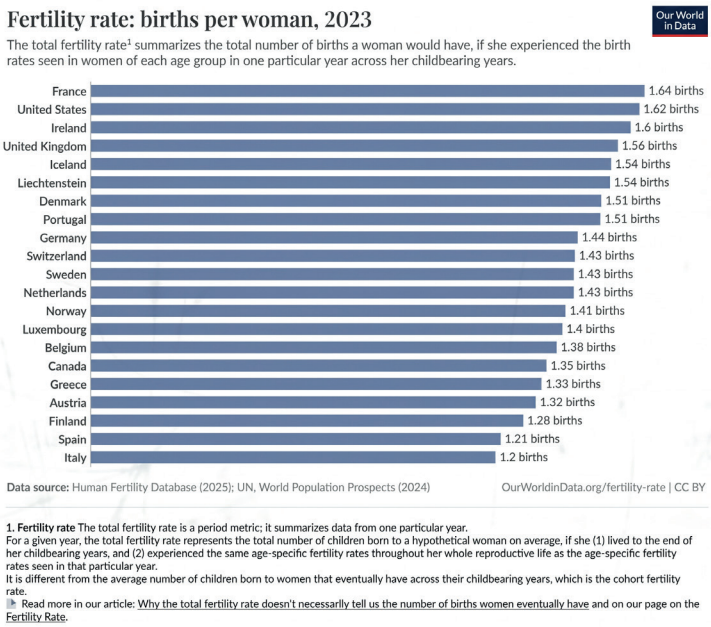
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu. Doğum istatistikleri, 2025 (Haber Bülteni No. 58018). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58018

Yıllardır gelecek umudunu genç nüfusunun gücü ile besleyen Türkiye ise bu beşerî sermaye krizinin en çarpıcı düşüşlerinden birine sahne oluyor. Örneğin bu yıl, ilkokula başlayan çocukların sayısı 56 yıl sonra ilk kez 1 milyonun altına geriledi. BM projeksiyonlarına göre Türkiye'nin 2050'lerde yaşaması beklenen doğurganlık oranları şimdiden gerçekleşti. Olası senaryolarda Türkiye'nin şu anda 1.7 doğurganlık oranına sahip olacağı beklenirken şu anki oranlar 1.4'e kadar düşmüş durumda. Türkiye'nin yaşadığı nüfus krizinin nedenleri, elbette diğer ülkelerin yaşadıklarıyla paralellik gösteriyor. Ancak 2015 sonrasında Türkiye'nin doğum grafiğindeki düşüşün hız kazanması, yapısal ve ekonomik sorunların da göz ardı edilmemesi gerektiğini gösteriyor. Zira 2015 sonrasında Avrupa'da doğurganlık oranında en fazla düşüş yaşayan ülkelerden birisi Ukrayna iken diğeri ise %36 ile Türkiye oldu.

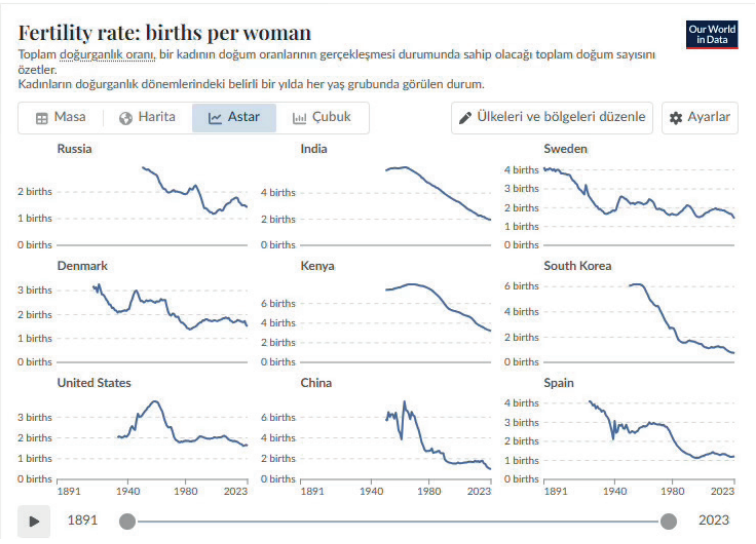

Türkiye'nin yakın tarihindeki seyrine baktığımızda, demografik hareketlerin kalkınma ve modernleşme teorileriyle uyumlu olduğunu görmek mümkün. 1960'lı yılların başında 6'nın üzerinde olan doğurganlık oranı 2005 yılına kadar kademeli olarak düşerken, 2005-2015 arasında görece

sabit kaldı ancak bu tarihten sonra yeniden düşüşe geçti. Bu tablo, nüfus dinamikleri açısından iki önemli sonucu ortaya çıkarıyor: İlki ekonomik göstergelerin doğum oranlarına yansıması, ikincisi ve daha önemlisi ise kentleşmenin negatif etkisi. Türkiye'nin doğum oranları grafiği ile köyden kente göç grafiği birbirini anlamlandıran bir izleğe sahip. 1960'larda %70-80 olan kırsal nüfus oranı, 2020'li yıllar itibarıyla tersine döndü ve nüfusun %80'inden fazlası şehirlerde yaşamaya başladı. Bu durum, modernleşme teorisinin tarif ettiği değişim sürecinin Türkiye'de de yaşandığını açıkça gösteriyor. Grafikler, Batı ülkelerinin 70-80 yılda yaşadığı demografik dönüşümü 10 yıla sığdırdığımız anlamına geliyor.

Kaynak: Human Fertility Database (2025) ve UN World Population Prospects (2024) verilerinden aktaran Our World in Data, «Fertility rate: births per woman, 2023», https://ourworldindata.org/fertility-rate.

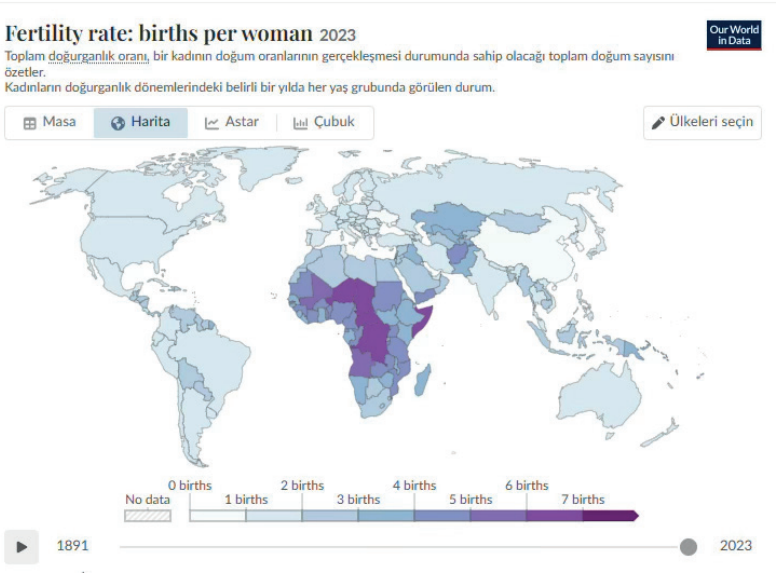

Kaynak: Our World in Data. (2024). Fertility rate: births per woman. Our World in Data. Erişim adresi: https://ourworldindata.org/fertility-rate

Doğum oranlarının azalmasına neden olarak gösterilen etkenler arasında yaygın kanı ekonomik faktörlerin yer aldığıdır. Ancak dünya genelindeki veriler, ekonomik ilişkiler ile doğurganlık oranları arasındaki ilişkinin beklenenin aksine ters orantılı olduğunu söylüyor. Başka bir ifadeyle, doğurganlık oranlarının azalışı, beklendiği gibi refah düzeyi düşüşüyle değil tersine refahın artı-

şıyla doğru orantılı olarak ilerliyor. Bu duruma en çarpıcı örnekler, ekonomik gelişmiş düzeyi düşük olan sahra altı Afrika ülkelerinde karşımıza çıkıyor. Örneğin dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak kabul edilen Nijerya'da 2025 yılında 25 milyon doğum gerçekleşti. Bu sayı, 45 Avrupa ülkesinin toplam doğum sayısına eşit. 2050 yılına gelindiğinde Nijerya'nın nüfusunun 400 milyon olması bekleniyor. Gelişmişlik düzeyi yüksek Avrupa ülkelerinin doğum oranları ise beklendiği gibi 2'nin altında kalıyor. Yani sanılanın aksine yüksek ekonomik refahın, çocuk sahibi olma kararına pozitif etkisi oldukça sınırlı kalıyor. Ancak Türkiye özelinde, azalan doğurganlık oranlarını tek başına ekonomik refah ve modernleşmeyle açıklamak da, problemi çözmek için yetersiz kalabilir. Başka bir ifadeyle, 60'lı yıllardan 2010'lu yıllara kadar olan stabil düşüşün bu tarihten sonra daha keskin bir şekilde inmesi, modernleşme dışındaki faktörlerin de etkili olabileceğini gösteriyor.

Kaynak: Our World in Data. (2024). Fertility rate: births per woman, 2023. Our World in Data. https://ourworldindata.org/grapher/children-per-woman-un

Türkiye gibi ülkelerin karşı karşıya olduğu doğum oranlarının 2.1'in altında gerçekleşmesi en açık ifadeyle nüfusun yenilenme hızının altında olduğunu ve bunun gelecekte nüfus düşüşüyle sonuçlanacağı anlamına geliyor. Doğurganlık oranının 1.3'e yaklaşması ise, ülkeleri literatürde 1.3 tuzağı olarak nitelendirilen bir çıkmaza sürüklüyor. Doğum oranı azaldıkça, bununla bağlantılı olarak çocuk sahibi olabilecek çift sayısının azaldığı için doğum oranlarının yükselmesi de giderek zorlaşıyor. Öte yandan doğum oranı azaldıkça çocuk sahibi olmak da norm dışı hale gelebiliyor. Yani çocuksuzluk, daha fazla kabul edilebilir hale gelirken; toplumsal yaşam, ekonomik döngü, kamusal alanların düzeni gibi her türden ilişki ağı bu norm etrafında şekilleniyor. Örneğin çocuk sayısı giderek azaldığı için çocuksuzluk,

mutluluğun koşullarından biri haline gelirken çalışan annelerin kreş ve bakım desteği talepleri siyasetin belirleyici konuları arasında yer almaktan giderek uzaklaşıyor. Çocukların daha mutlu yaşayacakları geniş evler, sektörün önceliği arasında yer almamaya başlıyor.

Dünya genelindeki doğum grafiklerine baktığımızda temel olarak dört farklı ülke profiliyle karşılaşıyoruz. Konumuz açısından kritik olan ilk grubu Batı ülkeleri oluşturuyor. Bu grup; "demografik dönüşüm teorisi" doğrultusunda, ekonomik kalkınma ile nüfus değişiminin paralel ilerlediği klasik gelişmiş ekonomilerden meydana geliyor. Kentleşmenin derinleştiği, kadınların iş gücüne katılımının belirgin şekilde arttığı ve bireyselleşmenin öne çıktığı bu ülkelerde, ekonomik yapı doğrudan demografik dengeleri şekillendiriyor. İkinci grupta ise örneklerine daha çok Doğu Asya'da rastladığımız ülkeler yer alıyor. Bu ülkelerde doğurganlık hızı 0,65 gibi kritik seviyelere kadar gerileyebiliyor. Batı ölçeğinde bir refah ve kurumsal gelişmişliğe tam olarak ulaşamamış olsalar da olağanüstü hızlı bir kalkınma sergiledikleri açık. Ancak bu agresif büyümeyi sırtlayan ağır çalışma koşulları ve rekabetçi hayat tarzı, bireyleri evlilik ve çocuk gibi sorumlulukları zorunlu olarak ertelemeye ya da tamamen geri plana itmeye zorluyor. Veriler ve çocuk sahibi olmaya yönelik algıların yönü, bu iki tip ülkenin sergilediği değişim göstergelerinin Türkiye'deki modernleşme trendiyle benzerlik gösterdiğini söylüyor.

Çocuksuz ya da az çocuk sahibi olan çiftlerin gündelik yaşamlarındaki yansımalar, özellikle sosyal medyanın da etkisiyle bir başkası için kıstas olarak algılandığından çok sayıda çocuk yapmak özfarkındalık ve bireyselleşme açısından anomali haline geliyor. Ekonomi, iş dünyası, çalışma hayatının temel kuralları, toplumsal yaşamın görünür ve görünmez kodları, çocuksuzluk ile farkında olmayan bir biçimde yeniden şekilleniyor.

Bu bakımdan Türkiye'de son dönemlerde yaşanan doğurganlık krizinin ekonomik sebeplerden çok modernleşme eğilimiyle şekillendiği söylenebilir. Modernleşmenin getirdiği şe-

hirleşme, buna bağlı olarak yaşanan sektörel dönüşüm, eğitim süresinin uzaması, ekonomik koşulların değişmesiyle beraber iş gücü ve piyasa dengelerinin değişmesi, tüketim kültürü ve liberalleşme ile beraber gelen bireyselleşme tüm dünyada yaşanan sonuçları ülkemize de getiriyor.

Doğum oranlarını etkileyen faktörlerin başında gelen evlilik ve boşanma oranlarının da yine gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında benzer bir yönelimi takip ettiğini görüyoruz. Evlilik ve onun ilişkili olduğu sonuçlar, on yıllar öncesinde sahip olduğu anlamlarını çoktan yitirmiş gibi duruyor. Evlilik, artık eskisi gibi iş gücü veya sermayenin devamlılığını sağlayan bir kurum değil daha çok bireylerin anlamlı yaşam sürdürme gayesinin yalnızca bir parçasını oluşturan, duygusal tatmin arayışının bulunmaya çalışıldığı bir tür "hedef partnerliği" gibi algılanıyor. Andrew Cherlin'e göre modernleşme ile birlikte anlamı değişen evlilik artık hayatın temel kurucu unsurlarından biri olarak kabul edilmiyor. Ona göre evlilik eskiden yetişkinliğe erişmenin bir parçasıyken, şimdilerde hayatı çözdükten ve başarıya ulaştıktan sonra atılan bir adıma dönüştü. Cherlin anlamı değişen evlilikle ilgili "Başta ekonomik özgürlük olmak üzere meseleleri çözdükten sonra pastanın üzerine konulan bir çilek gibi oldu'' diyor.

Evlilik oranlarının azalması, ortalama evlenme yaşının yükselmesi, boşanmaların artması da bu bağlamda modernleşme ile birlikte okunması gereken olguların başında geliyor. İstihdam piyasasının azalması, prekaryalaşmanın artmasıyla ekonomik açıdan giderek külfetli hale gelen evliliğin, bireyselleşmenin de katkısıyla daha az tercih edildiği görülüyor. Bireylerin kendileriyle, toplumla hatta yaşamla kurdukları ilişkinin gereklilikleri değiştikçe, evlilik gibi normlara olan bakışın değişmesi de kaçınılmaz hale geliyor. Şeylerin muhtevasını dönüştüren modernleşme ve şehirleşmenin, evliliği ve beraberinde getirdiği sorumluluk ya da rollerin algılanma biçimini de değiştirdiği söylenebilir. Bu algısal dönüşüm, elbette evlilikle ilgili beklentilerin ve dolayısıyla kurumsal işleyişin biçimini de değiştiriyor. Sanayi devrimi öncesinde büyük ölçüde iş gücü sağlanması (çocuk sahibi olmak) ve sermayenin devamlılığı (aileye ait olan malların nesillere aktarılması) üzerine kurulan evlilik kurumunun o günkü gerekliliklerine ihtiyacımız olmadığı açık. Kırsalda tarımsal üretimi devam ettirmek ve gerekli işleri yapmak için beşeri güç unsuru olarak

görülen çocuk, şehirde bir tüketim kaynağına dönüşürken, bu ekonomik gerçeklik çocuğun bir "masraf" olarak görülmesine yol açıyor. Nüfusun yüzde sekseninin büyükşehirlerde yaşadığı Türkiye'de de durum bundan farklı bir sonuca sahip değil.

Bireyselleşmenin, "içsel huzurun" tek sığınağı olarak görüldüğü bir gerçeklikte elbette aile ve akrabalık bağları da toksik ilişkiler ağı olarak tarif edilmeyi beraberinde getiriyor. Aile, toksik ve yıpratıcı bir bağ olarak görüldükçe, huzur ve mutluluk, ya tek başına ya da daha dar bir ilişkiler ağında aranıyor. Belki de bu yüzden bir insanın hiçlikten var olup dünyaya gelmesi ve zamanla büyüyerek bir yetişkin oluşuna şahit olmak, ilk adımlarını izleyip ilk kelimelerini duymak 10 günlük Avrupa turu kadar heyecanlandırmıyor. Aile kurumunun devamlılığını sağlayacak türden fedakârlık ve diğerkâmlık gibi hasletler, özbenlikten taviz ya da "olgunlaşmama" olarak görülürken aile, bireylerin öznel sınırları etrafında kapsamı belirlenen bir kuruma dönüşüyor.

Huzurun, yalnızca bireysel mutluluklara, "kendini gerçekleştirme" çıtasına bağlanan başarının kariyer ve maddi olanaklara indirgenmesi, bununla beraber "kendilik" algısının büyük ölçüde bireysel ve öznel alana hapsedilmesi evlilik gibi başkalarına bağlı olunan bir ilişki türünün giderek "yük" olarak görülmesine sebep oluyor.

Nüfus Krizinden Etkilenmeyen Topluluk: İsrail

Doğum oranlarının azalmasına ve demografik yapının çözülmesine neden olan modernleşme hikayesinin dikkat çekici bir istisnası var. Kapitalist ekonomi modelinin işlediği ve gelişmekte olan ülkelerden sonra doğurganlık oranının 2'nin üzerinde olduğu tek topluluk İsrail. İsrail'in bu modern kriz karşısında başarılı olmasını sağlayan sebeplerden bazıları, Türkiye başta olmak üzere nüfusu korumaya çalışan her ülke için uygulanabilir dersler içeriyor. Peki İsrail'i farklı kılan nedenler nedir? İsrail, nasıl oluyor da modernleşme trendinin kaçınılmaz sonucu olan düşük doğum oranlarına yakalanmıyor ya da nasıl oluyor da modernleşmeye rağmen demografik krizden etkilenmiyor?

İlk ve en önemli sebep elbette İsrail'de nüfusun varoluş mücadelesinin en önemli unsuru olarak görülmesidir. İsrail, işgal edilen Filistin topraklarındaki varlığını sürdürebilmek için daha fazla fazla işgalciye ihtiyaç duymakta. Daha fazla işgalci; daha fazla meskeni kontrol altında tutmak ve bunun ötesinde bu kontrolü nesilden nesile aktarma anlamına geliyor. Bunun yanında işgalciler eliyle işgal edilen toprakların savunulması için gerekli olan askeri ve fiziksel güç için de demografi en önemli silah olarak görülüyor. David Ben-Gurion'un «Bu topraklarda tutunmak istiyorsak her Yahudi kadın en az dört çocuk yapmalı» sözü bu bakımdan işgal rejiminin aklını özetler nitelikte.

İsrail'in doğum oranlarını 2.9'da tutan bir diğer önemli etken ise çocuk sahibi olmanın bir norm olarak kabul edilmesidir. Avrupa ülkelerinde aileler 1 veya 2 çocuk sahibi olmayı yeterli görürken İsrail'de en seküler kesimlerde dahi en düşük çocuk sayısının 3 olması gerektiğine dair yaygın bir kabul var. Bu toplumsal norm, beraberinde kamusal alanların ve iş hayatının çocuk merkezli inşa edilmiş olmasını beraberinde getiriyor. Çocuk sahibi olmak toplumsal ve ulusal ilerlemenin kaynağı olarak görüldüğü için kamusal yaşam ve çalışma hayatı çocuk merkezli düzenlenirken bu sayede aileler çocuklarının refahı, bakımı, eğitimi ya da gündelik yaşam pratiklerini düzenlemede endişe duymadan daha fazla çocuk sahibi olma kararını daha kolay alabiliyorlar.

İsrail'de boşanma oranlarının batı dünyasına kıyasla oldukça düşük kalması yüksek doğum oranlarını pozitif etkileyen bir başka etken olarak karşımıza çıkıyor. Avrupa ülkelerinde düşük evlilik ve yüksek boşanma oranlarına karışık İsrail'de evlilik/boşanma oranı yaklaşık 1'e 4 düzeyinde seyrediyor. Evliliğin istikrarlı ve güvenli sürmesi ve bu olgunun meydana getirdiği güvence, kadınların 37-40 yaşlarına geldiklerinde de çocuk

kararını çok daha rahat alabilmelerini sağlıyor.

Çocuk sahibi olma kararını derinden etkileyen bakım ve gözetim desteği de İsrail'in yüksek oranlarına yansıyan en önemli faktörlerin başında geliyor. Yüzölçümünün düşük olmasının da etkisiyle ailelerin genellikle birbirine yakın mesafelerde ikamet etmeleri, çalışan annelerin diğer aile üyelerinden yardım almalarına olanak sağlıyor. Türkiye'de son yıllarda giderek artan şehirleşme ve bu şehirlerin giderek çeperlere doğru genişlemesinin etkisiyle çalışan çiftler anne-baba desteğinden mahrum kalırken İsrailli seküler kadınların %82'si çocuk bakımında annelerinden veya kayınvalidelerinden doğrudan aktif destek aldığını belirtiyor. Geniş aile yaşamının oluşturduğu bu güçlü «bakım ağı», annenin hem kariyerine devam etmesini hem de çocuk büyütmesini kolaylaştırarak çocuk sahibi olmayı bir "risk" unsuru olmaktan çıkarıyor.

Son olarak İsrail'i demografi krizinden koruyan belki de en önemli faktör olarak modernlik ve gelenek arasındaki ilişkinin organik bir bütünlükle kurulmuş olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Seküler yaşam tarzına sahip, teknoloji odaklı ve batılı bir tahayyüle sahip olmasına rağmen, batı dünyasının bireysel atomizasyonuna teslim olmayan İsrail toplumu geleneksel kodlarını da korumayı başarmıştır. Diaspora geçmişi, bölgesel anlamda azınlık olma duygusu ve ortak tarih bilinci, en seküler Yahudilerde bile güçlü bir grup aidiyeti ve soyu devam ettirme arzusu yaratmaktadır. Bu nedenle İsrail, modernleşme hikayesini yaşayan bölge ülkeler ve gelişmekte olan diğer ülkelerin aksine doğurganlık oranında şaşırtıcı bir grafiğe sahip.

Bu örnekten alınabilecek derslerden birincisi, demografinin ulusal, dinsel ve varoluşsal bir mücadelenin en önemli parçası olduğu inancının çocuk sayısına

pozitif katkıda bulunduğudur. Bunu taklit etmek, farklı kültürel geçmiş ve motivasyonlara sahip olduğumuz için pek de kolay olmayabilir. Ancak orta ve uzun vadede, demografik gücün kendini koruyabileceği seviyelere ulaşmasını tetikleyecek yapısal dönüşümleri uygulamak imkânsız değildir. Örneğin kamusal alanın ve iş hayatının çocuk merkezli düzenlenmesi, aile desteğini mümkün hale getirecek bir ulusal kalkınma vizyonu ile şehirleşme trendinin tersine çevrilmesi, metropol yerine daha küçük şehirlerde ikamet etmeyi mümkün ve gerekli kılacak bir ekonomi modelinin kurulması maddi koşullardan ötürü düşen oranları yeniden toparlamaya yardımcı olabilir.

Peki ekonomik ve maddi gerekçeler dışında kalan, yani modernleşme, şehirleşme ve bireyselleşmeye bağlı gerekçelendirmeleri nasıl tersine çevireceğiz? İşte asıl kilit burada. Ve bunu açmanın yolunu sanıyorum bir süre daha aramamız gerekecek.

Sonuç

Fransız tarihçi Philippe Ariès, çocukluğun tarih içerisinde tedrici olarak geliştiğini ve bugünkü anlamda çocukluğun tarihin eski dönemlerinde yer almadığını söyler. Benzer şekilde Neil Postman da çocukluğun kültürel ve ekonomik gelişimin bir uzantısı olarak icad edildiğini öne sürerek bu mucidin de "orta sınıf" olduğunu söyler. Ancak Postman'a göre kitle iletişim araçları çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırları eriterek çocukluğu yok etmiştir. Postman'ın kitle iletişim araçları ve orta sınıf ile ilişkilendirdiği çocukluğun bugün aynı ilişkilere bağlı bir biçimde tükendiği aşikâr. Kavramsal olarak "çocukluk" denen olguyu ortaya çıkaran modernliğin, bugün kendi yarattığı şeyi ontolojik bir yok oluşa sürüklemesi ise acı verici bir ironidir.

Nüfus ve Kalkınma Arasındaki Bağ Nedir: Daha Çok İnsan mı, Daha Nitelikli İnsan mı?

Çağdaş Yılmaz

Sosyal bilimlerde nüfus ve kalkınma arasındaki bağa dair bir tartışma cereyan ettiğinde akla gelen ilk isim 1798 yılında "An Essay on the Principle of Population" adlı çalışmasıyla Malthus' tur. Malthus nüfus ve kalkınma arasındaki bağa oldukça pesimist bir bakış açısıyla yaklaşarak kabaca nüfusun geometrik artarken (2, 4, 8, 16) gıda kaynaklarının aritmetik arttığını (1, 2, 3, 4) savunmuş ve nüfus artış hızının kıtlığa sebebiyet vereceği sonucuna ulaşmıştır. Bu tez ilk bakışta matematik bilimine dayanan mantıklı bir savunu gibi görünürken üzerinde derinleşince kendi içinde birçok hesap hatası barındıran ve emperyalizmin zararlarını örten bir görüş olduğu savunulabilir. Bu karamsar bakış açısına karşın Boserupçu iyimserlik teorisi de Malthus' un tam karşısında yer alan pozitif bir nüfus ve kalkınma teorisini savunur. Fakat literatürün bu geleneksel kronolojisine ufak bir ekleme yaparak değinmek çok daha isabetli olacaktır. Bu ekleme de sosyolojinin kurucusu kabul edilen İbn Haldun'un "Mukaddime" adlı eserindeki nüfus miktarı ve kalkınma arasındaki bağa dair ortaya koyduğu nazariyedir. Sırasıyla, konuya dair temel yaklaşımlara değinmeye tarihi öncelik noktasında İbn Haldun ile başlamak çok daha doğru olacaktır.

İbn Haldun "Mukaddime" adlı eserinde nüfus artışı ve kalkınma arasındaki bağa değinir. Ona göre bedeviyette yaşayan insan bir içgüdü ile medeniyeti arzular. Bedevi yani dağdan gelen göçebe, ovadaki medeniye karşı zafer kazanmakta çok zorlanmaz ve bu zafer neticesinde kendisi medeni bir hal alır. Bu halin gereği olarak yerleşik hayata geçer. Yerleşik hayat ile birlikte şehirleşme başlar ve nüfus göçebe olunan duruma göre hızlıca artmaya başlayacaktır. Haldun buradaki nüfus artışının şehirde iş bölümünü destekleyeceğini bu iş bölümü ile birlikte uzmanlaşmanın artacağını ve şehrin ticari hayatıyla birlikte sosyo-kültürel çehresinin de değişeceğini savunmuştur. Buraya kadar şehirlerdeki nüfus artışını olumlu karşılayan İbn Haldun şu uyarıda bulunur:

Nüfus artış hızı zamanla üretimin gerisinde kalır ise bu şehirde kıtlık yaşanmasının sebebi olabilir (Çakır ve Sertkaya, 2025). Bu netice ile şöyle bir bakış savunulabilir, "İbn Haldun da bir Malthus". Bu cümleye gerektiği cevabı verebilmek için Malthus' un görüşlerine de yer vermek gerekir.

Malthus 1798 yılında "An Essay on the Principle of Population" eserini kaleme almıştır. Bu eserin kaleme alınmasında İngiltere'deki kıtlığın da etkisi vardır. İngiltere'de nüfus hızla gelişmiş ama tarımsal üretim bunu karşılayamayınca kıtlık meydana gelmiştir.

Malthus'un bu teorisi emperyalistlerin de işine gelmiştir. Dünyada açlık çeken halklar sömürüye uğradıkları için değil, nüfusları kalabalık olduğu için aç kalmışlardır savı dillendirilir olmuştur. Bu sav BM kurulduktan sonra dahi savunulmuş ve çeşitli nüfus kontrol politikaları uygulanmıştır.

Malthus'un kehaneti bununla da kalmaz. Nüfus artmaya devam edecek, dünya bunu karşılayamayacak ve netice itibari ile insanoğlu kötü bir son ile karşı karşıya kalacaktır. Nüfus azaltılmadığı sürece bu kaçınılmazdır (Sabbağ, 2020).

Malthus'a ilk itiraz edenlerden birisi İngiltere'de sanayi devrimini gözlemleyen Marx'tır. Marx kıtlığın sebebini kaynakların yetersizliğinde aramamış, bu kaynakların adil dağıtılmadığı için kıtlığın meydana geldiğini savunmuştur. Günümüzde Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre ABD'li bir vatandaş günde 3860 ile 3900 kalori alırken Somalili bir vatandaş 1600 ile 1850 arası bir kalori alımı gerçekleştirmektedir. ABD'de israf edilen kalori oranı ise yüzde 30-35'dir. Yani 1200 ya da 1300 kaloriye karşılık gelen besin ABD'de çöpe gitmektedir. Bir taraf kıtlıkla boğuşurken bir taraf obezite ile mücadele etmektedir. Somali'nin tarih boyunca kıtlık çektiği dönemin coğrafi keşifler ve sömürgecilik sonrası olduğu bilgisi de hesaba katıldığında mevzunun nüfus artışından ziyade siyasi olayların neticesinde gerçekleştiği savunulabilir. Bu noktada literatürde en baskın teorilerden birisi Wallerstein'in bağımlılık teorisidir.

Malthus' un hesap hatası sadece bundan mı ibaret? Malthus, salgın hastalıkları, savaşları, topraksız tarımı, gelişen tohum ve gıda teknolojisini de hesaba katmamıştır. Özellikle gelişen teknoloji ile birlikte coğrafi alanı dar olan bölgelerde tarihte hayal edilemeyecek miktarda tarımsal üretim yapılabilmektedir. Hollanda bunun güzel bir örneğidir. Malthus coğrafyanın sınırlı oluşundan yola çıkarak biyolojiye de ilham olacak şekilde alan sınırlıysa bir yerde türün üre-

mesi ve çoğalması da sınırlı olmalıdır fikrini savunmuştur. Bu minvalde fakirlerin evlenmemesi, zenginlerin evlenmesi, doğum kontrol ya da evliliğin zaman zaman yasaklanması gibi pek çok fikir ortaya atılmıştır. Nüfusa dair beşeri müdahalelerin iyi sonuçlar doğurmadığı en baskın örnekte Mao Çin'idir. Çin hükümeti tek çocuk politikasından 29 Ekim 2015'de vazgeçmiştir.

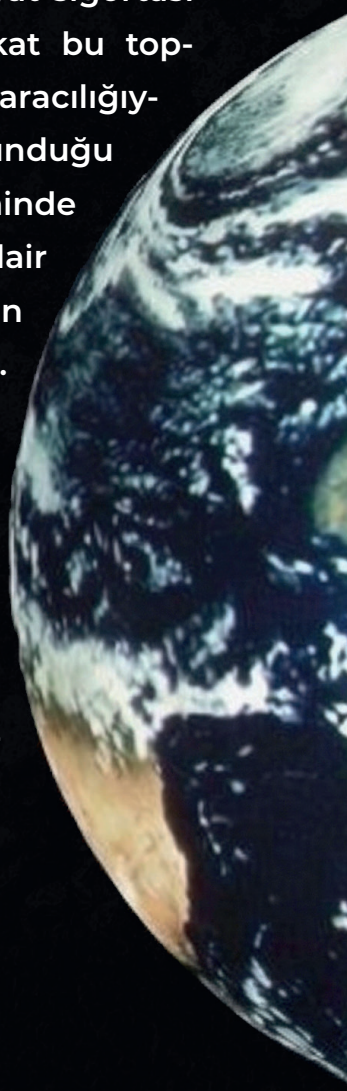
İbn Haldun ile Malthus arasındaki bakış açısı farkı buradan kaynaklanmaktadır. Haldun insanoğlunun tarihsel sürecinde üretimi artıracak yollar bulduğunu görmüş ve üretim korunamazdan ziyade korunabilirse nüfus artışının sağlıklı neticeler doğuracak bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Peki neden korunabilirse? Haldun'un tarih anlayışında medeniyeleşmiş topluluk hazlar ve keyifler neticesinde yükseldiği yerden düşen bir döngüye sahiptir. Dolayısıyla, çok yükselen toplumların ilk günkü asabiyetini koruyamayacağı, gitgide uyuşacağı, evlilik ve üretim gibi sorumluluk ve disiplin gerektiren süreçlerden kaçınacakları görüşü onun tarih anlayışının özüdür. Maltus'un ıskaladığı bir diğer unsur da budur. Demografik- İktisat paradoksu, Warren Thompson, Frank Notestein, Arsene Dumont ve Gary Becker gib pek çok isim refah artıkça çocuk doğurma eğiliminin azaldığı paradoksunu savunmuş ve teorileştirmişlerdir. İbn Haldun'u doğrulayan bu paradoks günümüzde Avrupa Birliği üyesi pek çok ülkede ve Japonya gibi ülkelerde emsallere sahiptir.

Maltus'un karamsar görüşüne zıtlık içeren nüfus artışı ve kalkınma arasındaki bağa dair bir diğer teori Ester Boserup'a aittir. Ona göre nüfus artışı bir kriz değil, yeniliğin itici gücüdür. Nüfus yoğunluğu ve kaynak baskısı, toplumları yeni üretim teknolojileri ve kurumsal çözümler geliştirmeye zorlar. Bu yaklaşıma en büyük misal Afrika' da nüfusun artması ile birlikte nadasa bırakılan tarla sayısının azalması ya da nüfus artış hızı baskısı neticesinde gıda endüstrisinde meydana gelen teknolojik ilerlemeler emsal gösterilir.

Bunların yanı sıra Beşeri Sermaye Teorisi'de (Human Capital Theory) Theodore Schultz, Gary Becker ve içsel büyüme teorisyenleri Romer ve Lucas gibi isimler tarafından müdafaa edilmiştir. Bunlara göre ekonomik kalkınmanın asıl motoru insan sayısından ziyade beceri, eğitim, sağlık ve Ar-Ge birikimidir. Niteliksiz kalabalıklar ekonomiye yük oluştururken

nitelikli beşeri sermaye yüksek katma değer ve sürdürülebilir büyüme sağlar (Dikmen, 2022). Bu görüşe göre modernleşme ile birlikte nüfus düşer fakat refah artmaya devam eder. Kısa vadede doğurganlık oranının düşmesi fakat 15-64 yaş arasındaki nüfusun çokluğu Demografik Fırsat Penceresi (Demographic Dividend) denen bir duruma kapı aralayabilir. Bu durum kabaca doğurganlığın azalmaya başlamasıyla çalışma çağındaki (15-64 yaş) nüfus oranının zirve yapması sonucunda ülkelere tarihi bir büyüme fırsatı sunar (Doğu Asya kaplanları örneğinde olduğu gibi). Ancak bu fırsat penceresi, genç nüfusa nitelikli eğitim ve istihdam imkânı sağlandığı takdirde kazanıma dönüşür; aksi halde genç işsizliği ve sosyal risk yaratır. Orta gelir tuzağına düşülmesine sebebiyet verir (Beyaz, 2024).

Görüldüğü üzere kalkınma ve nüfus arasındaki ilişkiye başlıca cevap veren teoriler, her halde bir nitelik artırımına vurgu yaparlar. Malthusçular ve Yeni Malthusçular haricinde nüfus artışının nitelikle desteklendiği sürece geri bırakan bir süreç olduğunu savunanların sayısı oldukça azdır. Nüfus artışının niteliğin gelişmesine engel olup olmadığı zannımızca gerekli alt yapı inşa edildiği sürece Adam Smith'in görünmez eli gibi işleyen bir sistem meydana getirmektedir. İnsanlar bir şekilde rızkını bulmakta, rızık için mücadele ederken güçlenmekte meydana gelen sayı artışı o nüfus içerisinden çok iyi insanların çıkma ihtimalini arttırmaktadır. Kalabalık ailelerde sosyal güven, destek, sermaye ve tecrübe paylaşımı çok daha rahat icra edilebilmektedir. Hatta yol, su, elektrik gibi çok temel alt yapı ihtiyaçlarının karşılanmadığı ilkel tarım toplumlarında dahi nüfus bir üretim, güvenlik ve hayat sigortası işlevi görmektedir. Fakat bu toplumlarda bile gelenek aracılığıyla bireylerin içinde bulunduğu çevre ve toplum düzeninde nasıl var olacaklarına dair nitelik artışı barındıran bir süreç işlemektedir. Aksi halde hiçbir aktarımın yapılmadığı sadece sayı bazlı bir nüfus Hz. Peygamber'in "Gassâü's-Seyl" dediği, sel köpüğü benzeri bir kalabalık ve yük meydana getirecektir.

Kaynakça

Beyaz, C. (2024, Kasım). Demografik fırsat penceresinin Türkiye için anlamı (Perspektif Sayı: 416). SETA Vakfı[1][2]. https://media.setav.org/tr/dosya/2024/11/demografik-firsat-penceresinin-turkiye-icin-anlami.pdf

Çakır, S., & Sertkaya Doğan, Ö. (2025). Nüfus teorilerinin tarihsel süreci ve mekânsal yansımaları. Dünya Coğrafyası ve Kalkınma Perspektifi Dergisi, (7), 45–56. https://doi.org/10.58606/jwgdp.1669852

Dikmen, N. (2022). Türkiye'de nüfus artışı ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(51), 473–485. http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61789

Özgür, E. M. (2022). Nüfus teorileri (Ders 4 Notu). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Açık Ders Malzemeleri. https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=117268

Sabbağ, J. (2020). Thomas R. Malthus'un ve Karl Marx'ın yoksulluk ve nüfus kavramlaştırması. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12(1), 37–51. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hiad/article/692576

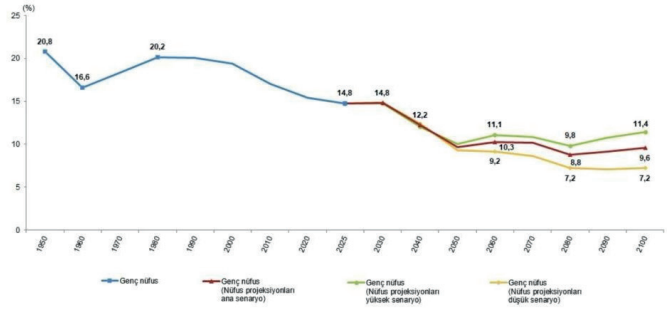
Gençliğini Kaybeden Türkiye

Melikenur Ilıca

Türkiye'nin uzun yıllardır en önemli sosyo-ekonomik avantajı olarak sunulan "dinamik ve genç nüfus" yapısının hızla erimekte ve bu süreç yapısal krizler doğurmaktadır.

TÜİK verilerine göre 15-24 yaş grubundaki genç nüfusun toplam nüfusa oranı 1950'lerdeki %20,8 seviyesinden günümüzde %14,8'e kadar gerilemiş; nüfus projeksiyonları bu oranın 2040'ta %12,2'ye, 2050 sonrasında ise %10'un altına ineceğine işaret etmektedir (TÜİK, 2026). Yazıda; "diplomalı işsizlik" sarmalını, Türkiye'yi OECD ülkeleri arasında birinci sıraya taşıyan NEET (Ne Eğitimde Ne İstihdamda) olgusunu ve sosyo-politik ile ekonomik nedenlerle kronikleşen beyin göçünü niceliksel ve niteliksel boyutlarıyla ele almaya çalışacağız. Sonuç bölümünde, demografik çöküşü yavaşlatmaya yönelik kamuda liyakat reformu, yükseköğretimde rasyonalizasyon ve Avrupa Birliği modelinde bir "Gençlik Garantisi" gibi yapısal politika önerileri sunmaya gayret edeceğiz.

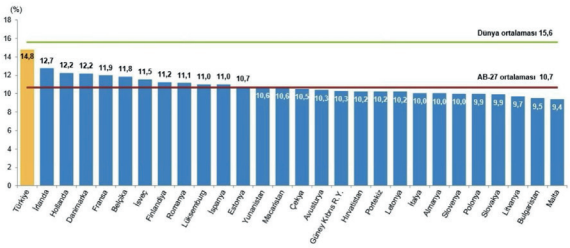
Genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 1950-2100

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1950-1990
TÜİK, Nüfus Tahminleri, 2000
TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2010-2025
TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2030-2100

Türkiye, uzun yıllar boyunca "genç ve dinamik nüfus" söylemiyle anılan bir ülke olmuştur. Avrupa'nın yaşlanan toplumlarına kıyasla genç nüfus oranı, siyasetçiler ve ekonomistler tarafından sıklıkla bir "demografik avantaj" olarak sunulmuştur. Ancak son on yılda bu tablo köklü biçimde değişmeye başlamış, ülke, cumhuriyet tarihinde ilk kez en yetenekli ve eğitimli gençlerinin önemli bir kısmını yurt dışına kaptıran bir konuma gelmiştir (PwC Türkiye, 2025). Türkiye'nin genç nüfusunu neden kaybetmektedir ve bu sürecin boyutları nelerdir? Dahası bu durum, ülkenin geleceği açısından ne anlama gelmektedir? Bu sorulara demografik veriler, işgücü piyasası göstergeleri ve göç istatistikleri ışığında cevap vermeye çalışacağız.

Genç nüfus oranının Avrupa Birliği üye ülkeleri ile karşılaştırması, 2025

Kaynak: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) Veri Tabanı, 2025
TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025
Birleşmiş Milletler, 2024 Dünya Nüfus Beklentileri, 2025

TÜİK verilerine göre Türkiye'de 15-24 yaş grubundaki genç nüfusun toplam nüfusa oranı %14,8'e gerilemiş durumdadır. 1950'lerde bu oran %20 ,8 seviyesindeydi (TÜİK, 2025; SDE, 2025). Türkiye, %10,7 ile Avrupa Birliği ortalamasından hâlâ daha genç bir nüfus yapısına sahip olsa da bu makas hızla kapanmaktadır (SDE, 2025).

TÜİK'in nüfus projeksiyonlarına göre, doğurganlık oranlarındaki düşüş bu şekilde sürerse genç nüfus oranının 2040'ta %12,2'ye, 2050 ve sonrasında ise %10'un altına gerilemesi beklenmektedir (TÜİK, 2026). Bu veriler, Türkiye'nin demografik bir kırılma noktasında olduğunu ve "zenginleşmeden yaşlanan toplumlar" kategorisine hızla yaklaştığını göstermektedir (Eurostat, 2025; UNDP Turkey, 2024).

TÜİK'in uluslararası göç verileri de bu tabloyu doğrulamaktadır. 2023 yılında Türkiye'den yurt dışına yüz binlerce kişi göç etmiş ve bu sayı önceki yıllara kıyasla belirgin bir artış göstermiştir (Göç Araştırmaları Vakfı [GAR], 2024). Göç edenlerin yaş dağılımına bakıldığında en yüksek payın, üretken çağın ve kariyerin en verimli döneminin başlangıcı sayılan 25-29 yaş grubuna ait olduğu ve bu grubu 30-34 ve 20-24 yaş aralıklarının izlediği görülmektedir (GAR, 2024; İKV, 2025).

Başka bir ifadeyle, ülkeyi terk edenlerin büyük çoğunluğu eğitimini yeni tamamlamış ya da kariyerinin ilk basamaklarında olan gençlerdir. Ayrıca göç veren nüfusun neredeyse üçte biri İstanbul kökenlidir.

Bu durum, ülkenin en dinamik ve ekonomik olarak en gelişmiş şehrinin dahi bu kayıptan payına düşeni aldığını göstermektedir (GAR, 2024).

TÜİK'in yükseköğretim mezunlarına yönelik göç istatistiklerine göre, yurt dışına yerleşen üniversite mezunlarının oranı 2015'te %1,6 iken 2024 itibarıyla %2'ye yükselmiştir. Bu oran ilk bakışta küçük görünse de asıl mesele toplam sayı değil, göç edenlerin niteliğidir. Moleküler biyoloji ve genetik mezunlarının yaklaşık %15'i, bazı mühendislik dallarının mezunlarının ise %10'dan fazlası yurt dışında yaşamayı ve çalışmayı tercih etmektedir (SETAV, 2026). Elektronik mühendisleri, matematik mühendisleri, biyomühendisler ve teknoloji alanında yetişmiş genç profesyoneller bu göçün en görünür yüzünü oluşturmaktadır. Bu durum ülke için iki katmanlı bir kayıp anlamına gelmektedir. Birincisi, bu gençlerin yetiştirilmesi için yıllarca yapılan kamu ve aile yatırımının meyvesini artık başka ülkeler toplamaktadır (Tansel & Güngör, 2003; Tansel, 2008). İkincisi, en yetenekli işgücünü kaybeden bir ekonomide araştırma-geliştirme kapasitesi, yenilik üretme gücü ve uzun vadeli kalkınma potansiyeli zayıflamaktadır (Gürsoy & Badur, 2021). Türkiye'de yaşayıp yurt dışındaki şirketlere uzak-

tan çalışan yazılımcı ve tasarımcıların oluşturduğu "sanal beyin göçü" de bu tabloyu derinleştiren yeni bir eğilim olarak öne çıkmaktadır. Bu kesim, vergi ve katma değerini yabancı ülkelere sunarken iç piyasada nitelikli işgücü açığına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'de genç istihdamının en büyük yapısal sorunu, işsizlik oranlarının ötesine geçen ve literatürde NEET (Not in Education, Employment, or Training yani Ne Eğitimde Ne İstihdamda) olarak adlandırılan "boşta" genç nüfustur. TÜİK verilerine göre bu oran %23,3'e yükselmiş olup Türkiye bu oranla OECD ülkeleri arasında açık ara birinci sırada yer almaktadır; başka bir deyişle yaklaşık her dört gençten biri eğitim ve istihdam sisteminin tamamen dışındadır (OECD, 2025).

NEET olgusu cinsiyete göre de belirgin bir asimetri göstermektedir: genç erkeklerde oran %16,3 iken genç kadınlarda %30,9'a ulaşmaktadır (Gürsel & Uysal-Gökçe, 2024). Ev içi bakım yükümlülükleri ve kadın istihdamına yönelik yetersiz destek mekanizmaları, milyonlarca genç kadını işgücü piyasasının dışında tutmaktadır (OECD, 2025). Ayrıca geçmiş yılların aksine NEET nüfusu içinde üniversite mezunlarının payı belirgin biçimde artmış, açılan üniversitelerin piyasa beklentileriyle örtüşmeyen bölümleri "diplomalı ama vasıfsız" bir kitle yaratmıştır. Resmî işsizlik oranının (%15,3) yalnızca aktif olarak iş arayanları kapsadığı düşünüldüğünde, NEET oranının yüksekliği, gençlerin önemli bir kısmının iş aramaktan tamamen vazgeçtiğine işaret etmektedir (OECD, 2025).

Kurumsal olmayan genç nüfusun cinsiyete göre işgücü durumu, 2025

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, 2025

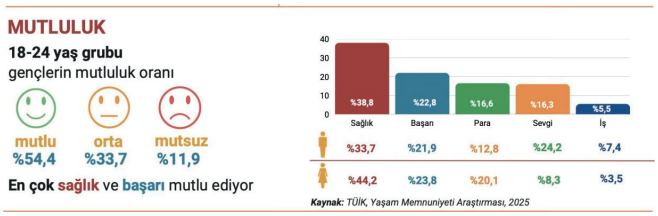
18-29 yaş grubuyla yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre katılımcıların önemli bir kısmı, başka bir ülke vatandaşlığı teklif edilmesi durumunda Türkiye'den ayrılmayı düşünebileceğini belirtmektedir (MAK Danışmanlık, 2026). Bu bulgu, meselenin artık marjinal bir eğilim olmaktan çıkıp toplumsal bir norma dönüştüğünü göstermektedir. Göç motivasyonlarını ekonomik, sosyo-politik ve kariyer/eğitim eksenlerinde "itici" ve "çekici" faktörler olarak sınıflandırmak mümkündür:

Alan	İtici Nedenler	Çekici Nedenler
Ekonomik	Yüksek enflasyon ve erimekte olan alım gücü, yeni mezunlara asgari ücrete yakın maaş teklif edilmesi, konut ve otomobil sahipliğinin güçleşmesi	İstikrarlı bir ekonomide birikim yapabilme, daha yüksek refah standardı
Sosyo-politik	Liyakatsizlik ve kayırmacılık algısı, toplumsal kutuplaşma	Adil işe alım ve kariyerde liyakat ilkeleri, öngörülebilir bir yaşam ortamı
Kariyer ve eğitim	Yetersiz Ar-Ge bütçeleri ve akademik baskı, uzun mesai ve işyerinde mobbing, kendini geliştirme imkânlarının kısıtlılığı	Gelişmiş teknolojik altyapı ve küresel projelere erişim, iş-yaşam dengesine verilen önem, akademik ve mesleki özerklik

Bu motivasyonların ortak paydası tek bir kavramda özetlenebilir: umut kaybı. Gençlerin ülkeyi terk etme kararı çoğu zaman yoksulluktan değil, geleceğe dair umudun azalmasından beslenmektedir. “Burada kalırsam emeğimin karşılığını alamam” ya da “burada liyakatimin bir önemi yok” düşüncesi, kararın ardındaki asıl itici güçtür. Bu bakımdan beyin göçü gençlerin ülkelerine duydukları güvenin bir göstergesi olarak da okunmalıdır. TÜİK’e göre işsiz sayısı 2026 yılı Temmuz ayında bir önceki aya göre 150 bin kişi artarak 2 milyon 860 bin kişi olmuştur. İşsizlik oranı ise 0,5 puan artarak yüzde 8,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı erkeklerde yüzde 6,8 iken kadınlarda yüzde 10,6 olarak tahmin edilmiştir.

Genç nüfusun geleceğini ve motivasyonunu şekillendiren göçten bağımsız yapısal etkenler de bulunmaktadır. Eğitim politikalarının ve sınav sistemlerinin (LGS, YKS vb.) sık sık değiştirilmesi, gençlerde derin bir gelecek belirsizliği yaratmakta, eğitim sisteminin analiz ve eleştirel düşünme yerine teste ve ezbere dayalı olması, gençleri küresel rekabette zayıflatmaktadır (Atmaca, 2022; Me-

tin, 2023). Geleneksel aile ve toplum yapısının bireysel karar alma alanını kısıtlaması, karar verici konumdaki kuşaklar ile Z ve Alfa kuşakları arasındaki iletişim kopukluğuyla birleşince gençlerde aidiyet duygusunun zayıflamasına yol açmaktadır.

Yüksek vergiler ve kur farkı nedeniyle teknolojik araçlara erişimin pahalılaşması bir "dijital yoksunluk" hissi yaratırken, sosyal medya aracılığıyla Batı'daki akranlarla yapılan anlık kıyaslama görece yoksunluk algısını derinleştirmektedir. Büyük şehirlerdeki kira artışları ve yurt kapasitesinin yetersizliği barınma krizini büyütmekte, bu da gençlerin ailelerine ekonomik bağımlılık süresini uzatarak yetişkinleşme sürecini geciktirmektedir. Son olarak, sürekli ekonomik ve toplumsal stres altında yaşayan genç nüfusta anksiyete ve tükenmişlik oranlarının yükselmesine karşın kamusal ruh sağlığı hizmetlerinin yetersiz kalması, gençlerin bu krizlerle büyük ölçüde tek başına baş etmesine neden olmaktadır (World Bank, 2025). Sosyal medya, dijitalleşme vb. birçok sebepten ötürü gençlerin mutsuzluğa kapıldığı gözlemlenmiştir. TÜİK'e göre ise gençlerin mutluluk oranı %54,4'tür.

Ekonomistlerin sıkça atıfta bulunduğu "demografik pencere" kavramı, bir ülkenin çalışma çağındaki nüfusunun bağımlı nüfusa (çocuklar ve yaşlılar) oranla yüksek olduğu, ekonomik büyüme için elverişli dönemi ifade etmektedir. Türkiye, genç ve nitelikli işgücünün yurt dışına göç etmesi nedeniyle bu pencereden en verimli şekilde yararlanabileceği dönemi kısmen kaçırma riskiyle karşı karşıyadır (World Bank, 2025).

Bu sürecin uzun vadeli sonuçları çok boyutludur. Çalışan nüfus oranının azalması, Sosyal Güvenlik Kurumu ve sağlık altyapısı üzerinde artan bir finansal baskı oluşturacaktır. Özellikle yurt dışına giden hekim sayısındaki artışla birlikte sağlık hizmetlerine erişim de zorlanabilir (World Bank, 2025). Teknoloji ve mühendislik alanlarındaki beyin göçü, Türkiye'nin yüksek katma değerli üretime geçiş hedeflerini zorlaştırabilir. Üniversitelerdeki nitelikli akademisyen açığı ise

eğitim kalitesinin düşmesine ve yeni nesillerin göç eğilimini pekiştirmesine yol açan bir kısır döngü yaratabilir (OECD, 2026).

Türkiye'nin bu demografik ve yapısal krizden çıkabilmesi için palyatif değil, radikal ve yapısal reformlar gerekmektedir. Uzmanlar, ülkenin elindeki sınırlı genç nüfusu "ucuz iş gücü" olarak kullanmaktan vazgeçip yüksek teknoloji, inovasyon ve katma değerli alanlarda eğitmesi gerektiğini vurgulamaktadır (PwC Türkiye, 2025). Bu doğrultuda öne çıkan politika alanları şunlar olabilir:

Her şeyden önce eğitim ve işgücü piyasasında reforma ihtiyaç hissedilmektedir. İstihdam karşılığı olmayan üniversite/bölüm kontenjanlarının azaltılması, mesleki eğitimin sanayinin ve dijital dönüşümün ihtiyaçlarına göre modernize edilmesi, okuldan mezun olan veya işsiz kalan her gence kısa süre içinde iş veya ücretsiz mesleki eğitim/staj imkânı sunan bir "Gençlik Garantisi" modelinin uygulanması atılacak olumlu adımlardandır (OECD, 2026).

Liyakat temelli istihdam mekanizmaları, kamu ve özel sektörde işe alım ve terfi süreçlerinin şeffaflaştırılması, gençlerin "çalışırsam hakkımı

alırım" inancının yeniden inşa edilmesini sağlar. Beyin göçünü tersine çevirmek için ise yurt dışındaki bilim insanları ve mühendisler için geri dönüş teşvikleri, vergi muafiyetleri ve cazip Ar-Ge bütçelerinin artırılması gerekmektedir. Genç kadın istihdamını arttırmak için kreş ve çocuk bakım hizmetlerinin devlet eliyle yaygınlaştırılabilir, kadın istihdam eden şirketlere vergi ve SGK prim teşviki sağlanabilir. Genç girişimcilik fonları sayesinde kendi işini kurmak isteyen gençlere ofis, vergi muafiyeti, mentorluk ve faizsiz/hibe şeklinde girişim sermayesi desteği sunulabilir.

Türkiye'de beyin göçüne karşı geliştirilen politikalar iki eksende toplanmaktadır. İlki, yurt dışındaki nitelikli insan gücünü geri çekmeyi amaçlayan "tersine beyin göçü" programlarıdır. İkincisi, nitelikli gençlerin ülkede kalmasını sağlayacak Ar-Ge, girişimcilik ve istihdam ortamını güçlendiren yapısal teşviklerdir. Bu politikalar çoğunlukla mali destek, vergi avantajı ve proje finansmanı gibi parasal araçlara dayanmaktadır.

TÜBİTAK, geri dönüşü teşvik eden en köklü kurumdur. 2232 Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı, yurt dışında çalışan Türk veya yabancı uyruklu araştırmacıların Türkiye'de kalıcı Ar-Ge faaliyeti yürütmesini hedefler ve araştırmacıya maaş, bursiyer ve proje bütçesi desteği sağlar. 2216 Araştırma Destek Programı yurt dışındaki Türk araştırmacıların Türkiye'de araştırma yapmasını, 2236 Co-Funded Brain Circulation (CoCirculation2) programı ise AB ortak finansmanıyla araştırmacıların belirli süreli çalışmasını destekler. 2244 Sanayi Doktora Programı ile TÜBA-GEBİP gibi genç bilim insanı destekleri ise nitelikli araştırmacıların yurt içinde kalmasına dönük araçlar arasındadır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) ile ASELSAN, TUSAŞ, Roketsan ve Baykar gibi şirketler, yüksek nitelikli mühendisler için ülkenin en cazip istihdam alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu ekosistem, "yurt dışına gitmeden küresel ölçekte proje yapılabilir" mesajını vermektedir. TEKNOFEST gibi organizasyonlar gençleri erken yaşta bu ekosisteme bağlamayı amaçlar. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı gibi yatırım teşvikleri de yüksek teknolojili üretimi destekleyerek nitelikli iş imkânlarını artırmayı hedefler.

5746 sayılı Kanun kapsamındaki Ar-Ge merkezleri ve 4691 sayılı Kanun kapsamındaki teknokentler; Ar-Ge personeli için gelir vergisi stopajı istisnası, SGK işveren primi desteği ve kurumlar vergisi istisnası sunar. KOSGEB girişimci destekleri ve TÜBİTAK BiGG (1812) programı teknoloji girişimlerine hibe ve sermaye sağlar. Üniversite kuluçka merkezleri de "girişimi Türkiye'de kur" seçeneğini güçlendirir.

Bir diğer bahsetmeye değer konu. ise Sermaye Piyasası Kapsamındaki araçlarıdır. 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn) beyin göçünü doğrudan konu alan bir hüküm içermemektedir. Ancak girişimcilik finansmanına erişimi kolaylaştıran bazı düzenlemeler, nitelikli gençlerin yurt içinde girişim kurma imkânını dolaylı olarak destekler:

Kitle fonlaması (crowdfunding): SPK'nın kitle fonlaması düzenlemesi, girişimlerin geniş bir yatırımcı kitlesinden, aracı platformlar üzerinden kolayca fon toplamasına izin verir. Bu, banka kredisine veya yurt dışı yatırımcıya erişimi zor olan genç girişimciler için önemli bir kaynaktır.
Girişim sermayesi yatırım fonları (GSYF) ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları (GSYO): Erken aşamadaki teknoloji girişimlerine ortaklık yoluyla finansman sağlar.

Gelişen İşletmeler Piyasası (GİP): Borsa İstanbul'un KOBİ ve girişimlere yönelik halka arz platformu olup, büyüme sermayesine erişimi kolaylaştırır.
Bu araçların bir sınırlılığı vardır. Esas hedefleri sermaye piyasasının derinleşmesidir; geri dönüş veya göçü caydırma amacı taşımazlar, beyin göçüne etkileri dolaylıdır.

12. Kalkınma Planı (2024-2028) ve önceki planlar, nitelikli insan gücünün ülkede tutulmasını, yurt dışındaki nitelikli insan gücünün kazanılmasını ve Ar-Ge harcamalarının artırılmasını hedef olarak belirlemiştir. Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve Sanayi ve Teknoloji Stratejisi gibi sektörel belgeler yüksek katma değerli alanlarda nitelikli istihdam yaratmayı amaçlar.

MEB Yurt Dışı Lisansüstü Eğitim Bursu (YLSY) ve YÖK 100/2000 doktora bur-

su, yurt dışında okuyan öğrencileri destekler ve karşılığında geri dönüş ve çalışma yükümlülüğü getirir. YÖK denklik süreçleri yurt dışı diplomalarının tanınmasını kolaylaştırarak dönüşteki bürokratik engelleri azaltmayı hedefler. Erasmus+ ve Mevlana gibi değişim programları ile ortak diploma anlaşmaları uluslararası akademik iş birliğini besler.

Sonuç

Türkiye'nin genç nüfusundaki değişim ciddi bir tablo ortaya koymakla birlikte, bu tablo kaçınılmaz bir kader değil, doğru adımlarla yönü değiştirilebilecek bir süreçtir. Bir toplumun en değerli sermayesi doğal kaynakları ya da coğrafi konumu olduğu kadar, yetişmiş insan gücüdür. Türkiye %14,8'lik genç nüfus oranıyla bu sermayeye sahiptir. Avrupa Birliği ortalamasının belirgin biçimde üzerindedir ve bu fark, planlı politikalarla değerlendirilebilecek bir fırsat penceresi sunmaktadır.

Mevcut politikalar da bu yönde atılmış önemli adımlardır. TÜBİTAK'ın geri dönüş programları, Ar-Ge merkezleri ve teknokentler, savunma ve teknoloji ekosisteminin sunduğu nitelikli istihdam imkânları ile girişimcilik finansmanındaki yeni araçlar, güçlü bir kurumsal zemin oluşturmuştur. Bu programların ortak özelliği ücret, proje bütçesi, vergi avantajı ve finansmana erişim gibi parasal unsurlara odaklanmasıdır. Göçün itici nedenleri enflasyon ve alım gücü kaybının yanı sıra diğer alanlardaki reformlarla tamamlanması hâlinde etkisinin belirgin biçimde artması mümkündür. Bu tasavvur inşa edildiğinde Türkiye, demografik pencerenin kalan kısmını verimli kullanabilirse gençliğini gençlerini kaybeden değil, gençlerine güvenen ve onları ülkesine bağlayan bir ülke olacaktır.

Kaynakça

Acar, E. (2017). An outline of skilled emigration from Turkey to OECD countries: A panel data analysis. International Journal of Economics and Innovation, 3(1), 1–16. https://doi.org/10.20979/ueyd.266025

Atmaca, T. (2022). An examination of academically successful secondary school students' aspirations with regard to potential human capital flight (brain drain). International Journal of Contemporary Educational Research, 7(1), 280–299. https://doi.org/10.33200/ijcer.708765

DW Türkçe. (2024). Nüfusu yaşlanan Türkiye nasıl önlem almalı? https://www.dw.com/tr/n%C3%BCfusu-ya%C5%9Flanan-t%C3%BCrkiye-nas%C4%B1l-%C3%B6nlem-almal%C4%B1/a-69836555

Eurostat. (2025). Youth exclusion metrics and demographic shrinkage in candidate countries. European Commission Statistical Reports. https://ec.europa.eu/eurostat

Gazete Oksijen. (2025). Türkiye için önemli iki tarih: Genç nüfus oranı 2050 ve 2100'de yüzde 10'un altına gerileyebilir. https://gazeteoksijen.com/turkiye/turkiye-icin-onemli-iki-tarih-genc-nufus-orani-2050-ve-2100de-yuzde-10un-altina-gerileyebilir-219550

Gelişen İşletmeler Piyasası https://www.borsaistanbul.com/datum/gip/Geli%C5%9Fen%20%C4%B0%C5%9Fletmeler%20Piyasas%C4%B1%20K%C4%B1lavuzu.pdf

Girişim Sermayesi Yatırım Fonu https://spk.gov.tr/data/61e34f9a1b41c61270320792/Girisim%20Sermayesi%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Fonu.pdf

Göç Araştırmaları Vakfı [GAR]. (2024). Türkiye'den yurt dışına göç yüzde 53 arttı: En çok 25-29 yaş arası gitti. GAR. https://gocvakfi.org/turkiyeden-yurt-disina-goc-yuzde-53-artti-en-cok-25-29-yas-arasi-gitti/

Gürsoy, F., & Badur, B. (2021). An agent-based modeling approach to brain drain. IEEE Transactions on Computational Social Systems, 9(2), 356–365. https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.03234

İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV]. (2025). 2024 yılı TÜİK uluslararası göç istatistiklerine ilişkin bilgi notu. İKV. https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=9629

Kitle Fonlaması Tebliği https://spk.gov.tr/data/61e228cf1b41c612388360a0/0bc5f4083e261a89d6e338e4f9cd003a.pdf

Köser-Akçapar, Ş. (2006). Do brains really going down the drain? Highly skilled Turkish migrants in the USA and the "brain drain" debate in Turkey. Revue Européenne des Migrations Internationales, 22(3), 79–107. https://doi.org/10.4000/remi.3281

Metin, F. (2023). Brain drain from Türkiye: Register evidence of non-returning graduates. Research in Educational Administration and Leadership, 8(2), 373–419. https://doi.org/10.30828/real.1149770

OECD. (2025). Investing in youth: Turkey — Assessment of the transition from school to work and NEET challenges. OECD Publishing.

OECD. (2026). Education at a glance 2026: OECD indicators. OECD Publishing.

On İkinci Kalkınma Planı https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

PwC Türkiye. (2025). Türkiye genç nüfus avantajını hızla kaybediyor. https://www.pwc.com.tr/tr/medya/kose-yazilari/celal-ozcan/turkiye-genc-nufus-avantajini-hizla-kaybediyor.html

SDE. (2025). Hızla yaşlanıyoruz: Gençlerin nüfustaki payı yüzde 14'e düştü. https://www.sde.org.tr/haber/hizla-yaslaniyoruz-genclerin-nufus-taki-payi-yuzde-14-e-dustu-haberi-64835

SETAV. (2026). Türkiye'de beyin göçü: Yerel ve küresel dinamikler. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. https://www.setav.org/turkiyede-beyin-gocu-yerel-ve-kuresel-dinamikler

Tansel, A. (2008). Brain drain from Turkey: An investigation of students' return intentions. Applied Economics, 40(23), 3069–3087. https://doi.org/10.1080/00036840600993999

TÜBİTAK 2232 - A Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı https://tubitak.gov.tr/tr/burslar/uluslararasi/arastirma-burs-programlari/2232-uluslararasi-lider-arastirmacilar-programi

TÜBİTAK 2216 - Uluslararası Araştırmacılar İçin Araştırma Burs Programı https://tubitak.gov.tr/tr/burslar/uluslararasi/arastirma-burs-programlari/2216-uluslararasi-arastirmacilar-icin-arastirma-burs-programi

TÜBİTAK 2236 Co-Funded Brain Circulation Scheme2 (CoCirculation2) https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/4000/2236_call_text_2021.pdf

TÜBİTAK 2244 - Sanayi Doktora Programı https://

tubitak.gov.tr/tr/burslar/lisansustu/egitim-burs-programlari/2244-sanayi-doktora-programi

TÜBA-Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Ödülleri (GEBİP) https://www.tuba.gov.tr/tr/tuba-odulleri/tuba-ustun-basarili-genc-bilim-insani-odulleri-gebip

5746 sayılı Kanun https://agtm.sanayi.gov.tr/Agm/KanunVeYonetmelik

4691 sayılı Kanun https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4691&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

TÜBİTAK 1812 - Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı (BiGG Yatırım) https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/1812-yatirim-tabanli-girisimcilik-destek-programi-bigg-yatirim

TÜİK. (2025). İstatistiklerle gençlik, (Haber Bülteni). Türkiye İstatistik Kurumu.

TÜİK. (2026). Nüfus projeksiyonları. Türkiye İstatistik Kurumu Demografi Veri Tabanı.

UNDP Turkey. (2024). Human development report: Youth transitions and social cohesion in changing demographics. United Nations Development Programme. https://www.undp.org/turkiye/publications/undp-turkiye-annual-report-2024

World Bank. (2025). Turkey economic monitor: Navigating inflationary pressures and labor market rigidities. World Bank Group. https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099233001132638597

Nitelikli Nüfusu İten ve Çeken Güncel Meseleler

M. Enes Aygün

Nüfus denildiğinde çoğumuzun zihninde önce sayılar beliriyor. Acaba bir ülkenin nüfusu kaç milyondur? Artıyor mu, yoksa azalıyor mu? Genç midir, yaşlı mıdır? Hâlbuki nüfus, yalnızca insanların toplamından ibaret değildir. Nüfusun niteliği, yaş dağılımı, eğitim seviyesi, meslekleri, üretkenliği ve farklı ülke ve şehirlere nasıl dağıldığı en az toplam büyüklüğü kadar önemli.

O yüzdendir ki günümüzün nüfus tartışmasını yalnızca doğum oranları ve nüfus artış hızları üzerinden okumak değerlendirmek biraz eksik kalıyor gibi. Asıl dikkat çekici dönüşüm, ülkelerin giderek daha fazla nitelikli insan kaynağı için rekabet etmesi. Gerçi bu konular da otonom sistemler, yapay zekâlar, robotlar düşünüldüğünde önemsizmiş gibi görünüyor ancak öyle değil. Bir ülkenin mühendisini, doktorunu, akademisyenini, girişimcisini ya da teknoloji uzmanını başka bir ülkeye kaptırması bireysel bir göç hikâyesini aşan ekonomik ve toplumsal bir dönüşümle ilgili bir meseledir.

Bugün insan sermayesi de sermayenin kendisi kadar hareketli. İnsanlar fırsatların peşinden gidiyor, ülkeler de fırsatlar sunarak insanları kendilerine çekmeye çalışıyor. Burada "nitelikli nüfus" kavramını yalnızca üniversite mezunlarıyla sınırlamamak gerekiyor. Nitelikli nüfus, sahip olduğu eğitim, beceri, deneyim veya uzmanlık sayesinde yüksek katma değer üretebilen insanları ifade ediyor. Bir yazılımcı, cerrah, akademisyen, mühendis, tasarımcı, girişimci ya da iyi yetişmiş bir teknisyen farklı alanlarda aynı ortak özelliğe sahip. Üretim kapasitesi yüksek ve birikimi kolayca ikame edilemeyen insan kaynağı olmaları bu insanları kıymetli yapıyor. Tam da bu nedenle nitelikli nüfusun hangi ülkede yaşayacağı, her çağda, her zaman önemini koruyor.

O zaman insanları ne itiyor olabilir? Bir insanın başka bir ülkeye taşınmasını tek bir nedene bağlamak kolaydır. Daha yüksek maaş için diyebiliriz. Yüksek yaşam standartları diyebiliriz. Ancak gerçek hayat bundan daha karmaşıktır. Bu mevzu da o yüzden sadece para olmaktan daha komplekstir. Elbette gelir önemli. Özellikle yüksek enflasyon, yüksek konut maliyetleri ve satın alma gücündeki gerileme, insanların gelecek planlarını doğrudan etkiliyor. Fakat nitelikli insanların kararlarında bugünkü gelirlerinden ziyade, yarının nasıl göründüğü belirleyicidir.

Kariyer olanaklarının sınırlı olduğunu düşünen bir genç, daha fazla para kazanmanın yanında mesleğinde ilerleyebilmek için de göç edebilir, hatta mesleğini icra etmek için de. Zira günümüzde birçok insan mesleğini dahi yapmaya fırsat bulamayabiliyor. Bir akademisyen daha iyi araştırma olanakları için, proje desteği alabilmek için bu çekici güce kapılabilir. Bir girişimci sermayeye ve daha büyük bir pazara ulaşmak isteyebilir. Bir doktor çalışma koşullarını ve mesleki gelişim imkânlarını önceleyebilir.

Dolayısıyla göç kararının arkasında çoğu zaman tek bir "itici faktör" bulunmaz. Ücret, çalışma koşulları, liyakat algısı, kurumlara duyulan güven, eğitim ve sağlık hizmetleri, güvenlik, sosyal çevre ve yaşam kalitesi birbirine eklenir. Belki de en önemlisi, gelecek beklentisidir.

İnsan olarak birkaç yıl sonrasını planlamak doğamızda var. Bir ülkede kendi potansiyelini gerçekleştirebileceğine inanan insanın kalma ihtimali yükseliyor. Tersi durumda, başka bir yerde yeni bir başlangıç yapma fikri giderek daha cazip hale geliyor. Ve her gitmek isteyen sadece kendisini düşünmüyor olabilir. Devreye aile faktörü de girebilir.

Bu noktada nitelikli göçü yalnızca beyin göçü olarak tanımlamak da yetersiz kalıyor. Çünkü mesele artık insanların bir ülkeden diğerine fiziksel olarak taşınmasından ibaret değil. Uzaktan çalışma, uluslararası şirketler, küresel eğitim ağları ve dijital ekonomi, insanların yaşadıkları yer ile ekonomik olarak bağlı oldukları yer arasındaki ilişkiyi de değiştiriyor.

Peki ülkeler insanları nasıl çekiyor? İnsanları iten koşulları itici güç olarak değerlendirdik de bunun karşısında ülkeleri cazip kılan koşullar da bulunuyor yani çekici güç. Yüksek maaş bunlardan yalnızca biri.

Bir ülke nitelikli insanları çekmek istiyorsa, o insanlara dolgun bir ücretin yanında iyi bir gelecek sunmak zo-run-da. Güçlü üniversiteler, araştırma merkezleri, yenilikçi şirketler, girişimcilik ekosistemi ve uluslararası çalışma ortamı bu nedenle önem taşıyor. Ancak ekonomik fırsatlar kadar kurumsal yapı da belirleyici. İnsanlar yeteneklerinin karşılığını alabileceklerine, emeklerinin adil biçimde değerlendirileceğine ve kuralların öngörülebilir olduğuna inanmak istiyor. Kariyer basamaklarının nasıl işlediğini bilmek, uzun vadeli

plan yapabilmek ve kişisel birikimini güven içinde değerlendirebilmek, yüksek nitelikli işgücü açısından önemli bir çekim unsuru. Tabii ki buna yaşam kalitesi de ekleniyor. İyi bir okul, erişilebilir sağlık hizmeti, güvenli bir çevre, ulaşılabilir konut, kültürel ve sosyal olanaklar artık ekonomik rekabetin dışında düşünülemiyor. Özellikle genç profesyoneller için "Nerede daha fazla kazanırım?" sorusu giderek "Nerede daha iyi bir hayat kurabilirim?" sorusuyla birlikte soruluyor. Hatta nereden fazla kazanırım demekten çok, nasıl daha iyi bir hayata sahip olabilirim konusu öne çıkıyor.

Bu değişim ülkelerin rekabet anlayışını da dönüştürüyor. Artık yalnızca fabrikalar, yatırımlar ve şirket merkezleri için yarışılmıyor. İnsanların yaşamak isteyeceği ortamı oluşturmak da ekonomik politikanın bir parçası haline geliyor.

Türkiye denilince?
Türkiye açısından bakıldığında farklı bir tablo karşımıza çıkıyor. Bir yandan geniş bir iç pazar, genç ve dinamik bir işgücü potansiyeli, güçlü girişimcilik örnekleri ve farklı sektörlerde ciddi bir insan kaynağı bulunuyor. Türkiye'nin üniversiteleri ve özel sektörü de özellikle teknoloji, mühendislik, sağlık, savunma sanayii ve yaratıcı endüstriler gibi alanlarda önemli bir kapasite oluşturmuş durumda. Bu güçlü altyapı, ülkeyi küresel ölçekte iddialı bir konuma taşıyor. Savunma sanayiinde dünyada oyun değiştirici olan Bayraktar TB2, Akıncı ve Kızılelma gibi İHA ve SİHA teknolojileri teknolojik bağımsızlığın zirvesini temsil ediyor. Yarı asırlık hayalin somutlaşmış hali olan ve Gemlik'teki modern tesislerinde üretilen yerli elektrikli akıllı cihaz TOGG, yazılım, batarya ve yapay zekâ alanlarındaki vizyonu yollara taşıyor. Küresel krizlere rağmen dinamizmini koruyan ve rekor ihracat rakamlarına ulaşan gelişen ekonomi, ülkenin üretim gücünü her geçen gün perçinliyor.

İstanbul'dan Kapadokya'ya, Antalya'dan Ege kıyılarına kadar uzanan zenginlikleriyle Türkiye, çeşitlendirilen turizm stratejileri sayesinde her yıl milyonlarca ziyaretçi ağırlayarak turizm gelirlerinde tarihi zirvelere ulaşıyor ve devasa altyapı projeleriyle geleceğin küresel merkezlerinden biri olma yolunda emin adımlarla ilerliyor.

Ancak diğer yandan Türkiye'nin nitelikli insan kaynağını içeride tutma konusunda çeşitli zorlukları bulunuyor, bu konuda ciddi sıkıntılar da yaşanıyor. Ekonomik istikrar, satın alma gücü, konut maliyetleri ve ücretler önemli başlıklar. Fakat mesele bunlarla sınırlı değil. Kariyer gelişimi, liyakat, kurumlara güven, araştırma ve inovasyon imkânları ve genel olarak geleceğe ilişkin beklentiler de insanların kararlarını etkiliyor. Burada önemli bir ayrım yapmak gerekiyor: Nitelikli insanların yurt dışına gitmesi tek başına bir felaket değildir.

Küreselleşen dünyada insanların farklı ülkelerde eğitim alması, çalışması ve deneyim kazanması doğal bir süreç. Hatta doğru koşullarda bu hareketlilik ülkeye bilgi, sermaye ve bağlantı olarak geri dönebilir. Sorun, insanların gitmesi değil; gidenlerin yerine yenilerinin gelmemesi ve gidenlerin önemli bölümünün geri dönmek için yeterli neden bulamamasıdır ne yazık ki.

Kısacası ülkemizin önündeki soru "İnsanlarımızı nasıl ülkede tutarız?" olmaktan biraz daha geniş daha farklı gibi duruyor. Asıl soru şu: Türkiye nasıl insanların kalmak isteyeceği, gidenlerin dönmek isteyeceği ve dışarıdan gelen nitelikli insanların yaşamak isteyeceği bir ülke olabilir? Bu sorunun cevabı yalnızca maaşları

artırmakla bulunamaz. Daha güçlü bir eğitim sistemi, nitelikli istihdam, araştırma ve inovasyon kapasitesi, öngörülebilir kurumlar, liyakat duygusunu güçlendiren mekanizmalar ve yaşanabilir şehirler aynı denklemde düşünülmek zorunda. Çünkü nitelikli insanın kaybı çoğu zaman bir sonuçtur. İnsanları ülkeden uzaklaştıran koşulları değiştirmeden sadece gitmeyin demek, sorunun kendisini değil sonucunu tartışmak anlamına gelir.

Belki de nüfus meselesine bakışımızı değiştirmemiz gerekiyor. Geçmişte ülkeler daha kalabalık olmayı büyük ölçüde bir avantaj olarak görüyordu. Bugün ise nüfusun büyüklüğü kadar niteliği ve hareketliliği önem kazanıyor. Daha az sayıda insanla daha yüksek üretim yapabilen, eğitimli ve sağlıklı bir nüfusa sahip ülkeler önemli avantajlar elde edebilir. Bu nedenle önümüzdeki dönemde ülkeler arasında yeni bir rekabet alanı ortaya çıkabilir. Hangi ülke iyi eğitim veriyor? Hangi ülke genç bir mühendise kariyer fırsatı sunuyor? Hangi ülke bir araştırmacıya özgürce çalışabileceği bir ortam sağlıyor? Hangi ülke bir girişimcinin fikrini şirkete dönüştürmesine imkân tanıyor? Hangi ülke bir ailenin çocuklarını güvenli ve kaliteli bir ortamda büyütmesini mümkün kılıyor?
Bu soruların cevapları, geleceğin nüfus haritasını en az doğum oran-

ları kadar şekillendirecek. Sonuçta nüfus yalnızca bir sayı değildir. Bir ülkenin geleceğini belirleyen, o sayının içinde kimlerin bulunduğu ve neden orada kalmayı seçtiğidir.

Türkiye için de mesele tam olarak burada düğümleniyor. Nitelikli nüfusu kaybetmemek için onları ülkede tutmaya çalışmak yeterli değil. Onlara kalmak için nedenler sunmak; hatta bunun ötesine geçerek dünyanın başka yerlerindeki nitelikli insanlara da "Burada bir gelecek kurabilirsiniz" diyebilmek gerekiyor. Çünkü geleceğin ülkeleri insan sayısından ziyade insana sundukları imkânlarla büyüyecektir. Son olarak da şunu eklemekte fayda olabilir, bu yazı yapay zekânın insanlığı ele geçirmediği, hâlâ insana ihtiyaç duyulduğu bir senaryo üzerinden kaleme alınmıştır.

Demografik Değişim Kentleri Nasıl Dönüştürüyor?

Tuğçe Okay

Bir şehri var eden şey binaların yüksekliği, caddelerin genişliği ya da asfalttan dökülen betonun tonu değildir. Şehre ruhunu üfleyen, her sabah onu yeniden başlatan insandır. Fakat son yıllarda sokaklarda yürürken insanın içine oturan tuhaf bir sessizlik var. Çocuk parkları tenhalaşıyor, okulların bahçesindeki o uğultulu neşe yavaş yavaş seyreliyor ve evlerin kapısını çalan hane halkı sayısı her geçen gün biraz daha küçülüyor. Nüfus artış hızı düşüyor, doğum oranları azalıyor ve toplum, fark ettirmeden ama çok derinden yaşlanıyor. Peki, insan profili bu kadar köklü bir biçimde başkalaşırken, içinde soluk aldığımız kentler bu değişime nasıl ayak uyduruyor?

Cevap, bizzat yaşadığımız mahallenin değişen yüzünde saklı. Çünkü demografik dönüşüm, caddelerin ritmini, binaların işlevini ve günlük hayatın akışını baştan aşağı yazan somut bir gerçeklik olarak karşımızda. Özellikle nüfus artış hızının ivme kaybetmesi ve hanelerin çekirdek aile formundan bireyselleşmiş mini yapılara evrilmesi, kentlerin mekânsal sınırlarını yeniden çiziyor.

Azalan Çocuk Sesleri ve Küçülen Haneler

Şehrin sabah uyanışını gözümüzün önüne getirelim. Eskiden mahalle aralarındaki sokaklar, okulların bahçeleri çocuk sesleriyle çınlardı. Bugün ise doğum oranlarının azalması ve hane halkı yapısının küçülmesiyle birlikte o neşeli sesler yerini derin bir sessizliğe bırakıyor.

Evler küçülüyor, kalabalık geniş ailelerin yerini tek veya iki kişilik çekirdek haneler alıyor. İlk bakışta "konuta talep düşer mi?" sorusu akla gelse de büyük kentlerin sunduğu iş imkânları, eğitim ve sosyal olanaklar burayı birer cazibe merkezi kılmaya devam ediyor, gençler büyük oranda şehirlerde kalmayı sürdürüyor.

Bu sessizleşme, mahallenin hafızasının yavaş yavaş silinmesidir. Eskiden yaz akşamlarında çocuk sesleriyle yankılanan sokaklar, bugün park halindeki sıra sıra araçların ve sessizliğin egemenliğine giriyor. Evlerin içindeki hane halkı sayısı azalırken, aslında mahalledeki o görünmez sosyal ağ da daralıyor. Gençler iş imkânı ve kamusal alan arayışıyla büyük metro-

pollerde kalmaya devam etse de orta ölçekli kentlerde bu ivme yavaşlıyor, kentler kendi içlerinde 'büyüyenler' ve 'küçülenler' olarak sessiz bir kulvara ayrılıyor.

Bu durum inşaat sektöründen yerel yönetimlerin imar planlarına kadar her şeyi dönüştürüyor. Geniş ailelerin barındığı çok odalı dairelerin yerini artık stüdyo ve 1+1 konseptli stüdyo rezidanslar alıyor.

Tabi her kent aynı kaderi paylaşmıyor. Kimi büyük metropoller göç alarak büyümesini sürdürürken, kimi orta ve küçük ölçekli kentler nüfus kaybederek küçülüyor. Tam da burada kentler arasında sessiz ama kıyasıya bir rekabet doğuyor. Yaşanabilirlik, iş imkânları ve belediye hizmetlerinin kalitesi, hangi kentin ayakta kalacağını belirleyen en temel unsurlar haline geliyor.

Yavaşlayan Hayat, Yeni İhtiyaçlar ve Bilgelik

Nüfusun yaşlanması kentin temposunu da değiştiriyor. Kent adeta yavaşlıyor, eskiden koşturmacayla geçen sokaklar, artık daha sakin adımlara ev sahipliği yapıyor. Bu yavaşlama kente hem bir durgunluk hem de yeni bir bilgelik de getiriyor. Çünkü yaşlanan bir kent, alışkanlıklarını da değiştirmek zorundadır. Yüksek ve dik merdivenler, erişilemeyen kaldırımlar veya yetersiz yaya geçitleri, yaşlı bireylerin kamusal alandan kopmasına ve eve hapsolmasına yol açar. Oysa bir kentin gerçekten yaşanabilir olması, en yavaş adımlı vatandaşının bile sokağa güvenle çıkabilmesinden geçer. Yaşlı dostu parklar, sokak aralarındaki oturma alanları ve toplu taşımada sağlanan kolaylıklar, kentin her yaştan insanın huzuruna göre tasarlanmasını mecbur kılar.

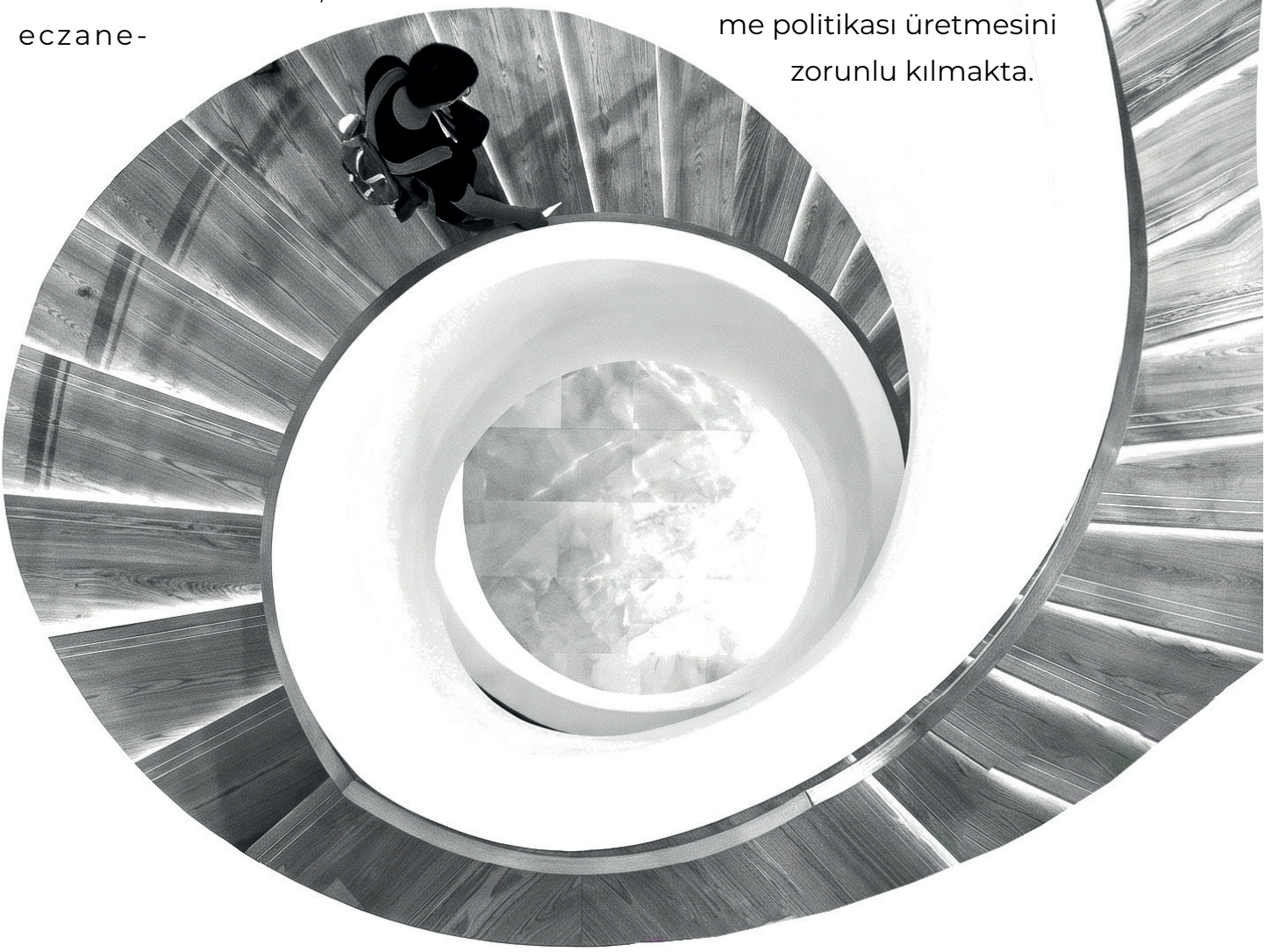
İşin belediyeler cephesindeki karşılığı ise gayet açık: Sağlık, bakım ve sokakların erişilebilirliği. Yüksek kaldırımlarla dolu sokaklar, otobüslerin konforsuzluğu veya bozuk yaya geçitleri birer altyapı kusuru olmaktan çıkarak yaşlıları evlerine mahkûm eden bir engel haline geliyor. Komşuluk ilişkileri, yaşlı bireylerin hayata tutunmasını sağlayan en güçlü sığınak haline geliyor. Yaşlı dostu sokaklar yaratmak, aslında kentin vicdanını ve kapsayıcılığını korumanın da birincil koşulu oluyor.

Ekonomi, İş Gücü ve Değişen Sokak Dokusu

Demografik dönüşümün en sert his-

sedildiği yerlerin başında ekonomi ve iş gücü piyasası geliyor. Genç nüfusun azalması kentlerde ciddi bir eleman açığı yaratıyor. Bu boşluk bir yandan otomasyonla kapatılmaya çalışılırken, diğer yandan dışarıdan gelen göç dalgalarıyla dengeleniyor. Fakat işin kötüsü, azalan nüfus belediyelerin bütçesini, yani vergi tabanını da eritiyor. Eli kolu bağlanan yerel yönetimler, mahallelere alt yapı ve sosyal hizmet götürürken artık eskiye oranla çok daha fazla zorlanıyor.

Bir mahallede bebek arabalarının satıldığı vitrinlerin yerini zamanla evde bakım merkezlerinin, eczanelerin veya sağlık kabinlerinin alması, toplumun yaşlanma hızının en net aynasıdır. Aynı şekilde, konut dokusunda da büyük bir kırılma yaşanmakta. Talep görmeyen ya da işlevini yitiren eski binalar bakımsızlaşarak çöküntü alanları yaratma riski taşırken, bu durum yerel yönetimlerin acilen akılcı bir kentsel dönüşüm ve yeniden işlevlendirme politikası üretmesini zorunlu kılmakta.

Akıllı Küçülme Gerçeği

Kentler büyürken plan yapmak kolaydır ancak nüfus azaldığında ve kent küçülmeye başladığında kentsel mekânı yönetmek bambaşka bir uzmanlık gerektirir. Boşalan okullar, atıl kalan fabrikalar, işlevini yitiren kamusal yapılar kentin ortasında birer enkaz gibi kalmamalıdır. İşte bu süreçte literatürde karşımıza çıkan "akıllı küçülme" kavramı hayati bir kılavuz işlevi görüyor.

Akıllı küçülme, küçülen bir kentte, daha az altyapıyla daha kompakt, sürdürülebilir, yürünebilir ve yaşanabilir alanlar tasarlamak demektir. Genişleyen ve yayılan bir şehir yerine hizmetlerin merkeze toplandığı, yeşil alanların artırıldığı, atıl yapıların sanat merkezlerine, kreşlere ya da topluluk alanlarına dönüştürüldüğü bir modelden bahsediyoruz. Eğer bu süreç iyi yönetilirse küçülmek bir, fırsata dönüşebilir ancak ihmal edilirse kentsel çöküntü kaçınılmaz olur. Çünkü küçülen bir kentte asıl marifet, var olanı insan odaklı bir akılla yeniden tasarlamaktır. Mahalle ölçeğinde küçülmeyi yönetmek, yayalara öncelik veren, yaşlıların komşularına birkaç adımda ulaşabildiği, gençlerin ise ellerindeki imkânlarla üretken kalabildiği kompakt bir yaşam alanı örmekten geçer. Mekânın bu şekilde küçülerek rafineleşmesi, aslında kentin ruhunu korumanın da en akıllı yoludur.

Sosyal Yaşam, Kuşaklar Arası Mesafe ve Yönetim Anlayışı

Nüfusun yaşlanması ve genç nüfus oranının dengelenmesi, sosyal hayatta ilginç bir kopuşu da beraberinde getiriyor. Gençler ve yaşlılar aynı kenti paylaşıyorlar ancak adeta farklı zaman dilimlerinde yaşıyorlar. Gençlerin mekânları ile yaşlıların vakit geçirdiği alanlar birbirinden ayrışabiliyor. Bu kuşaklar arası mesafeyi kapatan unsurların başında ise mahalledeki kafeler, parklar, kütüphaneler ve yerel kamusal etkinlikler yer alıyor. Unutulmamalıdır ki bir kenti ölüme ya da ıssızlığa terk eden şey, sokaklardaki ses çeşitliliğinin yitirilmesidir. Kuşaklar arası bu görünmez mesafe, kentin kamusal alanlarının kullanım biçimini de ikiye böler. Gündüz saatlerinde parkları, sokakları ve mahalle meydanlarını yaşlı bireyler doldururken, akşam saatlerinde bu alanlar tamamen gençlerin hareket alanına dönüşür. Bu iki kesimin aynı coğrafyayı paylaşmasına rağmen birbirlerinin hikâyelerinden habersiz yaşaması, kentteki sosyal dokuyu zedeler. Göçmenlerin ve genç nüfusun kente taşıdığı o dinamik hareketlilik, yaşlı nüfusun getirdiği köklü aidiyet duygusuyla harmanlanmadığı sürece, kentler ruhunu yavaş yavaş yitiren kalabalıklara dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Tam da bu noktada, kente dışarıdan katılan göçmen dalgaları, farklı kül-

türler ve hayatın merkezinde tutunmaya çalışan dinamik genç nüfus, solmaya yüz tutmuş mahallelere adeta yeniden can suyu pompalar. Kapsayıcılık, farklı yaş gruplarının, yeni gelenlerin ve yerlilerin aynı sokakta, aynı parkta ötekileşmeden bir arada yaşayabileceği ortak kamusal alanlar yaratabilmektir. Şehir, bu çok sesliliği koruyabildiği ölçüde yaşayan bir organizma olmaya devam eder. Göçmenler ve genç nüfus, kentin dinamizmini canlı tutarken, yaşlı nüfus da kente kök salmış bir aidiyet kazandırıyor. Kapsayıcılık, bu iki kesimi aynı masada buluşturabilmekten geçiyor. Yönetim cephesinde ise seçmen profilinin yaşlanması, yerel politikaların önceliklerini doğrudan etkiliyor. Yaşlı seçmenlerin ağırlıkta olduğu bir kentte sağlık, güvenlik ve huzur öncelikli hale gelirken, çocuk ve gençlik politikaları, yatırımlar arka planda kalabiliyor.

Sonuç

Demografik değişim kentleri baştan aşağı dönüştürür. Ortadaki asıl sorun nüfusun azalması ya da yaşlanması değil de bizim bu değişime karşı ürettiğimiz politikalar ve gösterdiğimiz reflekslerdir. Mesele, kentleri hem yaşlılar hem de gençler için birlikte, huzurla ve adil bir şekilde yaşanabilir kılmaktır. Şehrin geleceği, bu demografik gerçekliği doğru okuyup mekânı insanla yeniden barıştırmamızda saklıdır. Çünkü mesele, eksilenin yerine ne konulduğudur; boşalan okullar, fabrikalar ve konutlar “akıllı küçülme” stratejileriyle yeniden işlevlenebilir. Belediyelerin bütçesi daralıp kasadaki para azaldıkça, başkanların artık devasa projeler peşinde koşmak yerine mahallenin asıl sorunlarına odaklanan pratik çözümler üretmesi kaçınılmazdır.

Bir yanda yaşlı nüfusun artan sağlık ve bakım ihtiyaçları, diğer yanda ise bu şehirde tutunmaya çalışan gençlerin telaşı var. İşte bu iki farklı hayatı aynı sokakta buluşturacak dengeli bir düzen kurmak zorundayız. İşin gerçeği şu ki, belediyelerin parası azalırken ve vergi gelirleri düşerken, başkanların sırf "büyük görünmek" adına yaptıklarını bırakması ve gerçekten mahallenin derdine derman olacak esnek ve kalıcı çözümler üretmesi önemlidir. Unutulmamalıdır ki kentler ancak yaşlısı ve genciyle ortak bir nefes alabildiği, mahalle kültürünün ve dayanışmanın korunduğu sürece gerçektir.

Metropoliten Yoğunluk, Altyapı ve Yaşam Kalitesi Ekseninde Bir Şehir Analizi

Pınar Öztel

İstanbul'un nüfusu gerçekten fazla mı? Bu soru, otobüs duraklarında uzayıp giden kuyruklardan, E-5 ve TEM aksında kilitlenen trafikten ya da her geçen gün tırmanan yaşam maliyetlerinden bunalan kent sakininin anlık bir siteminden daha fazlasını içeriyor. Bu soru aslında demografiden şehir planlamasına, ekolojiden kriz yönetimine kadar metropollerin geleceğini ve yaşam kalitesini belirleyen temel bir kavramsal tartışmanın tam merkezinde yer alıyor.

İstanbul'un nüfus serüvenine tarihsel bir perspektiften baktığımızda, kentin her dönem bir çekim merkezi olduğunu görürüz. Fatih Sultan Mehmed Han'ın fethinden sonra yapılan iskân ve imar politikalarıyla şehir yeniden bir canlılık kazanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren nüfusu yüz binleri bulan muazzam bir dünya kenti haline gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, başkentin Ankara'ya taşınması ve bürokrasinin merkez değiştirmesiyle birlikte 1927 yılında yapılan sayımda nüfusu yaklaşık 700 binlere kadar gerilese de, 1950'li yıllardan itibaren başlayan sanayileşme ve kırdan kente göç dalgasıyla beraber adeta bir nüfus patlaması yaşamıştır.

Bugün geldiğimiz konumda TÜİK verilerine göre İstanbul'un resmi nüfusu 15,7 milyonu aşmış haldedir. Türkiye genel nüfusunun yaklaşık %18,3'ünü tek başına barındıran bu metropol, gündüz nüfusu, dönemsel öğrenci hareketliliği, turizm akını ve kayıtsız dinamik unsurlarla birlikte fiilen 18 milyona dayanan devasa bir kütleyi taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) rakamlarıyla bir karşılaştırma yaptığımızda önümüze çıkan tablo oldukça dikkat çekicidir: İstanbul'un, dünyadaki 204 ülke ve bölgenin 131'inden daha kalabalık bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir.

Bölge / Ülke	Nüfus (Yaklaşık)	İstanbul ile Kıyaslama
İstanbul (Fiili Nüfus)	18,0 Milyon	Metropol Ölçeği
Belçika	11,7 Milyon	İstanbul %53 daha kalabalık
Yunanistan	10,3 Milyon	İstanbul %74 daha kalabalık
İsveç	10,7 Milyon	İstanbul %68 daha kalabalık
Sırbistan	7,1 Milyon	İstanbul 2,5 katı büyüklükte

Avrupa Birliği üyesi Belçika, Çekya, Yunanistan, Portekiz, Macaristan ve Avusturya gibi ülkelerin toplam nüfuslarını geride bırakan megakent; Sırbistan, Libya ve Paraguay gibi devletlerin nüfusunu ise ikiye katlamaktadır.

Ancak bir şehrin nüfusunun "fazla" olup olmadığını anlamak için yalnızca bu devasa mutlak sayıya bakmak bizi yanıltabilir. Kent biliminde asıl kritik ölçüt, metropoliten yoğunluk,

şehrin taşıma kapasitesi ve kentsel hizmetlerin erişilebilirliğidir. Örneğin Tokyo, 37 milyona yaklaşan metropol alan nüfusuna rağmen, raylı sistem ağı, disiplinli altyapısı ve kentsel organizasyonuyla yüksek bir yaşam kalitesi sunabilmektedir. Nitekim çağdaş şehircilik yaklaşımlarının da ortaya koyduğu gibi metropollerin başarısı, barındırdıkları nüfusun niceliğinden ziyade bu nüfusu nitelikli bir altyapıya, kentsel hizmetlere ve ağlara entegre edebilme kapasitesiyle ölçülür. İstanbul'daki temel sorun da tam olarak buradadır: Mesele mutlak insan sayısından ziyade bu nüfusun fiziki mekâna dağılış biçimi ve mevcut altyapının bu yük karşısında artık nefessiz kalmasıdır.

İstanbul'un Türkiye genelindeki diğer illerle karşılaştırıldığında olağanüstü bir nüfus yoğunluğuna sahip olması bir rastlantı değildir. Anadolu'nun içerisinde bulunan illerin sınırlı imkânlarının yarattığı itici etkenler ile İstanbul'un vadettiği iktisadi ve sosyal fırsatların oluşturduğu çekim gücü, kenti tarih boyunca devamlı bir göç merkezine dönüştürmüştür.

İstanbul'un kentsel dokusunu zorlayan en büyük etkenlerden biri, nüfusun il genelinde dengesiz bir biçimde dağılmış olmasıdır. İlçeler düzeyine inildiğinde karşımıza aşırı kutuplaşmış bir topoğrafya çıkar. Örneğin, TÜİK verilerine göre Esenyurt (891 bin), Küçükçekmece (770 bin) ve Bağcılar (734 bin) gibi ilçeler, Türkiye'deki onlarca ilin toplam nüfusundan daha büyük bir nüfus yoğunluğunu bünyesinde barındırmaktadır. Sadece Esenyurt'un nüfusu, Anadolu'daki birçok şehir merkezini geride bırakacak bir ölçeğe ulaşmıştır. Bunun yanında, Adalar (16 bin), Şile (36 bin) ve Çatalca (72 bin) gibi alanlar ise coğrafi olarak geniş yüzölçümlerine rağmen düşük nüfuslarıyla kentin ekolojik akciğerleri işlevini görmektedir. Kadıköy, Beşiktaş, Şişli, Üsküdar ve Beyoğlu gibi kentin tarihi ve merkezi ilçelerinde ise konut alanlarının iş alanlarına dönüşmesi ve yapı stoğunun sınırına dayanması nedeniyle demografik bir doygunluk ve yer yer durağanlaşma göze çarpmaktadır.

Bu dengesizliğin arkasındaki demografik gerçeği anlamak için kütük verilerine bakmak yeterlidir. İstanbul'da yaşayan 15,7 milyon kişinin yalnızca 2,1 milyonu (yaklaşık %13,5'i) yerli İstanbul kütüğüne kayıtlıdır. Megakent, kelimenin tam anlamıyla

bir “Anadolu mozaiği”dir. İstanbul’da yaşayan en kalabalık hemşehri grubunu 758 bini aşan nüfusuyla Sivaslılar oluşturmaktadır. Sivas’ı sırasıyla Kastamonu (545 bin), Ordu (520 bin), Giresun (484 bin) ve Tokat (475 bin) takip eder. Erzurum, Malatya, Trabzon, Samsun ve Sinop gibi Karadeniz ve Doğu Anadolu vilayetleri ilk 10’u tamamlarken; Kars, Rize, Erzincan, Van, Mardin, Siirt, Diyarbakır ve Ağrı gibi illerimizden gelen yüz binlerce insan kentin sosyo-kültürel dokusunu örmektedir. İstanbul, bu güçlü hemşehrilik bağları ve Türkiye’nin her köşesinden aldığı iç göçle büyüyerek ülkenin minyatür bir özeti haline gelmiştir.

Gündelik yaşamda “İstanbul’un nüfusu fazla” hissini doğuran temel faktör, şehrin altyapı kapasitesinin sınırlarına dayanmış olmasıdır. Bu durum kendisini üç hayati alanda hissettirir: Ulaşımda zorluk ve zamanın burada heba olması, ekolojik kaynaklar ve su yükü, kentsel dönüşüm ve afet riski.
İstanbul, nüfus yoğunluğunun doğu-batı aksındaki dar koridorlara (E-5 ve TEM) sıkıştığı bir coğrafyadır. Son yıllarda atılan devasa raylı sistem ve toplu taşıma adımlarına rağmen, pik saatlerdeki yolcu talebi kapasiteyi zorlamaktadır. Günde ortalama 2-3 saatini trafikte veya toplu taşıma araçlarında geçirmek zorunda kalan bir kent sakini için bu durum sadece fiziksel bir yorgunluk değildir; ailesine, kişisel gelişimine veya dinlenmeye ayıracağı zamandan çalınan kentsel bir yükümlülüktür.

İstanbul’un su ihtiyacı halihazırda kendi coğrafi sınırlarını aşmıştır. Melen Projesi gibi devasa yatırımlarla yüzlerce kilometre öteden kente su taşınması, kentsel ekolojik ayak izinin ne derece büyüdüğünün somut bir kanıtıdır. İklim krizine bağlı kuraklık riskleri ve doğal su havzaları üzerindeki yapılaşma baskısı, kentin doğal taşıma kapasitesinin sınırlarına geldiğini ihtar etmektedir.

Marmara Bölgesi’nin deprem kuşağında yer alması, kentsel yoğunluk meselesini bir konfor tartışması olmaktan çıkarıp doğrudan bir güvenlik sorununa dönüştürmektedir. Bitişik nizam yapılaşma, dar sokaklar ve kalitesiz yapı stoğu ile birleşen yüksek nüfus yoğunluğu olası bir kriz anında tahliye, ilk yardım ve lojistik müdahalenin işlevselliğini ciddi biçimde tehdit etmektedir.

Tüm bu fiziki kısıtlar, sosyal dokuyu da derinlemesine yaralamaktadır. Klasik kent sosyoloğu Georg Simmel'in metropol insanının psikolojisini incelerken kavramsallaştırdığı "bıkkın/duyarsız tutum" (blasé attitude), tam da aşırı uyarana ve kalabalığa maruz kalan bireyin geliştirdiği bir içsel koruma mekanizmasıdır. İstanbul'un aşırı kalabalık alanlarında yaşamak, bireylerde zihinsel bir savunma mekanizması olarak bu kentli duyarsızlığını pekiştirmekte; mahalle kültürünü, komşuluk ilişkilerini ve toplumsal dayanışmayı zamanla zayıflatmaktadır.

Netice itibariyle "İstanbul'un nüfusu fazla mı?" sorusuna verilecek samimi ve nesnel cevap şudur: Mevcut mekânsal organizasyon, merkeziyetçi planlama ve altyapı yükü çerçevesinde evet, İstanbul'un nüfusu fazladır. Ancak bu teşhis, kentin kapılarını kapatmak ya da polisiye tedbirlerle insan hareketliliğini engellemek gibi gerçek dışı yöntemlerle çözülemez. Çözüm, hem makro hem de mikro düzeyde akılcı, bütüncül ve stratejik şehir planlamasından geçmektedir.

Makro düzeyde atılacak ilk adım şüphesiz Anadolu'da bölgesel bir nüfus dengesinin sağlanmasıdır. İstanbul'un üzerindeki nüfus baskısını azaltmanın tek kalıcı yolu, Anadolu'yu yeniden bir cazibe merkezi haline getirmektir. Sanayi, lojistik ve üretim yatırımlarının Marmara Havzası dışına (İç Anadolu, Çukurova, Karadeniz) kaydırılması; Anadolu'daki üniversitelerin desteklenerek genç nüfus için yerinde istihdam imkânlarının yaratılması tersine göçü kendiliğinden teşvik edecektir.

Mikro düzeyde ise İstanbul'un çok merkezli bir kent tasarımına ihtiyacı vardır. İstanbul tek bir merkezden

yönetilemeyecek kadar devasa bir metropoldür. Şehir plancısı Carlos Moreno'nun küresel düzeyde kabul gören "15 Dakikalık Şehir" yaklaşımında olduğu gibi; iş, ticaret, kültür ve sosyal yaşam alanları kentin farklı merkezlerine dengeli bir biçimde dağıtılmalıdır. Bireylerin günlük temel ihtiyaçlarına göre yürüme veya kısa toplu taşıma mesafesinde ulaşabildiği mahalle ölçekli kent tasarımları yaygınlaştırılmalıdır.

Bunların yanında İstanbul'daki ekolojik koridorların da korunması gerekmektedir. Şehrin kuzeyindeki orman alanları ve su havzaları yapılaşma baskısından mutlak surette muhafaza edilmeli, bir nevi doğal "yeşil kuşak" işlevi gören bu alanlar korunarak kentin kuzeye doğru kontrolsüz büyümesi durdurulmalıdır.

Türkiye'de Kırsal Nüfusun Çözülmesi ve Yeni Kırsal Hayat

Mehmet Biten

Türkiye'nin kırsalı uzun zamandır sessizce değişiyor. Bazı köylerde evlerin kapıları artık yalnızca yaz aylarında açılıyor, bazı sokaklarda çocuk sesleri azalıyor, okul binaları boşalıyor, kahvehaneler eski kalabalığını kaybediyor. Tarlalar bütünüyle terk edilmese bile onları işleyen insanların sayısı azalıyor. Hayvan sayısı aynı kalsa dahi hayvancılığın toplumsal zemini değişiyor. Bir zamanlar gündelik hayatın doğal parçası olan üretim, dayanışma, komşuluk ve ortaklık ilişkileri giderek seyrekleşiyor. Ancak bu değişimi anlatmaya başlamadan önce "kırsal" derken neyi kastettiğimizi açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Çünkü kırsal, idari olarak "köy" adı verilen yerleşimlerden ibaret değil. Kent sınırları içinde kalan kimi mahalleler, kasabalar ve hatta şehir statüsü kazanmış bazı yerleşimler de nüfus yoğunluğu, ekonomik faaliyetlerin niteliği, toprağın kullanımı, üretim ilişkileri ve gündelik hayatın örgütlenişi bakımından kırsal özelliklerini sürdürebiliyor. Buna karşılık, idari olarak köy niteliğini taşıyan bazı yerleşimler de zaman içinde kentle bütünleşerek eski kırsal karakterlerinden önemli ölçüde uzaklaşabiliyor.

Bu nedenle burada "köy" kavramını, dar anlamıyla bir idari statüyü ifade etmekten ziyade, belirli bir yaşam biçiminin ve toplumsal örgütlenme tarzının mekânı olarak kullanmak gerekiyor. Köy, tarımın, hayvancılığın, mevsimsel üretimin, komşuluk ilişkilerinin, karşılıklı yardımlaşmanın ve ortak kullanım pratiklerinin gündelik hayatı biçimlendirdiği yerleşim alanını anlatıyor. Bu anlamıyla köy, insanın toprakla, hayvanla, komşusuyla ve çevresindeki doğal kaynaklarla kurduğu ilişkilerin bütününü ifade ediyor. Dolayısıyla bugün köylerden söz ederken nüfusun nasıl yaşadığına ve nasıl ürettiğine de bakmak gerekiyor.

Bu ayrım önemlidir. Kırsal nüfusun azalması Türkiye'de yaşanan dönüşümün en görünür sonuçlarından biridir. Ama asıl değişim, nüfusun azalmasının ötesinde, kırsal hayatı mümkün kılan ekonomik ve toplumsal ilişkilerin çözülmesinde ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu çözülme her yerde aynı biçimde gerçekleşmemektedir. Bazı yerlerde köy bütünüyle boşalırken, bazı yerlerde nüfus azalsa da tarımsal üretim sürmekte, başka yerlerde ise geleneksel üretim biçimleri yerini daha sermaye yoğun, uzmanlaşmış ve piyasaya dönük üretim biçimlerine bırakmaktadır.

Hayvancılık bunun belirgin örneklerinden biridir. Hayvan sayısındaki değişim, tek başına hayvancılığın toplumsal ağırlığındaki değişimi göstermeye yetmez. Geleneksel köy hayvancılığında birkaç ineğin, koyunun ya da keçinin bulunması, çoğu zaman hane ekonomisinin ve gündelik hayatın doğal bir parçasıydı. Hayvanın beslenmesi, sağılması, otlatılması, gübresinin kullanılması ve ürünlerinin değerlendirilmesi, aile emeğiyle ve komşuluk ilişkileriyle iç içe geçmişti. Bugün ise hayvan varlığı bazı bölgelerde devam etse bile üretimin örgütlenme biçimi değişebilmekte, küçük ölçekli aile işletmelerinin yerini daha büyük, uzmanlaşmış ve piyasaya entegre besicilik sistemleri alabilmektedir. Böylece niceliksel değişimin yanında, üretimin toplumsal zemini de dönüşmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin kırsal dönüşümünü "köylere göç" ya da basit bir nüfus azalması olarak okumak artık yeterli değildir. Burada aynı anda işleyen daha kapsamlı bir süreç söz konusudur: nüfus yapısı değişmekte, üretim biçimleri dönüşmekte, mülkiyet ilişkileri yeniden şekillenmekte, geleneksel dayanışma ağları zayıflamakta ve daha önce köy hayatının doğal parçası olan birçok faaliyet piyasa ilişkileri içinde yeniden örgütlenmektedir. Bir başka ifadeyle değişen kırsallığın kendisidir.

Bu çerçevede "köy" kavramına odaklanmamızın nedeni de buradadır. Köy, Türkiye'de bu dönüşümün en görünür olduğu, toprağın kullanımıyla gündelik hayatın birbirinden henüz bütünüyle ayrışmadığı temel mekânlardan biridir. Köylerde meydana gelen değişimi izlemek, aslında kırsal hayatın hangi unsurlarının devam ettiğini, hangilerinin çözülüp dönüştüğünü ve bunların yerini hangi yeni ilişkilerin aldığını görmemizi sağlar. Bu bakımdan köy, kırsal dönüşümün toplumsal, ekonomik ve mekânsal boyutlarını birlikte gözlemleyebildiğimiz önemli bir mercektir.

TÜİK'in 2025 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 86 milyon 92 bin 168 kişiye ulaşırken il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı yüzde 93,6'ya yükseldi. Belde ve köylerde yaşayanların sayısı ise 5 milyon 536 bin 693'e, toplam nüfus içindeki payı yüzde 6,4'e geriledi. (https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53899) Ancak burada önemli bir istatistiksel ve yasal ayrım yapmak gerekiyor. 2012 yılında çıkarılan "6360 sayılı Büyükşehir Yasası" birçok ilde köyleri bir gecede idari olarak "mahalle" statüsüne geçirmiş, bu durum istatistiklerde köy nüfusunun aniden kentsel nüfusa kaymasına yol açmıştır. İdari olarak "belde ve köy" kategorisinde yaşayanların oranı yüzde 6,4 iken, nüfusu yerleşimlerin yoğunluğu ve sürekliliği açısından sınıflandıran "DEGURBA" yönteminde Türkiye nüfusunun yüzde 16,8'i kırsal olarak tanımlanıyor. Dolayısıyla Türkiye'nin kırsal meselesini yalnızca idari "köy nüfusu" üzerinden değerlendirmek, dönüşümün gerçek boyutunu eksik görmemize yol açabilir.

Asıl mesele şu: Köyler neden boşalıyor ve boşalan köylerin yerini nasıl bir kırsal hayat alacak? Köyler bir anda boşalmıyor. Kırsal nüfusun çözülmesi çoğu zaman yavaş ilerleyen bir süreçtir. İlk bakışta birkaç ailenin kentte iş bulması veya gençlerin üniversite için köyden ayrılması gibi görünen hareketler, zaman içinde kendi kendini besleyen bir demografik döngüye dönüşebilir:

- İnsanlar gider ve/veya gitmek zorunda kalır.
- Göç akışı artınca doğumlar düşer.
- Çocuk sayısı azaldığında okulun sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelir.

- Okul kapandığında çocuklu ailelerin köyde kalma isteği daha da zayıflar.
- Nüfus azaldıkça bakkal, kahvehane, ulaşım, sağlık ve diğer hizmetlerin ekonomik ve idari gerekçeleri zayıflar.
- Hizmetler azaldığında köyde yaşamanın maliyeti artar.
- Bunun sonucunda yeni bir göç dalgası ortaya çıkar.

Böylece demografik çözülme ekonomik çözülmeyi, ekonomik çözülme toplumsal çözülmeyi, toplumsal çözülme de yeni bir demografik çözülmeyi doğurur.

Türkiye'nin özellikle metropoliten alanların dışında kalan kırsal bölgelerinde yaşanan dönüşüm bu nedenle yalnızca nüfusun azalması şeklinde görülemez. Yaş yapısı da hızla değişmektedir.

2007–2025 dönemini karşılaştıran veriler, çocuk ve genç nüfusun kırsal alanlarda belirgin biçimde gerilediğini, ileri yaş gruplarının ise arttığını gösteriyor. 14 yaş ve altındaki nüfusun toplam içindeki payı yüzde 28 civarından yüzde 16'nın altına düşmüş durumda. Buna karşılık 65 yaş üzerindeki gruplarda ciddi artışlar görülüyor (TÜİK/ADNKS). Bu tablo, göçten kaynaklı olarak köyün yaşlanması anlamına geliyor. Yaşlanan köy, üretim kapasitesinin, bakım ilişkilerinin, hane yapısının ve geleceğe ilişkin beklentilerin de değiştiği köydür. Kırsal çözülmenin arkasında yatan yapısal faktörlerin başında toplumsal tercihler gelmekte iken hukuki, ekonomik ve ekolojik engellerin yanı sıra, eğitim sistemindeki dönüşümler de bu süreci derinleştirmektedir. Özellikle kesintisiz eğitim anlayışının yaygınlaşması ve üniversiteleşme oranlarının yükselmesi, kırsal nüfusun yaş ve hane kompozisyonunu doğrudan etkileyen yeni bir hareketlilik dinamiği yaratmıştır. Çocukların ve gençlerin eğitimlerini sürdürebilmeleri için köyden ilçe ve kent merkezlerine yönelmeleri, zamanla bireysel bir eğitim tercihi olmaktan çıkarak ailelerin de yer değiştirmesine yol açabilmektedir. Bunun yanında uzun süreli eğitim, gençlerin kırsal üretim süreçlerine erken yaşlarda katılmasını ve köyde istihdam edilmesini güçleştirmekte, eğitim sonrasında ise kent merkezlerinde edinilen mesleki ve ekonomik imkânlar, köye geri dönüşü daha da zorlaştırabilmektedir. Böylece eğitim, kuşkusuz bireysel ve toplumsal açıdan önemli imkânlar üretirken, mevcut koşullarda kırsal

nüfusun sürekliliğini zayıflatan yapısal etkenlerden biri hâline de gelebilmektedir.

Türkiye kırsalında üretimin önündeki en büyük pratik engellerden biri miras hukuku ve hisseli parselasyon sistemidir. Kuşaktan kuşağa bölünen tarım arazileri ölçek ekonomisinden uzaklaşmakta, verimliliğini kaybetmekte ve hukuki anlaşmazlıklar nedeniyle âtıl kalmaktadır. Arazilerin küçülmesi, genç nüfus için tarımı geçim kaynağı olmaktan çıkarmakta ve köyden kopuşu hızlandırmaktadır.
Kırsal hayatın geleceği artık iklim krizinden ve su kaynaklarının azalmasından bağımsız düşünülemez. Artan kuraklık, iklim düzensizlikleri ve yer altı su seviyelerinin düşmesi, geleneksel tarım ve hayvancılığı doğrudan tehdit etmektedir. Su krizinin derinleştiği bölgelerde genç üreticinin kırsalda kalma risk analizi olumsuz sonuçlanmakta, ekolojik baskı demografik kaçışı tetiklemektedir.

Bütün bu gelişmeler, köyde nüfusun azalmasına, hane sayısının düşmesine ya da üretim kapasitesinin gerilemesine yol açmaktadır. Daha derinde, köyü köy yapan toplumsal ilişkilerin, gündelik yaşam biçimlerinin, üretim ve dayanışma pratiklerinin ve ortak hafızanın da dönüşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla burada söz konusu olan nüfus kaybı ya da fiziksel mekânın seyrelmesiyle birlikte mekânın toplumsal niteliğinin değişmesidir. Bu noktada temel soru şudur: Köy dediğimiz şey nedir? Henri Lefebvre'in (2000) "Mekânın Üretimi" eserinde geliştirdiği yaklaşım burada güçlü bir açıklama imkânı sunar. Mekân, toplumsal ilişkiler tarafından üretilir. Bir mekânı köy yapan şey, oradaki yapıların toplamından daha fazlasıdır. İnsanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler, üretim biçimleri, gündelik alışkanlıklar, ortak hafıza, ritüeller ve kullanım biçimleri o mekânın toplumsal karakterini oluşturur. Bu açıdan bakıldığında köyün boşalması, evlerin boş kalmasından önce başlar.

Bir evin çatısı hâlâ sağlam olabilir. Ahır yerinde durabilir. Tarlalar ekilebilir. Caminin minaresi köyün üzerinde yükselmeye devam edebilir. Fakat bu mekânları birbirine bağlayan gündelik ilişkiler zayıflamışsa köyün toplumsal varlığı çözülmeye başlamıştır.

Bir köyün gerçek nüfusu, nüfus kayıtlarındaki sayıdan daha fazla bir şeydir. O sayının içinde birbirini tanıyan, birbirine yardım eden, düğününde cenazesinde bir araya gelen, tarlasını sürerken komşusunun tarlasını da gözeten, hastalandığında kapısını çalan insanlar vardır. Köyün kaybı biraz da bu ilişkiler ağının kaybıdır. Burada başka bir yanılgıdan da kaçınmak gerekir. Kırsal nüfusun azalması otomatik olarak tarımsal üretimin aynı oranda azalması anlamına gelmez. Mekanizasyon, teknoloji, işletme ölçeğinin büyümesi ve üretim tekniklerindeki değişim sayesinde daha az insanla daha fazla üretim yapılabilir. Nitekim Türkiye'nin yakın tarihinde kırsal nüfus azalırken bazı dönemlerde hayvan varlığının veya belirli tarımsal üretim kalemlerinin arttığı görülmüştür.

Fakat burada önemli bir ayrım vardır: "tarımsal üretimin devam etmesi ile kırsal hayatın devam etmesi aynı şey değildir." Bir tarla büyük bir işletme tarafından uzaktan yönetilebilir. Bir hayvancılık işletmesi onlarca veya yüzlerce hayvanı az sayıda çalışanla besleyebilir. Traktör ve diğer makineler insan emeğinin önemli bölümünü ikame edebilir. Böyle bir durumda üretim sürerken köy toplumsal olarak küçülebilir. Bu, geleceğin kırsal politikaları bakımından kritik bir ayrımdır. Tarım politikası ile kırsal hayat politikası birbirine indirgenmemelidir." Birincisi üretimin devamlılığını, ikincisi ise üretimin içinde gerçekleştiği toplumsal ve mekânsal yapının sürdürülebilirliğini hedeflemelidir.
Çünkü kırsal hayat buğday, süt, et veya meyve üretmekten ibaret değildir. Üretim bilgisinin

kuşaktan kuşağa aktarılması, hayvan bakımının gündelik bilgisi, toprağın yerel özelliklerinin bilinmesi, su kaynaklarının kullanımı, mevsimlerin takibi, imece ve komşuluk ilişkileri de kırsal ekonominin görünmeyen sermayesidir. Bir kuşak bu bilgiyi taşıyamadan köyden ayrıldığında, kaybedilen şeyin yeniden oluşturulması çok daha güç olabilir.

Köylerin boşalmasından söz ederken geçmişe romantik bir dönüş çağrısı yapmak doğru değildir. Türkiye'de köyden kente göçün arkasında çok güçlü ve anlaşılır nedenler vardır. Eğitim olanakları, sağlık hizmetleri, düzenli gelir, sosyal hareketlilik, kadınların ve gençlerin daha geniş bir hayat alanına erişme isteği, çocukların geleceğine ilişkin beklentiler ve tarımsal gelirlerin belirsizliği milyonlarca insanı kentlere yöneltti. Dolayısıyla kentleşmeyi bir "hata" olarak görmek gerçekçi değildir.

Sorun, kırsal ile kent arasındaki ilişkinin uzun süre tek yönlü düşünülmesidir. Kırsal alan insan, sermaye ve gençlik sağlayan bir kaynak olarak görüldüğünde, orada kalan hayatın nasıl sürdürüleceği ikinci plana düşer. Bugün ihtiyaç duyulan şey köye geri dönüş çağrısı değildir. İnsanların hayat tercihlerini tersine çevirmeye çalışmak yerine, kırsalda yaşamak isteyenlerin bunu makul bir ekonomik ve sosyal güvence içinde yapabilmelerini sağlamaktır.

Edward Relph'in (1976) "Yer ve Yersizlik" üzerine düşünceleri bu dönüşümün başka bir boyutunu anlamamıza yardım eder. Relph için bir yerin kendine özgü karakteri, insanlarda oluşturduğu aidi-

yet ve gündelik deneyimlerle birlikte ortaya çıkar. Köyler uzun süre güçlü bir "yer duygusu" üretmiştir. Fakat köyün toplumsal hayatı çekildikçe fiziksel mekân ile yaşanan mekân arasındaki bağ da zayıflar. Evler kalır, insanlar gider. Duvarlar kalır, hikâyeler azalır. Bu süreç ilerlediğinde köy bir "yer" olmaktan çıkıp giderek bir görüntüye dönüşebilir. İşte burada turizm, ikinci konut ve nostalji ekonomisinin de içinde bulunduğu yeni bir kırsal paradoks ortaya çıkar. Şehirde yaşayan insanlar köyü özleyebilir, köy evlerini restore edebilir, hafta sonlarını orada geçirebilir, sosyal medyada "köy hayatı" görüntüleri paylaşabilir. Fakat bu görüntülerin arkasında köyün gerçek toplumsal hayatı bulunmayabilir.

Jean Baudrillard'ın (2011) "Simülakrlar ve Simülasyon" kavramı bu noktada düşündürücü bir imkân sunar. Geleneksel köy görüntüsü giderek güçlü bir kültürel imgeye dönüşebilir: taş ev, ahşap kapı, tandır, ahır, bağ, bahçe, soba, ekmek, yerel ürünler, köy kahvaltısı...

Bunların hepsi gerçek bir kırsal hayatın parçaları olabilir. Ancak bunlar, o hayatın kendisinden koparılarak tüketilebilir bir "köy imgesi" haline geldiğinde başka bir şey ortaya çıkar. Köy yaşarken sıradan olan şey, köy boşaldığında nostaljik bir nesneye dönüşür. Gerçek köy küçülürken köy imgesi büyüyebilir. Kırsal turizm gelişir, köy kahvaltısı mekânları çoğalır, eski evler butik konaklama tesislerine dönüştürülür. Fakat bütün bunlar köyün gerçek toplumsal yapısını yeniden kurmuyorsa ve birer tüketim failliğine dönüşüyorsa ortaya çıkan şey kırsal hayatın kendisi değil, onun estetik bir temsilidir.

Modern hayatın havaalanları, otoyolları ve alışveriş merkezleri gibi anonim mekânlarında olduğu gibi, insan ile mekân arasındaki tarihsel ve kimlik kurucu ilişkinin zayıflaması mümkündür. Bazı köyler gelecekte böyle bir ara forma dönüşebilir. İnsanların doğduğu ama yaşamadığı, evlerinin bulunduğu ama gündelik hayatlarının olmadığı, yazın birkaç hafta kullanılan, bayramlarda kalabalıklaşan, geri kalan zamanda sessizleşen köyler... Aynen Auge'nin (2016) "yok-yerler" kavramıyla ortay koyduğu gibi. Türkiye'nin önünde kabaca üç farklı kırsal gelecek belirmektedir:

1. Terk Edilen Kırsal: Gençlerin ayrıldığı, nüfusun yaşlandığı, hizmetlerin azaldığı, tarımsal üretimin büyük işletmelere kaldığı ve köylerin giderek seyrekleştiği model.

2. Turistik ve İkincil Konut Kırsalı: Gündelik üretim ve toplumsal hayatın yerini turizm, ikinci konut ve emeklilik kullanımının aldığı, köyün ekonomik olarak canlanır görünürken eski toplumsal yapısının kaybolduğu model.

3. Üretken Yeni Kırsal: Kırsal alanın geçmişin aynısını tekrar etmediği; genç üreticilerin, kooperatiflerin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin, uzaktan çalışanların, zanaatkârların, dijital girişimcilerin ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin aynı mekânda yeni bir hayat kurduğu model.

Türkiye'nin kırsal politikasının amacı üçüncü modeli her yerde zorla yaratmak olmamalıdır. Her bölgenin koşulları farklıdır. Asıl mesele, azalmanın yönetilebilir bir dönüşüm mü yoksa kontrolsüz bir çözülme mi olacağıdır. Bu nedenle Türkiye'nin köy politikası, geçmişteki köyü koruma anlayışından çıkıp yeni bir kırsal sözleşmeye doğru ilerlemelidir.

Köyler nüfuslarından ziyade ekonomik işlevi, tarımsal ve ekolojik potansiyeli, yaş yapısı, ulaşım bağlantıları ve bölgesel merkezlerle ilişkisiyle bütüncül değerlendirilmelidir.

Destekler üretim miktarıyla ilgilenmekle birlikte kırsalda kalmanın sosyal ve ekonomik maliyetlerine de yönelmelidir. Ürün alım garantileri, gelir sigortası, ortak makine parkları ve depolama imkânları artırılmalıdır.

Hisseli parselasyon ve miras yoluyla ortaya çıkan parçalı mülkiyet sorununun çözümünde arazi toplulaştırmasına odaklanılmamalıdır. Mevcut toplulaştırma uygulamalarında, özellikle hisseli arazilerin satışa konu olması, bir yandan tarım arazilerinin parçalanmasını önlerken diğer yandan mülkiyetin belirli kişi ve şirketlerde yoğunlaşmasına ve tarımsal üretimde şirketleşme eğiliminin güçlenmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle yeni yaklaşım, arazinin üretim bütünlüğünü sağlarken mülkiyetin aşırı yoğunlaşmasını engelleyecek mekanizmaları da içermelidir. Hissedarların arazilerini kaybetmeden üretim bütünlüğünü koruyabilecekleri ortak işletme, kiralama,

kooperatifleşme ve arazi bankacılığı modelleri geliştirilerek, toplulaştırmanın mülkiyet devrini zorunlu kılan bir süreç olmaktan çıkarılması sağlanmalıdır. Amaç, toprak mülkiyetini geniş bir üretici tabanında koruyarak verimli, sürdürülebilir ve adil bir tarımsal yapı oluşturmaktır.

Kooperatifler ürün satan yapıların yanında girdi temini, soğuk zincir, paketleme, markalaşma ve dijital satış hizmetlerini sunan güçlü organizasyonlara dönüşmelidir.

Kırsal alanda su kaynaklarının korunması, damlama/akıllı sulama sistemlerine geçiş ve iklim krizine dirençli ürün desenlerinin teşvik edilmesi zorunludur.

İnternet kırsalda bir lüks olarak görülmemeli; eğitim, sağlık, e-ticaret, uzaktan çalışma ve girişimcilik için temel altyapı olarak sunulmalıdır.
Yaşlanan kırsal nüfus için mobil sağlık ekipleri, gezici bakım hizmetleri, bölgesel merkezler ve tele-sağlık ağları tasarlanmalıdır.

Okul kapanmasının uzun vadeli demografik maliyeti hesaba katılmalı; taşımalı eğitim, bölgesel okullar ve çok sınıflı küçük ölçekli okullar esnek şekilde uygulanmalıdır.

Uzaktan çalışanlar, genç girişimciler ve zanaatkârlar için konut, internet, finansman ve çalışma alanları bir arada planlanmalıdır.

Turizm gelirinin yerel üreticiye, esnafa ve kooperatife yayılması sağlanmalı, köyün bir “manzara” olarak tüketilmesinin önüne geçilmelidir.

Kırsal alandaki bir kamu hizmetinin, okulun veya ulaşım hattının kaldırılmasının 5, 10 veya 20 yıl sonraki nüfus yapısına etkisi hesaplanmadan karar alınmamalıdır.

Sonuç

Eski anlamıyla köyün sonuna yaklaşıyoruz. Bunu kabul etmek, kırsal hayatın sona erdiğini kabul etmek değildir. Tam tersine, kırsal alanı

geçmişin donmuş bir görüntüsü olmaktan çıkarıp yeni bir toplumsal ve ekonomik biçim olarak düşünmenin zamanı gelmiştir. Köyü yalnızca tarımın mekânı olarak görürsek, tarımın modernleşmesiyle köyün gereksizleştiği sonucuna varırız. Köyü yalnızca nostaljik bir kültür varlığı olarak görürsek, onu müzeye dönüştürürüz. Köyü yalnızca turizm alanı olarak görürsek, gerçek toplumsal hayatın yerine tüketilebilir bir görüntü koyarız. Oysa kırsal alan bütün bunların kesiştiği daha geniş bir yaşam alanıdır.

Geleceğin köyü geçmişteki köyün aynısı olmayacak. Belki daha az insan yaşayacak orada. Tarımsal üretim daha mekanize olacak. Bazı köyler ortadan kalkacak, bazıları turizm alanına dönüşecek, bazıları ise yeni üretim biçimleri, kooperatifler ve dijital ekonominin birleştiği canlı yerleşimler olarak yeniden şekillenecek. Belki de asıl soru "Köyleri nasıl kurtaracağız?" değildir. Daha zor ve gerçekçi soru şudur: "İnsanların yeniden yaşamak isteyebileceği, aidiyet duyduğu, benliğini, kimliğini ve kendiliğini bulabildiği bir coğrafyada sosyal üretimini sağlayabileceği bir kırsal hayatı nasıl kuracağız?" Bu soruya verilecek cevap, Türkiye'nin hem köylerinin hem de kentlerinin geleceğini belirleyecektir. Eski köyün sonuna geliyoruz ancak kırsal hayatın sonuna gelmiş değiliz. Önümüzde duran asıl görev, kaybolmakta olan köyü geri getirmekten çok köyden sonra nasıl bir kırsal hayat kuracağımızı düşünmektir.

Kaynakça

Augé, Marc. "Yok-Yerler: Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş. Çev. Turhan Ilgaz (Gözden geçirenler: Ergün A. Akça, Arbil Ötkünç). İstanbul: Daimon Yayınları, 2016."

Baudrillard, Jean. "Simülakrlar ve Simülasyon". Çev. Oğuz Adanır. Doğu Batı Yayınları, 2010.

Lefebvre, Henri. "Mekânın Üretimi". Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

Relph, Edward. "Place and Placelessness" (Yer ve Yersizlik). London: Pion, 1976. (Not: Eserin henüz yayınlanmış Türkçe çevirisi bulunmamaktadır).

TÜİK. "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2025*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2026.

Çalışan Kadın-Nüfus İlişkisi

Ayça Akman Ün

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca kadınlar toplumsal ve ekonomik yaşamın içerisinde yer almalarına rağmen erkeklere nazaran gerek geleneksel gerekse fırsat eşitsizliği gibi nedenlerden dolayı toplumsal yapı içerisinde kapasitelerini yeterli olarak sergileme imkânı bulamamış ve işgücü piyasası içerisinde daha az istihdam edilmişlerdir. Halbuki kadınların istihdamı ülkenin ekonomik kalkınma ve gelişmesi açısından da yüksek önem arz etmektedir. Kadınların işgücüne katılımıyla birlikte ailenin gelir düzeyinde başlayan bir artışın yanı sıra toplumsal refah düzeyinde de artış sağlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı gelişmiş ülkeleri refah seviyelerini yakalayabilmek için gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamını arttırıcı politikalar güderek yasal düzenlemelerle birlikte teşvik planları yapmayı siyasal gündemlerinde canlı tutmaktadır. Kadınların işgücü piyasasındaki artan sayıları, aile hayatını etkilemektedir. Ev işlerini ücretsiz olarak yapmakla ve çocuk doğurmakla sınırlı kalan kadının istihdam hayatındaki yeri doğurganlık oranlarının azalmasına sebebiyet vermiştir. Bir yanda ülkeyi kalkındırmak amaçlı güdülen istihdam politikaların yanı sıra azalan doğurganlık oranları nedeniyle güdülen nüfus politikaları karmaşık bir ilişkiyi ortaya çıkarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan itibaren kadınların istihdamı ve doğurganlığı arttırıcı düzenlemeleri içeren kararları destekleyerek toplumsal refahı ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak politikalar geliştirmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada da "Türkiye'de çalışan kadın olmak nüfusu değiştiriyor mu?" yoksa "Mevcut aile düzeni, gelenekler ve çalışma hayatı kadının gelişimine uyum sağlayamadığı için mi doğurganlık oranlarını düşürüyor?" gibi konular ele alınarak Türkiye'de kadınların istihdam oranlarının artışı ve doğurganlık oranlarının azalışı arasındaki nedenler ve bunlar arasındaki çok boyutlu ilişki incelenmiştir.

Türkiye'de Kadın İstihdamının Seyri

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar tarım ve hayvancılık, ev işlerinde hizmetçilik, el emeği ürünü satışı, bohçacılık, hekimlik gibi topluma katkıda bulundukları işlerde çalışma hayatında sınırlı sayıda var olmuşlardır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların insan onuruna yakışır bir şekil-

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde okulların yaygınlaşmasıyla birlikte mesleki bilgi ve beceriye sahip kadın nüfusu artış göstermiştir. Kadın işgücünün ucuzluğu nedeniyle fabrika işçisi olarak çalışmaya başlayan kadınlar, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle artan işgücü ihtiyacını nedeniyle çıkarılan Zorunlu Hizmet Yasası'yla birlikte iş hayatındaki nüfusları hızlı bir ivme kazanmıştır.

de iş hayatında var olmalarına yönelik olarak İş Kanunu ve Medeni Kanun gibi kanunlar kabul edilmiştir. 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme ve kentleşmenin artmasıyla birlikte toplumsal hayatın her alanında istihdam edilen kadınlar özel ve kamu şirketlerinde kendilerine yer bulmuşlardır.1980'li yıllarda dünya çapında kadın hakları için gerçekleştirilen hareketler ve Birleşmiş Milletler önderliğinde alınan adımlar kadın istihdamının teşviğini arttırıcı yönde olmuştur (Özçiftçi ve İncekara, 2023).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte hükümetler, ailenin korunması, nüfusun arttırılması ve kadınların istihdamının arttırılmasına yönelik olarak politikalar yürütülmeye başlanmıştır. Doğurganlık oranlarının düşmesi ve nüfusun tehlike arz etmeye başlamasından dolayı "en az üç çocuk" söylemi AK Parti hükümetleriyle özdeşleşmiştir. Bunun yanı sıra kadınların işgücüne katılımını destekleyici doğum ve izin hakları, eşit ücret hakkı gibi ailenin ve kadının güçlenmesine yönelik liberal haklar tanınmaya başlanmış olup doğurganlık ve istihdamın arttırılmasına yönelik iyileştirici adımlar atılması kalkınmanın önemli bir aracı olarak görülmüştür. (Türköz, 2025).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca onaylanmış olan On İkinci Kalkınma Planında (2024-2028) da belirtildiği üzere nitelikli insan, güçlü aile ve sağlıklı toplum ekseninde "Kadınların istihdama tam ve etkin katılması, kamu ve özel sektör ile siyasette karar alma mekanizmalarına daha fazla dâhil olması, iş ve yaşam dengesinin tesis edilmesi yönünde somut adımların atılması önem arz etmektedir" cümlesi ilke edinilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

TÜİK verileri incelendiğinde son 21 yılda kadın istihdamı yapılan teşvik programları, kadın eğitiminin yükselmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesi ile birlikte pandemi dönemi istisnası haricinde kademeli olarak artış göstermiştir. 2005 yılında kadınların istihdam oranı %17 iken, 2026 yılında bu oran %32 seviyelerine yükselmekle birlikte Türkiye açısında olumlu bir kalkınma göstergesidir (Türkiye İstatistik Kurumu,2026).

Türkiye'de Doğurganlık

Türkiye tarihi boyunca Avrupa'daki ülkelere nispeten daha genç ve dinamik nüfusu ile bilinen bir ülke olmuştur. Kuruluşundan itibaren ülkenin içinde bulunduğu konjonktürel olayların bir yansımasını nüfus artış hızında görmek mümkündür. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının etkileri, ülkenin kuruluşu nedeniyle yaşanan sosyoekonomik sorunların devamlılığı, sanayileşmeyle birlikte kırdan kente göçün hızlanması, küreselleşme ve kentleşmenin getirdiği zorluklar, doğudan batıya doğru yaşanan kitlesel göç hareketleri gibi nedenlerle kadın işgücüne duyulan ihtiyaç, devlet teşvikleri ve artan kadın eğitimi ile birlikte kadın erkek fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla güdülen siyasi iktidarların aile politikaları kadın istihdamını yıllar içerisinde kademeli olarak arttırmıştır (Kılıç ve Köse, 2025).

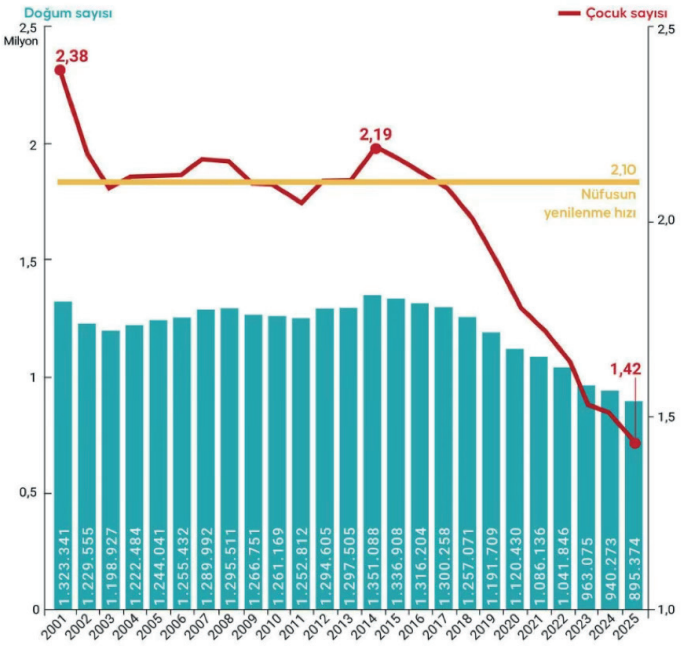
Türkiye'de her zaman nüfusu arttırmaya yönelik politikalar izlenmemiştir. Kuruluş yıllarında savaşın etkisiyle azalan nüfusu arttırmaya yönelik politikalar izlenmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kabul edilen Kürtaj Yasağı, Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul görmeye devam eden bir yasa olarak tekrar kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı bir artış eğilimine giren nüfusun ekonomiye olan etkileri nedeniyle 1965 yılında Nüfus Planlaması Hakkında Kanun çıkarılarak aile planlamasına yönelik olarak kürtaj yasağı kaldırılmış, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasına yönelik olarak kadınları sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırıcı politikalar desteklenmiştir (Furtuna, 2025).

Genel olarak kadın istihdamının yıllar içerisinde artması doğurganlık oranlarını düşüren ana sebep olarak görülse de aile planlaması yöntemleri, doğum kontrol yöntemlerine erişimde kolaylık, ideal çocuk sayısına dair

kabullerin yıllar içindeki değişimi, evlenme yaşlarının artması, eğitimin yaygınlaşması, enflasyonun artışı gibi sosyo-ekonomik sorunlar insanların çocuk sahibi olmasında belirleyici rol oynayan faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte doğurganlık oranlarının azalması Türkiye'nin geleceği için büyük bir tehdit olarak görülmüş ve nüfusun artış hızının arttırılması için hükümet tarafından nüfus yanlısı politikaların izlenmesine neden olmuştur. Başkan Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen "en az üç çocuk" söylemi halkın gündeminde yankı bulmakla beraber Erdoğan hükümetleriyle özdeşleşen bir çağrı olmuştur. Erdoğan konuşmalarında "... Oysa bizim kültürümüzde çocuk evin neşesi, bunun yanında 'kızdan torun bahçe gülü, oğuldan torun ise oğul balı' olarak görülür..." örneğinde de olduğu gibi, geleneksel Türk aile yapısının önemini vurgulayarak doğurganlığın neslin devamlılığı için önemini belirtmektedir (Hürriyet, 2026). Bu çağrı kadın haklarına ve insanların hayat tarzlarına yönelik bir tehdit olarak eleştirilse doğurganlık hızı 25 yıl içerisinde 2,98'den 1,42'ye kadar gerilemiştir (TÜİK, 2026). Bu nedenlerden dolayı 2025, Aile Yılı olarak ilan edilerek, doğum yardımları arttırılmıştır. Ayrıca 2026-2035 yılları "Aile ve Nüfus On Yılı" olarak ilan edilerek doğurganlık oranlarının arttırılması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve refahın arttırılmasına yönelik stratejik öncelikler belirlenmiştir. Doğumları teşvik etmek amacıyla 2025 yılı sonrası doğan çocuklar için kriter gözetmeksizin para yardımı yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca geri ödemesiz ve faizsiz evlilik kredileri, toplu konut projeleri yardımları, doğum izinlerinde anne ve babalar için gün sayısında artış, yarı zamanlı çalışma hakları gibi destekleyici politikalar izlenmeye başlanmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,2026).

Tablo: Türkiye geneli doğum sayısı ve toplam doğurganlık hızı (2021-2025)

Kaynak: Anadolu Ajansı,2026

Kadın İstihdamı ve Doğurganlık İlişkisini Derinleştiren Faktörler

Doğurganlık hızındaki azalma neslin devamlılığı açısından büyük bir tehlike oluştururken, diğer yandan kadınların istihdamda sınırlı olarak kalması ülkenin kalkınmasının önünde bir bariyer olarak durmaktadır. Türkiye siyasetinde doğurganlık ve kadın istihdamını birbirini etkileyen etmenler olarak değerlendirmek tek başına yeterli değildir. Çünkü iki konu arasındaki ilişki sosyal kurumların yetersiz destekleri, iş gücü piyasasının dar kapsamı, geleneksel aile yapılarının çalışma hayatı ile uyumu veya uyumsuzluğu, kadın erkek fırsat eşitsizliği gibi konularla şekillenmiştir.

Kadınların evlilik, hamilelik, doğum ve doğum sonrası süreçler nedeniyle işbaşında süreklilik sağlayamayacağı algısı, işe alım süreçlerinde işverenler tarafından tercih edilmeme gerekçesi olarak karşılarına çıkmaktadır. Ayrıca geleneksel ataerkil düşünce yapısının bir yansıması olarak kadının sadece ev işleriyle sınırlı kalmasını normal kabul eden sığ düşünceler varlığını sürdürmektedir. Kadınlar iş hayatındaki mesailerinden sonra evde de üstlendikleri çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumluluklar ve yükümlülükler nedeniyle mesailerine evde de devam etmektedir. Örneğin hane halkında 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş bireylerin istihdam oranı kadınlar için %26,9 iken erkekler için %90,99 dur (TÜİK, 2026). Kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra uluslararası literatürde "annelik cezası (motherhood penalty)" olarak isimlendirilen çocuk nedeniyle oluşan işgücü piyasa kaybıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınlar; doğum sonrası çalışma saatleri, izin ve ücret yetersizlikleri ile çocuksuz kadınlara ve erkeklere kıyasla kariyer ilerlemesinde yaşanan

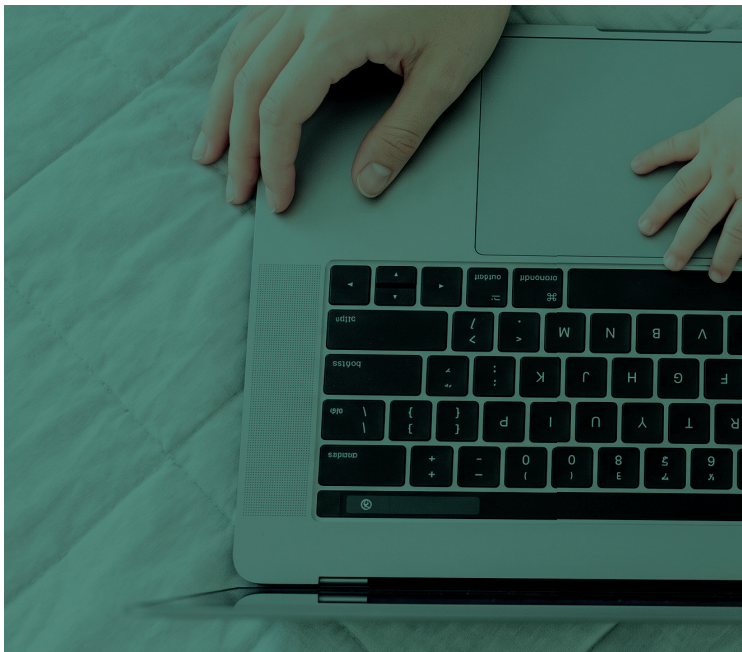
dezavantajlar yüzünden, sistemin yarattığı olumsuz tutumlarla karşılaşmaktadır (Kurnaz ve Cilasun, 2026).

Kentlere nazaran kırsalda yaşayan kadınların kreşlere erişimi sınırlı olduğundan ya ev eksenli çalışmayla sınırlı kalmaktadır ya da kayıt dışı istihdama yönelerek emek piyasasının dışında kalmaktadır. Bu da sosyal güvenlik haklarından mahrum olan kadınların işten kolaylıkla çıkarılmalarına sebep olmaktadır. Toplumdaki kalıplaşmış çocuk bakım yükümlülüğünün kadın işi olarak görüldüğü düşünce yapısı cinsiyete bağlı ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı iş hayatını kadınların aile hayatına göre hukuki zemin üzerinde uyumlaştırmak kadın erkek arasındaki cinsiyet ayrımcılığının da önüne geçilmesini sağlar. Kadınların iş ve aile yaşamı uyumu sağlamasında kamusal hizmetlerin yaygınlaşmasının tek başına yeterli olamayacağı aşikârdır. Aileden başlayarak kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak farkındalık bilincinin oluşturulmasına yönelik olarak verilen eğitimler son derece önemlidir. Aksi durumlarda iş vardiyasına ev vardiyası ile devam etmek zorunda kalan kadınlar zaman kısıtı ve fırsat maliyeti açısından istihdam hayatının dışında kalmaktadır. Bu da ülkenin kalkınmışlık düzeyini baltalamaktadır (TBMM, 2023).

Çalışarak elde ettikleri ücretleri çocuklarının bakımına ayırmak durumunda kalan kadınlar, kariyer sahibi olma ve çocuk sahibi olma konularından uzaklaşmaktadır.

Sonuç

Türk Kadını, ilk Türk devletlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan asırlık tarihi medeniyet geçmişinde ekonomik, sosyal ve siyasi hayatta daima saygıdeğer bir konuma sahip olmuştur. Türk kadınının iş hayatına katılması ve doğurganlık oranları arasındaki ilişkiyi tek boyutlu olarak incelemek doğru değildir. Ekonomik ve sosyal güvencelerin kadını yeterince desteklememesi, enflasyonun getirmiş olduğu yükselen yaşam standartları nedeniyle tek çocuk sınırlılığı, kreş ve bakım evi yetersizlik-

leri ya da çocuk bakım maliyetlerinin kısıtlılığı, geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişle birlikte çocuk bakımında büyüklerin yardımının azalması, esnek çalışma saatleri, evden çalışmaların yeterli düzeyde olmaması nedeniyle kadınların kariyer ve çocuk arasında seçim yapmaya zorlanması, çocuk bakımını kadınla ilişkilendiren yasal mevzuatlar gereği babalık izinlerinin az olması, yeterli süt izinleri ve doğum izinleri olmaması gibi çok boyutlu nedenler kadın istihdamı ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi şekillendirmektedir.

Doğum sonrası bebek bakımının kadının görevi olarak kabul gören görüşler ve yetersiz babalık izinleri nedeniyle doğum izinleri ve ücretsiz izinleri biten kadınlar doğum sonrası düşük ücretlerle yarı zamanlı ya da tam zamanlı çalıştıklarında çocuk bakımını karşılayacak (kreş, bakıcı vb.) yeterli ücrete sahip değildir. Kariyer

Bu açılardan bakıldığında, kadın istihdamı ve doğurganlığı cazip hale getirecek kapsayıcı düzenlemeler ve politikaların tasarlanması gerekmektedir.

ve çocuk sahibi olmak arasında tercihte bulunmak durumunda kalan kadınlar bir yanda nüfusun artmasına yönelik olarak doğurganlığı seçerken ekonomik olarak bu doğurganlık desteklenmediğinde toplumun refah düzeyi korunmamış olmaktadır.

Örneğin, kadın odaklı izin yerine ebeveyn odaklı izin yapıları geliştirilmelidir. Böylelikle kadınlar işverenler tarafından önyargı ile karşılanmayacaktır. Gün geçtikçe gelişen ve değişen dünya koşullarına rağmen home-office ya da esnek ve uzaktan çalışma modellerinin kamu ve özel kesimde sınırlı olması nedeniyle çocuk sahibi olmaktan kaçınan bireyler için iş ve aile uyumunu sağlayabilecekleri yasal mevzuatların oluşturulması ve yaygınlaştırılması kadın istihdamını arttırmanın yanı sıra doğurganlık oranlarını da arttırır. Kadınların hem ev hem de iş hayatında güçlenmesine yönelik olarak uygulanabilir, cinsiyet eşitlikçi ve kapsayıcı politikalar hayata geçirilmelidir.

Kaynakça

"Aile ve Nüfus 10 Yılı Programını tanıtan Erdoğan: 'En az 3 çocuk' dedik haklı çıktık."03.05.2026, Hürriyet Gazetesi. Erişim adresi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aile-ve-nufus-10-yili-programini-tanitan-erdogan-en-az-3-cocuk-dedik-hakli-ciktik-43164626 16.09.2026 tarihinde erişilmiştir.

557 Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun, https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/nufus-planlamasi-hakkinda-kanun-11976-557-1 22.06.2026 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2026), Türkiye geneli doğum sayısı ve toplam doğurganlık hızı. Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/52041 14.09.2026 tarihinde erişilmiştir.

Furtuna, S.(2025) 557 Sayılı Nüfus Planlaması Kanunu Hakkında Sağlık Temelli Tartışmalar, Sağlık ve Toplum , vol.35, 1-13.

Kılıç,R. ve Köse,M. (2025) Türkiye'de Doğurganlığın Toplam Doğurganlık Hızına Göre Mekânsal Analizi (2014-2024), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 27, Sayı: Aile Özel Sayısı, 422-441

Kurnaz,I. ve Cilasun, S.M. (2026), İşgücü Piyasası ve Kadın İstihdamı Ekseninde Aile Dostu Politikalar,T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. https://www.csgb.gov.tr/Media/20icl1r2/i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-piyasas%C4%B1-ve-kad%C4%B1n-istihdam%C4%B1-ekseninde-aile-dostu-politikalar-raporu_compressed.pdf 15.09.2026 tarihinde erişilmiştir.

Özçiftçi, H. ve İncekara,A.(2023).Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi, Istanbul University Press,138-152. https://dx.doi.org/10.26650/B/SS10.2023.016.09

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2026) Aile ve Nüfus On Yılı 2026-2035 Vizyon Belgesi. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/313283/an10y-vizyon-belgesi-web.pdf 11.09 2026 tarihinde erişilmiştir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On ikinci kalkınma planı (2024-2028). Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi,(2023). Kadın İstihdamının Arttırılması, Kadın Girişimciliğinin, Kooperatifçiliğinin Güçlendirilmesi Ve Desteklenmesi Kapsamında Mevcut Sorunların Tespiti Ve Çözüm Önerilerinin Belirlenmesi Konulu Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 24. https://kadingirisimci.gov.tr/media/fecoqpl3/1-istihdam_girisimcilik_kooperatifciliktbmm-raporu.pdf 19.06.2026 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2026) İstatistiklerle Kadın Veri Karşılaştırması, Erişim adresi: https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/data-comparison 11.09.2026 tarihinde erişilmiştir.

Türköz,Ş. (2025). Aile Politikalarında Çifte Hedef Paradoksu: Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Doğurganlık İlişkisi Üzerine Bir Analiz, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 18, Aile Yılı Özel Sayısı, 685-719. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1735197

Z Kuşağı Çocuk Yapmak İstiyor Mu?

Sümeyye Nur Ergin

Z kuşağı, 1997 ile 2012 yılları arasında doğan bir nesli ifade etmektedir. Bu kuşak teknoloji ile iç içe büyüyen ve bilgiye hızlı erişebilen bir hayatın içine doğmuştur ve bundan dolayı da sosyal medya, internet, akıllı telefonlar bu kuşağın hayatının merkezi haline gelmiştir. Sorgulayıcı ve önceki nesillere göre daha bağımsız yetişen bu kuşak, mantıklı bulmadıkları kuralları ve geleneksel yapıları sorgulama konusunda önceki nesillerden daha cesur davranmaktadırlar. Bu yüzden, Z kuşağının aile yapısı eski kuşaklara göre çok daha farklı bir hale bürünmüştür. Bu kuşak, geleneksel aile yapısını ve hiyerarşik ilişkileri sorgulamakta, bireysel yaşamı, karşılıklı saygı çerçevesini ve önceki nesillerin aksine açık iletişimi hayatta daha adil ve eşit bir yaşam için merkez edinmiş esnek bir aile algısına sahip olmaktadırlar.

Bu neslin, aileyi bir baskı alanı ya da gerçekleştirilemeyen geleceklerin çocuklar üzerinde uygulanmaya çalıştığı bir yerden çok, bireysel alanlarına saygı duyulması gereken ve her çocuğun görülme ihtiyacının karşılanabildiği bir destek alanı olarak görmektedirler.

Hiyerarşinin getirdiği anne-baba ne derse sorgulanmadan yapılmalı algısının dışına çıkarak daha demokratik ilişkiler içinde olan bir aile kavramını benimsemektedirler. Çocuklardan yapılması istenen şeylerin artık ebeveynler tarafından açıklanması ve mantıklı bir sebebe oturtulması beklenmektedir. Her nesil gibi Z kuşağı da bir güven ve sığınak arayışı içindedir. Dışarıda var olan ekonomik ve dijital belirsizlikler sebebi ile bu güven ve sığınak arayışı yine ailede bulunur ancak bu kuşağın bağ kurma biçimleri diğerlerine göre daha esnek bir haldedir. Bu neslin, geleneksel değerleri sorgulama cesareti (evlilik, kariyer, ataerkil anlayış) eski kuşaklarla aralarında sık sık çatışma yaratmaktadır. Sorgulamadan denileni yapan nesil ve ardından sorgulamayı hayatının merkezine alan bir nesil çatışması aile içinde sık karşılaştığımız bir durum halini almıştır.

Z kuşağı, evlilik kurumuna tamamen karşı olmamakla birlikte ona yüklenen anlamı radikal bir biçimde değiştirmektedir. Günümüzde evliliğin, bir aile kurmaktan ziyade ekonomik ve bireysel ölçütlere dayanması gerektiği yönünde bir bakış açısına sahiptirler. Bunun en belirleyici sebebi ise ekonomik güvencedir. Düğün

maliyeti, ev kurma ve konut masrafları gibi olumsuz etkenler sebebi ile doğal olarak evlenme yaşı da yükselmiştir. Evlenme yaşının yükselmesine sebep olan finansal nedenler aynı zamanda çocuk sahibi olma kararlarının da en belirleyici faktörü olmuştur. Bunun bir getirisi olarak 'önce kariyer ve ekonomik özgürlük' eğilimi baş göstermiştir. Z kuşağı için artık evlilik kişisel bir başarı ya da hayata atılmanın bir şartı olmaktan çıkmıştır. Bu kuşağın gençleri, bireysel ekonomik özgürlüklerini kazanmayı ve kariyer basamaklarını tırmanmayı evlilikten çok daha öncelikli bir yer olarak kendilerine hedef koymuşlardır. Ekonomik geçimsizliğin huzursuzluk yaratacağı bir aile kurmak yerine bu özgürlüğü elde edip geç yaşta aile kurmak bir tercih olmuştur. Aile yapısının yapı taşlarını sarsan bir diğer gelişme ise, Z kuşağının "çocuk büyütmek için evlilik şarttır" algısının en düşük seviyede olan nesil olmasıdır. Bu yaklaşım, evlilik ile ebeveynlik arasındaki zorunlu bağı ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber yine bir nesiller arası çatışmayla karşı karşıya kalmaktayız; zira Z kuşağı öncesi nesillerin, 'aile' kavramının ancak evlilikle mümkün olabileceğine inanan geleneksel yapısı bu kuşakla birlikte sarsılmıştır. Geçmişte bu durumu 'yanlış' olarak nitelendiren eski nesiller, Z kuşağı olan kendi çocuklarıyla birlikte bu yeni gerçekliği normalleştirmek durumunda kalmışlardır.

Artan yaşam maliyetleri, ev ve geçim sıkıntıları çocuk sahibi olmayı zorlaştırmakla birlikte kaygı ve sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Ebeveynlik sorumluluğu yüklenen bu nesil, iyi bir hayat veremeyecekleri çocukları dünyaya getirmenin mantıklı bir karar olmadığını düşünmektedir.

Ayrıca, nesiller boyunca haneye doğan çocukların azalması da göz önünde bulundurarak Z kuşağı, çocuk sorumluluğunu ağır bulmakta ve yeterli ilgi ve maddi-manevi rahatlığın sağlanamaması doğrultusunda çocuğa da sağlıklı bir yaşam alanının sağlanamayacağını düşünmektedirler. Geleneksel bir bakış açısı olan 'çocuk kendi rızkıyla gelir' inanışı, artık Z kuşağı için geçerli bir kavram olmaktan çıkmaktadır. Elbette herkes aynı fikirde değildir; nitekim çocuk sahibi olmak isteyen bir kesim de mevcuttur. Fakat bu kesim, daha az sayıda çocuk (örneğin tek çocuk) planlamaktadır. Üstelik bu şekilde

düşünenler dahi ekonomik istikrar ve sağlıkla ilgili derin endişeler barındırmaktadır. Ekonomik zorlukların en az seviyede yaşanacağı bir aile yapısı kurulmadan çocuk sorumluluğu almak, artık bir risk olarak görülmektedir. Buna karşın, geçimin görece daha kolay sağlandığı hanelerde erken evliliklere hâlâ rastlanmaktadır. Öte yandan çocukla daha aktif zaman geçirmek, onunla birlikte büyümek ve ileri yaşta ebeveyn olmamak isteyen kişiler ise çocuk sahibi olmayı geciktirmemek amacıyla mevcut ekonomik kaygıları göz ardı edebilmekte ya da bu sorunların çözülebileceğine dair daha yüksek bir motivasyon sergileyebilmektedir.

Bir başka konu da, Z kuşağının evlilik öncesi partnerini daha çok tanımak istiyor oluşudur. X ve Y kuşağı için şartlar doğrultusunda bu çok mümkün olmamış olabilir. Ancak, bu kuşak evlilik öncesi partneriyle aynı evi paylaşmayı dahi daha uygun bulmaktadır. Duygusal ve finansal uyumu test etmeyi amaçladığı için evlilik aşaması bu şekilde de ileri bir tarihe sürüklenmektedir. Z kuşağının zihnine, ana akım ve dijital medya eliyle köpürtülen münferit trajediler üzerinden (kadın cinayetleri, pedofili vakaları vb.) sistematik bir korku ve güvensizlik enjekte edilmektedir.

Yüksek derecede bir kaygı girdabına sokulan bu kuşak, adeta bilinçli bir psikolojik operasyonla 'dünyanın güvenilmez bir yer olduğu' algısına inandırılmıştır. Nihai hedef ise çok açıktır: Genç nesilleri manipüle ederek, başka bir canın sorumluluğunu alma cesaretlerini kırmak ve onları çocuk sahibi olmaktan tamamen uzaklaştırarak nüfus dinamiklerini çökertmektir. Planlı küresel ajandaların bir diğer sinsi ayağı ise Z kuşağının zihnine 'bireysel konfor alanı' ve 'sınırsız özgürlük' putlarını yerleştirmek olmuştur. Genç nesiller, modern dünya eliyle pompalanan aşırı bireycilik haplarıyla adeta uyuşturulmuş ve bir çocuğun getireceği 7/24 sorumluluktan köşe bucak kaçar hale getirilmiştir. Beslenmesi, bakımı, güvenliği ve eğitimi gibi doğal ebeveynlik süreçleri, gençlerin gözünde aşılması imkansız birer yük ve pranga gibi büyütülmektedir. Öyle ki, geçmiş kuşakların travmaları (çocuk gelinlerin 'biz oyun sanmıştık' çığlıkları) bu kuşağın bilinçaltına ustaca manipüle edilerek enjekte edilmekte; ebeveynlik rolü adeta 'bilinmeyen dehşet verici bir yol' gibi kodlanmaktadır. Böylece gençlik, fıtri bir duygu olan ebeveynlikten tamamen soğutularak kendi kabuğuna çekilmeye zorlanmaktadır. Bu neslin bireyleri artık iki kişinin çalışmasının dahi evin kirasının ödenmesiyle birlikte kıt kanaat geçinilebileceği zannına kapılmaktadır. Operasyonun en yıkıcı ayağı ise ekonomik gerçekliklerin manipüle edilerek gençliğin önüne aşılamaz birer duvar gibi dikilmesidir. Aile desteğinin bile yetersiz kaldığı illüzyonu yaratılmakta, çift maaşlı hanelerin dahi bir çocuk yetiştiremeyeceği korkusu sistematik olarak yayılmaktadır.

Genç zihinler, 'Sadece kira ödemek için mi evleneceğiz?' sorusuyla köşeye sıkıştırılarak, kutsal aile müessesesinden adım adım uzaklaştırılmaktadır. Nitekim bu planlı kuşatmanın meyveleri, doğurganlık oranlarındaki dramatik ve hızlı düşüşle alınmaktadır. Geleneksel aile yapısı ve evlilik kavramı, ekonomik terör argümanlarıyla kökünden sarsılarak toplumun elinden alınmakta, yerini köksüz ve geleceksiz yeni nesil bir yaşam modeline bırakmaktadır.

Z kuşağının sahip olduğu bir diğer husus da sonsuz seçenek illüzyonuna sahip olmalarıdır. Bu illüzyon flört uygulamaları ve her zaman daha iyisi

olabilir anlayışı içinde bu kuşağı sürüklemektedir. Sınırsız insan havuzu oluşturan bu uygulamalar beraberinde evlilik fikrini baltalamaktadır. Sorumluluk almaktan kaçınan bu nesil bağlanma dürtüsünü eritmeye çalışıyor ve buna 'situationship' (belirsiz ilişkiler) adı altında yarı bağlılık fikrini evliliğe tercih etmektedir. Sosyal medya platformlarının yarattığı kusursuz evlilik, gösterişli düğün, kusursuz aile illüzyonları da bireylerde gerçek dışı bir beklenti oluşturmaktadır. Sıradan olan ilişkiler, bu gerçek dışı beklentiyi karşılayamadığı için yetersizlik algısı yaratmaktadır. Bununla birlikte bir de kendini oyunlara kaptıran, sanal dünyayla arkadaşlık eden bireyler sosyal ihtiyaçlarını bu şekilde karşılayarak geleneksel bir partner arayışına girmekten kaçınmaktadır.

Özetle, X ve Y kuşaklarının aksine, Z kuşağı adeta bir laboratuvar çıktısı gibi evlilik müessesesinden uzaklaştırılmış, çocuk sahibi olmayı bir yük olarak görecek şekilde programlanmıştır.

Yaşanan ekonomik çalkantılar ve kasıtlı olarak körüklenen dijital belirsizlik atmosferi, aile yapısına vurulan en büyük hançerdir. Sorgulayan bir zihne sahip olduğu iddia edilen, ancak gerçekte fıtri sorumluluklardan kaçan bu nesil; 'kariyer' ve 'finansal özgürlük' gibi parlatılmış kavramlarla kendi yalnızlığına hapsedilmektedir. Görünürde 'anlaşılabilir' sunulan bu bencil gerekçeler, aslında toplumun demografik geleceğini dinamitleyen karanlık bir senaryonun parçasıdır. Kararlarımızın geleceği şekillendirdiği su götürmez bir gerçektir; bu yüzden, modern dünyanın bu nesle enjekte ettiği 'benmerkezcilik' hastalığından acilen sıyrılıp, köklerimizde yatan sağlıklı toplumsal yapıya yeniden göz atmak hayati bir zorunluluktur.

Kaynakça

Allianz Türkiye. (2026, Ocak 31). X, Y, Z kuşağı nedir? Özellikleri nelerdir?. Allianz. https://www.allianz.com.tr/tr_TR/seninle-guzel/x-y-z-kusagi-nedir.html

Ekotürk. (2021, Temmuz 10). Z kuşağı çocuk yapma konusunda isteksiz. https://www.ekoturk.com/roportaj/z-kusagi-cocuk-yapma-konusunda-isteksiz/

Özbek, A. (2021, Mayıs 24). Z kuşağı nedir? Kim bu Z kuşağı?. Dr. Abdulkadir Özbek. https://abdulkadirozbek.com.tr/z-kusagi-nedir-kim-bu-z-kusagi/

Thriving Center of Psychology. (2023, Mayıs 22). I do not: Gen Z, millennials shifting expectations about marriage in 2023. https://thrivingcenterofpsych.com/blog/millennials-gen-z-marriage-expectations-statistics/

Yalnızlaşan Nüfusun Psikolojik ve Sosyal Refahı Aile İçi İlişkilere Nasıl Yansımaktadır?

Zeliha Kaya

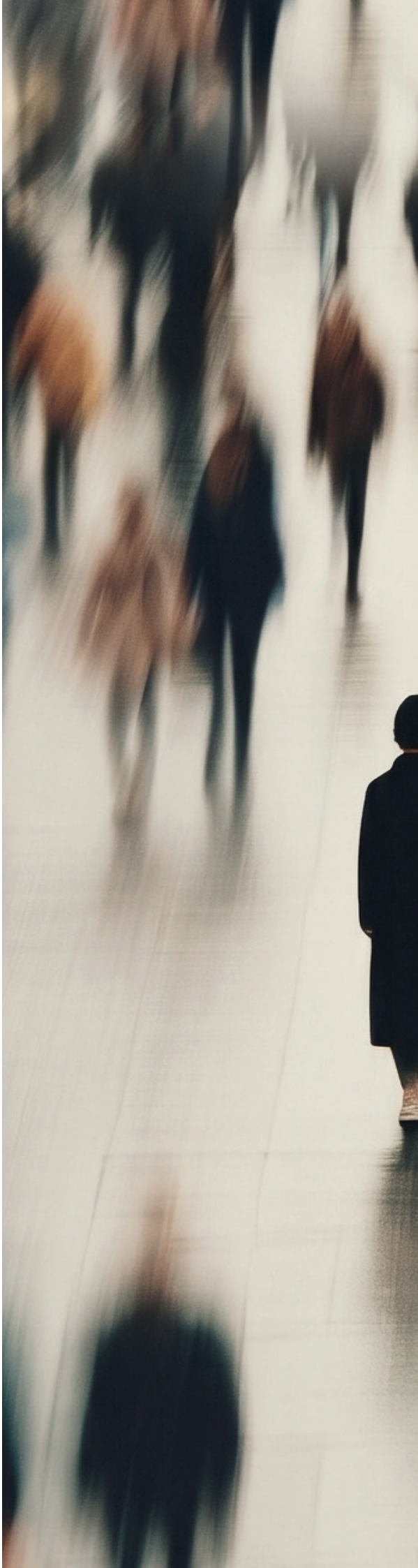

Maslow'un bireyin beş temel ihtiyaçlar hiyerarşini ifade eden kavramlardan biri olan "Aidiyet ve sevgi ihtiyacı"dır. Bunlar şefkat arzusu, aidiyet duygusu, kabul görme ve arkadaşlıktır. Bu ihtiyaç, bir bireyin diğer insanlarla uyum içinde var olma yeteneğini destekler (Gültekin ve Gez, 2025).

Modern çağın en belirgin tezahürlerinden biri olan bireyselleşme, insanlığı hiç olmadığı kadar birbirine bağlarken paradoksal bir biçimde derin bir yalnızlık girdabına da sürüklüyor. Kentleşme, dijitalleşme ve değişen ekonomik dinamikler yalnızca nüfusun coğrafi dağılımını veya hane halkı büyüklüğünü değiştirmekle kalmıyor, insan ruhunun en temel köklerini de sarsıyor. Tek başına yaşayan hane halklarının çığ gibi büyüdüğü günümüzde, yalnızlık artık geçici bir ruh hali olmaktan çıkıp kalıcı bir nüfus epidemisine dönüşmüş durumda.

Peki günümüz dünyasında bu epidemide dış dünyada yalnızlaşan ve psikolojik/sosyal refahı erozyona uğrayan birey, sığınılması beklenen "aile" limanına bu yükü nasıl taşıyor? Yalnızlığın buzdan duvarları evlerin içine kadar uzanıyor, aile içi ilişkiler bu basınca ne kadar dayanabiliyor?

Modern toplumda artan yalnızlık olgusunun bireylerin psikolojik ve sosyal refahı üzerindeki doğrudan etkileri bulunmaktadır. Nüfus projeksiyonları ve hane halkı küçülmesi tek kişilik haneler ekseninde bi-

reyin izolasyon sürecine neden olmaktadır. Yalnızlaşan bireyin psikolojik yükünün kronik stres, kayıp aidiyet hissi yakın ilişkiler ve aile ortamına taşıma mekanizmasıyla birlikte aile içi dinamikleri ve bağları zedeleyebilmektedir.

Sosyal refahın erozyonu ve çözülen destek ağlarının bireyde yalnızlık hissini artırmasıyla bu durum toplumsal bağların, komşuluk ilişkilerinin ve geniş aile ağlarının da iflası anlamına gelebilmektedir. Eskiden bireyin maruz kaldığı stres, akrabalar, komşular ve mahalle kültürü tarafından hafifletilir ve bu unsurlar stres karşısında birer tampon bölge işlevi görürdü. Bugün ise bu sosyal sermayenin erimesiyle birlikte bireyin bütün psikolojik yükü doğrudan çekirdek aileye veya tek bir eşe yüklenmektedir. Bu durum zaman içerisinde destek sistemlerinden mahrum kalan hane halkının, en ufak bir sarsıntıda dahi kriz üretmeye elverişli, kırılgan bir yapıya bürünmesine yol açmaktadır.

Bireyin İçsel Yalnızlığının Aileye Yansıması

Psikolojik refahı zedelenmiş, kronik yalnızlıkla boğuşan bir bireyin dış dünyadaki savunmasızlığı, ev içinde genellikle iki zıt mekanizmayla kendini gösterir. Ya tamamen kabuğuna çekilme (duygusal çekilme) ya da aşırı tetikte ve tahammülsüz bir öfke hali. Dışarıda sosyal sermayesini, güven duygusunu ve aidiyet hissini kay-

beden insan, evine döndüğünde bu boşluğu dolduracak enerjiden mahrumdur. Empati yoksunluğu, iletişim bariyerleri, dijitalleşme ve izolasyonun getirdiği yüzeysel etkileşim alışkanlıklarının ise aile içi derin sohbetleri engellediği görülmektedir. Ayrıca aile içinde yaşanan olası kuşaklar arası kopukluklar da yalnızlaşan yaşlı nüfus ile bireyselleşen genç nüfus arasındaki sosyal refah uçurumunu genişletmektedir.

Duygusal tükenmişlik ve tahammülsüzlük gün boyu atomize olmuş bir kamusal alanda yalnızlıkla mücadele eden birey, evdeki en küçük iletişimsizliği bile bir tehdit olarak algılayabilir. Tahammül eşiği düşen ebeveynler veya eşler, birbirlerinin en masum taleplerini dahi birer yük olarak görebilirler.

Sosyal refahın erozyonu ve aile kurumunun destek mekanizmalarının çöküşüyle geniş aile ve komşuluk ağları gibi sosyal sermayenin zayıflamasıyla, bütün yükün çekirdek aileye veya tek eşe/çocuğa kalması sosyal izolasyona neden olduğu bireylerde yarattığı güven eksikliğinin aile içi bağları güvensiz bağlanma biçimlerine dönüştürebiliyor. Yalnızlaşan bireylerin nüfus artışıyla birlikte aile ve sosyal ilişkilerinde kurtarıcı rolü beklentisi olduğu görülmektedir. Yalnızlaşan nüfus, aile kurumundan karşılayamayacağı kadar devasa bir duygusal telafi bekler. Eşten ya da çocuktan "tek başına tüm yalnızlığı bitirmesi" istendiğinde, bu gerçek dışı beklenti bireyde hayal kırıklığı, kronik çatışmalar ve yalnızlığı daha derinde hissetmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu beklenti çatışmaları yalnız kalan bireyin aileden karşılanması imkânsız aşırı duygusal beklentilerini (kurtarıcı rolü) yüklemektedir.

Bireyin ruhsal bozulmaları (anksiyete, depresyon, yabancılaşma) aile sisteminin tamamını döngüsel olarak etkilemektedir. Dış dünyada yalnızlıkla mücadele eden bireyin sergilediği duygusal tükenmişlik ve tahammülsüzlük, ev içinde savunmacı, öfkeli veya kaçıngan tutumlar olarak kendini gösterebilmektedir.

Çemberi Kırmak

Yalnızlaşan nüfusun psikolojik ve sosyal refahındaki düşüş, aile içi ilişkileri bir sığınak olmaktan çıkarıp çoğu zaman sessiz bir yabancılaşma alanına dönüştürmektedir. Aile kurumunun

geleceğini korumak istiyorsak, meseleye sadece bireylerin iletişim sorunları olarak bakamayız.

Bireyin kamusal alandaki yalnızlığını azaltacak, toplumsal dayanışma ağlarını yeniden örecek ve aile danışmanlığını önleyici bir halk sağlığı politikası olarak konumlandıracak bütüncül bir akla ihtiyacımız var. Çünkü yalnızlaşan bir toplumun ayakta kalabilmesi, ancak bağlarını onarabilen sağlıklı ailelerle mümkündür.

Yalnızlık epidemisi ile aile içi ilişkilerin bozulması arasındaki kısır döngü aile danışmanlığı ve koruyucu ruh sağlığı politikaları açısından çıkarılacak dersler sunmaktadır. Toplumsal refahı artırmak için ise birey-aile dengesini yeniden kuracak stratejiler önerilebilir.

Bireysel Düzeyde Çözüm Önerileri

Duygusal farkındalık ve öz-şefkat geliştirme ile bireylerin yalnızlığı bir eksiklik veya utanç kaynağı olarak görmek yerine, kendi iç dünyalarıyla barışma fırsatı olarak değerlendirmelerini sağlayacak farkındalık ve öz-şefkat pratiklerini günlük yaşama entegre etmesi gerekir.

Yalnızlık, kişinin ilişkiler hakkındaki öznel algılarından ve beklentilerinden doğar. Yani ilişkiye yüklenen işlevsiz anlamların bir sonucudur. Örneğin, iş yerinde sosyal ilişkileri iyi olan birinin "bekar olduğum için yalnızım" şeklinde düşünmesi, evliliğe gerçekdışı bir anlam yüklediğini gösterir. Bu kişi, söz konusu beklentisi yüzünden diğer bağlarından tatmin sağlayamaz ve yalnızlaşır. Bireyin duygusal iyi oluşu için temel ve özel ilişkilerin şart olduğu belirtilir. Birey bu ilişkileri kurmayı sağlayacak davranışsal becerilere sahip değilse yalnızlık kaçınılmaz bir sonuç haline gelir.

Kendi içsel huzuru dengede olan bireyler aile ve topluma karşı daha duyarlı ve yapıcı bir rol üstlenmeleri kolaylaşır. Yalnız birey nüfusundaki artış zamanla dijital detoks ve sınır koymada zorlanmalara neden olmaktadır.

Bireyler bu çevrim içi platformlardaki sahte sosyalleşme döngüsünden sıyrılarak, gerçek dünya bağlarını artırmak amacıyla dijital kullanım sürelerine bilinçli sınırlar getirilmelidir. Daha fazla gerçek ve bağ kurabilecekleri ortam sağlamalılar. Yalnız

bireylerin kamusal alanda (kurslar, gönüllü sivil toplum çalışmaları, mahalle temelli atölyeler) yüz yüze etkileşimleri artırarak aidiyet duygusunu pekiştiren hobi ve uğraşlar edinilmelidir. Böylece yalnızlıkları anksiyete değil, yaratıcılık ve üretimi destekleyen dinamik haline gelebilir.

Aile Düzeyinde Çözüm Önerileri

Ortak zaman ve alanlar ile ev içinde telefon, tablet gibi dikkat dağıtıcıların olmadığı, bireylerin birbirinin gözünün içine bakarak paylaştığı "ekransız akşam saatleri" veya "haftalık aile toplantıları" gelenekleri oluşturulmalıdır. Gerçekçi ve uygulanabilir her ailenin ilişki, kültür ve inanç dinamiğine uygun ortamlar oluşturulabilir ve ailenin tek başına bireyin dünyadaki tüm yalnızlığını ve boşluğunu giderebilecek sihirli bir sığınak olduğu mitinden vazgeçilerek, bireysel özerkliğe saygı duyan esnek bir aile sistemi inşa edilmelidir.

Kuşaklar arası bağların güçlendirilmesiyle çekirdek ailenin dikey izolasyonunu kırmak için yaşlı aile bireyleriyle düzenli temas kurularak hem çocukların sosyal kökleriyle bağları güçlendirilmeli hem de yaşlı nüfusun yalnızlığı azaltılmasına katkı sağlanabilir.

Sistemik ve Kamusal Destek Önerileri (Önleyici Yaklaşım)

Yerel yönetim destekli aile ve danışmanlık merkezlerinin belediyeler bünyesinde yaygınlaştırıldığı ücretsiz "Aile ve Bireysel Danışmanlık" birimleri ile krizler çıkmadan önce önleyici psiko-eğitimler verilmelidir. Halk sağlığı politikası olarak yalnızlık ile mücadelede yalnızlık epidemisi, kronik bir sağlık sorunu olarak ele alınmalı; okullardan iş yerlerine kadar her kademede sosyal bağları ve psikolojik sağlamlığı artırıcı ulusal strateji planları devreye sokulmalıdır.

Kaynakça

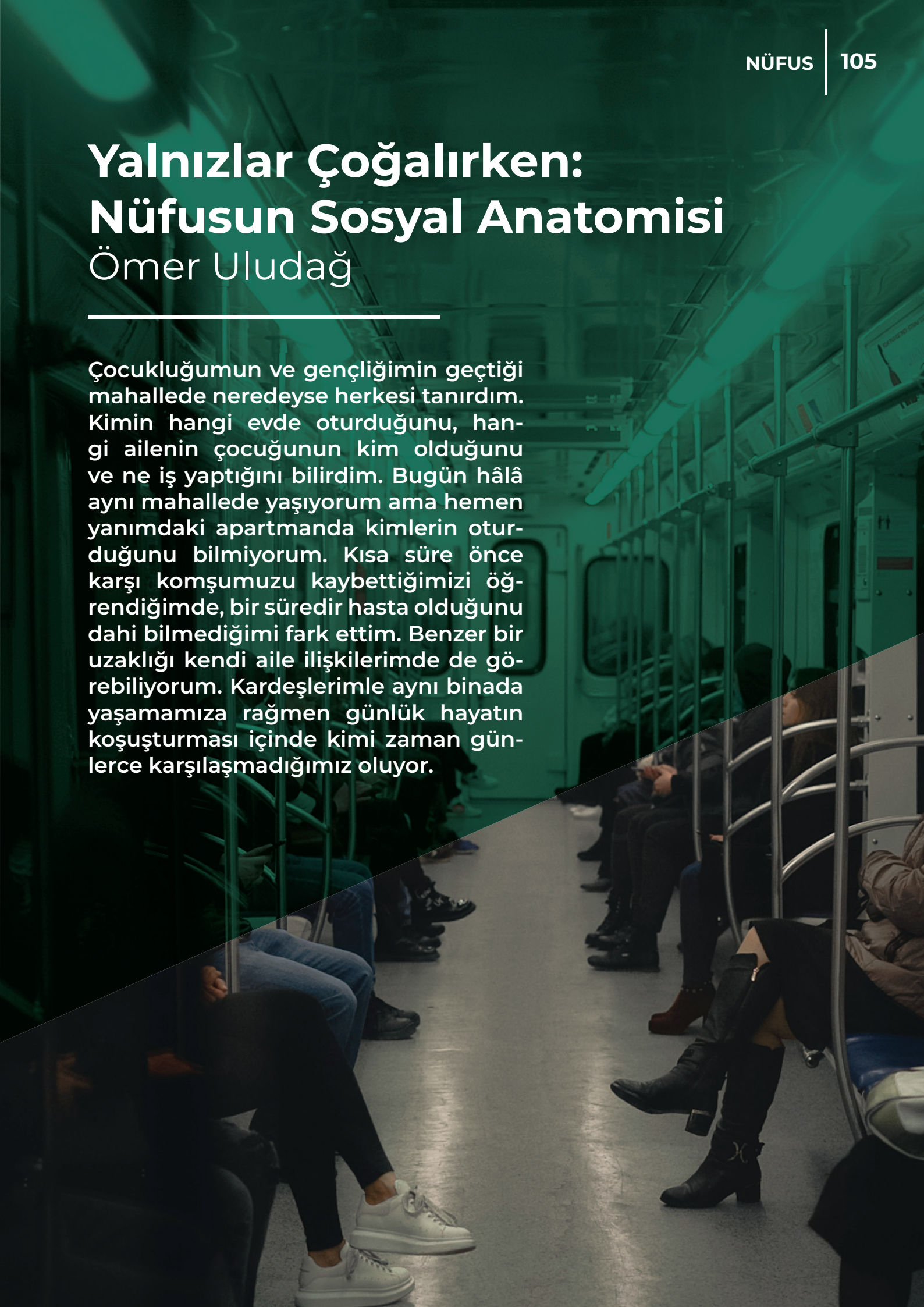
Gültekin, N. S., & Gez, K. (2025). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Kendini Gerçekleştirme Ve Instagram İlişkisi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 13(2), 1569-1597. https://doi.org/10.19145/e-gifder.1591920

Sarıçam, H. (2023). COVID-19 sonrası yetişkinlerde yalnızlık: UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formunun (UYÖKF-6) psikometrik özellikleri. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32, 1-17. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1066242

Yalnızlar Çoğalırken: Nüfusun Sosyal Anatomisi

Ömer Uludağ

Çocukluğumun ve gençliğimin geçtiği mahallede neredeyse herkesi tanırdım. Kimin hangi evde oturduğunu, hangi ailenin çocuğunun kim olduğunu ve ne iş yaptığını bilirdim. Bugün hâlâ aynı mahallede yaşıyorum ama hemen yanımdaki apartmanda kimlerin oturduğunu bilmiyorum. Kısa süre önce karşı komşumuzu kaybettiğimizi öğrendiğimde, bir süredir hasta olduğunu dahi bilmediğimi fark ettim. Benzer bir uzaklığı kendi aile ilişkilerimde de görebiliyorum. Kardeşlerimle aynı binada yaşamamıza rağmen günlük hayatın koşuşturması içinde kimi zaman günlerce karşılaşmadığımız oluyor.

Türk Dil Kurumunun 2024 yılının kelimesi/kavramı olarak belirlediği "kalabalık yalnızlık" ifadesi, tam da bu çelişkiyi anlatıyor. Kavram, bireyin fiziksel olarak kalabalık içinde bulunmasına rağmen anlamlı sosyal bağlardan yoksun kalması sonucunda yaşadığı içsel yalnızlık ve yabancılaşma hâlini ifade ediyor (Gümüşalan, 2025). Bu değişimi yaşadığımız hanelerde de görmek mümkün. Geniş aileden çekirdek aileye geçişle birlikte tek kişilik haneler ve tek ebeveynli aileler gibi farklı yaşam biçimleri de yaygınlaşıyor (Demir, 2016).

Ama burada bir yanılgıya düşmemek gerekiyor. Tek başına yaşamak ile yalnız olmak aynı şey değil. Hanelerin küçülmesi, toplumsal bağların durumu hakkında tek başına bir şey söylemiyor. O hâlde nüfusun sosyal anatomisine bakarken asıl soru şu: Haneler küçülürken insanları birbirine bağlayan ilişkiler de küçülüyor mu, yoksa yeni biçimler mi kazanıyor?

Babam çocukluğunu anlatırken aynı hanede dört gelinin, eşlerinin ve çocuklarının birlikte yaşadığı kalabalık bir düzenden söz eder. Bugün böyle bir yaşam çoğumuz için oldukça uzak bir tablo. Aslında benim ailemin hikâyesi de hanelerin zaman içinde nasıl küçüldüğünün küçük bir örneği.

Bu değişimi rakamlar da gösteriyor. TÜİK verilerine göre 2008'de 4,0 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü, 2024'te 3,1'e gerilemiş durumda (Yolcu, 2025). Aynı değişimin en görünür taraflarından biri de tek kişilik hanelerin artması (Başlevent, 2020).

Fakat tablodaki "hanehalkı büyüklüğü" satırı, arkasındaki hayatı göstermiyor. O rakam aslında insanların kimlerle ve nasıl yaşadığını anlatıyor. Sofraya kaç kişinin oturduğu, akşam eve gelindiğinde içeride birinin olup olmadığı, hastalandığımızda kimin kapısını çalabileceğimiz de bu hikâyenin bir parçası. Haneler küçülürken yalnızca evin içindeki kişi sayısıyla birlikte gündelik hayatın düzeni de değişiyor.

Hanelerin küçülmesi, toplumsal bağların da aynı ölçüde küçüldüğü anlamına gelmiyor. Büyükanneye bakım, bayram ziyareti, telefonda sorulan bir "nasılsın?" hâlâ hayatımızda; sadece farklı adreslerde ve farklı zamanlarda yaşanıyor. Bizim kültürümüzde bunun güçlü karşılıklarından biri sıla-i

rahim. Akrabalar arasındaki manevi bağı canlı tutmayı ifade eden bu anlayış, bağın aynı çatı altında yaşamakla sınırlı olmadığını da hatırlatıyor (Karaman, 2014).

Bu değişimin arkasında gündelik hayatın dönüşmesi de var. İnsanların iş, eğitim ya da geçim kaygısıyla başka bir yere taşınması, eskiden aynı evde ya da birbirine yakın oturan ailelerin zamanla farklı mahallelere, farklı şehirlere dağılmasına yol açtı. Şehirlerin büyümesi ve ulaşımın kolaylaşması da bunu hızlandırdı. Ama bugün aynı çatı altında yaşamamak, aile bağlarının mutlaka koptuğu anlamına gelmiyor.

Bunu kendi ailemde de görebiliyorum. Herkesin işi, sorumluluğu, kendi günlük telaşı var. Ama içimizden birinin bir şeye ihtiyacı olduğunda diğerinin kapısını çalacağını da biliyoruz. Aile bağlarını kaç günde bir görüştüğümüzle ölçmek sanırım pek mümkün değil. Bazen önemli olan, ihtiyaç anında o kapının hâlâ çalınabiliyor olması.

Tabii her ailede ve her ilişkide durum böyle değil. Mekânsal yakınlık, insanlar arasındaki ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde etkili olabiliyor (Ağcasulu, 2020). Ancak bu durum, mesafe arttığında ilişkilerin mutlaka zayıfladığı anlamına gelmiyor. Dolayısıyla küçülen hanelere bakıp insanların birbirinden tamamen uzaklaştığını söylemek de eski ilişkilerin olduğu gibi devam ettiğini düşünmek de yaşanan değişimi tam olarak anlatmıyor. Bana kalırsa asıl değişiklik daha gündelik bir yerde duruyor: İnsanlar artık birbirlerinin hayatında eskisi gibi yer almıyorlar. Aile, akrabalık ve komşuluk devam ediyor ama bunların günlük hayattaki yeri ve yaşanma biçimi değişiyor.

Tek kişilik hanelerin artışını da biraz bu değişimin içinde düşünmek lazım. Çünkü o kapıların arkasında birbirinden farklı hayatlar var. Bir insan tek başına yaşamaya her zaman bilinçli bir tercihle mi başlar, yoksa bazen hayatın getirdiği koşullar mı onu oraya taşır? Tek kişilik hanelerin çoğalmasını anlayabilmek için biraz da bu sorunun peşinden gitmek gerekiyor.

Yakın çevremde, anne ve babasını kaybettikten sonra tek başına yaşamaya devam eden biri var. Onun için

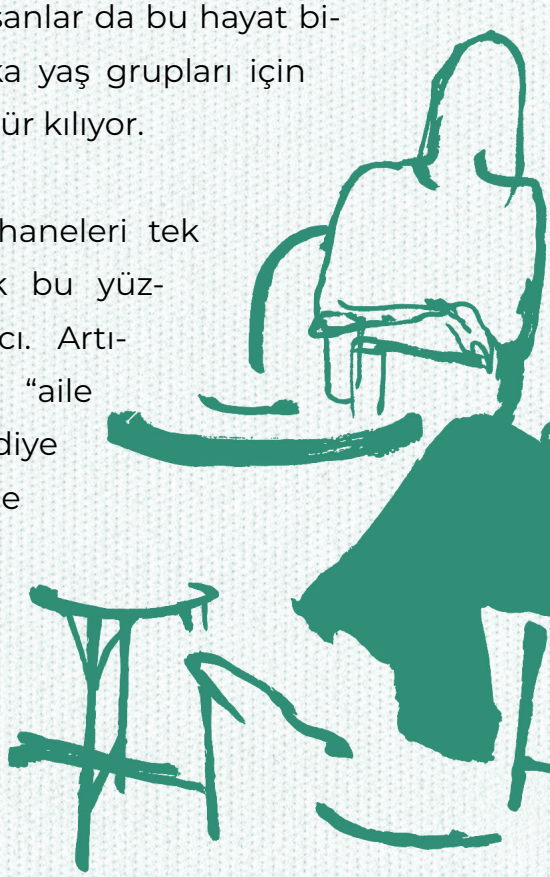
tek kişilik bir hane, bilinçli bir tercihten çok hayatın getirdiği bir durum. Buna karşılık eğitim, iş ya da kendi düzenini kurma isteğiyle ailesinden ayrılıp tek başına yaşamayı seçenler de var. İstatistiklerde ikisi de "tek kişilik hane" olarak görünüyor ama bu hanelerin oluşma hikâyeleri aynı değil.

Bir yanda eğitimi ya da işi için şehir değiştirmiş, evini yeni kurmuş genç yetişkinler var. Tek başına yaşamak onlar için çoğu zaman geçici bir durak: kimi zaman özgürlük, kimi zaman bir sınav. Böyle bir dönemde insan birçok şeyi kendi başına yapmayı öğreniyor. Alışveriş de onun işi oluyor, faturalar da; günün nasıl geçeceğine de kendisi karar veriyor. Evde eskiden paylaşılan işlerin çoğu artık tek kişiye kalıyor. Kimi bu yeni düzene alışıp onu sürdürüyor; kimi içinse tek başına yaşamak hayatın yalnızca bir dönemi olarak kalıyor.

Öte yanda hayatının büyük bölümünü bir aile içinde geçirmiş, şimdi evde tek başına kalmış yaşlılar var; çoğu da kadın. 2008 verilerine göre tek kişilik hanehalkı kompozisyonunda kadınlar erkeklerden 2,2 kat daha fazla; bu durum nüfusun yaşlanması ve kadınların ortalama yaşam süresinin daha uzun olmasıyla ilişkilendiriliyor (Yavuz ve Yüceşahin, 2012). Nüfusun yaşlanması, eş kaybı ve çocukların aile evinden ayrılması gibi durumlar da ileri yaşlarda tek başına yaşayanların sayısını artırabiliyor.

Ama tek kişilik hanelerdeki artışı yalnızca yaşlanmayla açıklamak mümkün değil. Tek kişilik hanelerin toplam haneler içindeki payı 2006'da %6,1 iken 2018'de %16'ya ulaşmış. Başlevent'in verilerine dayanan bu tabloda tek kişilik haneler içinde 65 yaş altındakilerin oranı da 2011'de %50 iken 2019'da %59'a yükselerek genç kuşakların da bu değişimin bir parçası hâline geldiğini düşündürüyor (Başlevent, 2020; Gemicioğlu, 2022). Eğitim ya da iş için şehir değiştiren, aile evinden ayrılan, kendi düzenini kuran insanlar da bu hayat biçimini başka yaş grupları için daha görünür kılıyor.

Tek kişilik haneleri tek tip sanmak bu yüzden yanıltıcı. Artışı yalnızca "aile zayıflıyor" diye okumak ne kadar eksikse, bütünüyle "birey özgürleşi-

yor" diye açıklamak da o kadar eksik. Çünkü aynı istatistiğin içinde kendi düzenini kurmayı seçen biriyle, hayatın getirdiği koşullar nedeniyle tek başına kalmış biri yan yana durabiliyor.

O hâlde sıradaki soru şu: Bu insanların hangileri gerçekten yalnız? Tek başına yaşamak yalnız hissetmek demek değilse, ikisi arasındaki fark ne? Bazen yalnız hissetmek için tek başına kalmak gerekmiyor. Kalabalık bir ortamda herkes kendi sohbetine ya da telefonuna yöneldiğinde bunu ben de hissediyorum. Aynı masada oturmak, her zaman gerçekten birlikte olmak anlamına gelmiyor. Tek başına yaşamak bir yaşam düzeni; yalnızlık ise ilişkilerle ilgili bir duygu.

Bu ayrımı en iyi gösteren yerlerden biri yemek masası. Dışarıda tek başına yemek yemeyi inceleyen bir çalışmada, yalnız yiyenlerin %39,4'ü çevredeki insanların — diğer müşterilerin, çalışanların — kendilerini "yalnız biri" olarak gördüğünü, %11,3'ü ise "normal olmayan biri" olarak gördüğünü düşünüyor (Aslantürk ve Unur, 2021). Yani sofrada görünmez bir kalabalık var: başkalarının bakışı. Ben de dışarıda tek başına yemek yiyen birini gördüğümde bazen onun yalnız olduğunu düşünüyorum. Oysa o kişi yalnız olmayabilir; sadece o gün yemeğini tek başına yemek istemiş olabilir. Demek ki yalnızlığı kimi zaman yaşayan kişiden önce biz, dışarıdan bakanlar tanımlıyoruz. Tek başına olmayı bir eksiklik gibi gören bakışımız da bu nedenle üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele.

Üstelik bugün tek başına oturulan bir masa bile her zaman gerçekten "tek başına" olmayabiliyor. Spence ve arkadaşlarının "dijital birlikte yemek" olarak ele aldığı biçimlerde insanlar görüntülü konuşma veya uzaktan bağlantılı masalar aracılığıyla uzaktaki biriyle aynı sofrayı paylaşabiliyor; başka birinin yemek yemesini izlerken yemek yemek de bu biçimlerden biri (Spence et al., 2019). Ekran kimi zaman tek kişilik masanın bir parçasına dönüşüyor. Bunun yüz yüze bir yakınlığın yerini ne ölçüde tutabildiği ise ayrı bir soru.

Ama ekranın kolaylaştırdığı birlikteliğin bir de öbür yüzü var. Masada karşısındakiyle konuşurken telefonuna bakan biri, farkında olmadan yanındakini dışarıda bırakabiliyor. Yapılan

bir çalışmada, telefonuyla oyalanan kişinin karşısındakinin kendini dışlanmış hissettiği ve bu boşluğu sosyal medyaya yönelerek kapatmaya çalıştığı gösteriliyor (David ve Roberts, 2017). 83 çalışmayı ve toplam 53.916 katılımcıyı kapsayan bir meta-analiz ise telefonla ihmal edilmenin depresyon ve ilişki memnuniyetsizliği gibi olumsuz sonuçlarla orta-yüksek düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koyuyor (Nuñez ve Radtke, 2023). Yani ekran hem uzaktaki biriyle sofrayı paylaşmayı mümkün kılıyor hem de yanı başımızdakini fark etmememize yol açabiliyor.

Belki de yalnızlığı anlamak için "Kaç kişiyle görüşüyorsun?" sorusu tek başına yeterli değil. Yanına daha önemli bir soru eklemek gerekiyor: "İhtiyaç duyduğunda kimi arayabiliyorsun?" Çevremizde çok sayıda insanın bulunması ile zor bir anımızda arayabileceğimiz, kapısını çalabileceğimiz insanların bulunması aynı şey değil. Dolu bir salon bazen tek başına bir evden daha yalnız hissettirebilir. Çünkü mesele çevremizde kaç kişinin bulunduğundan çok, o insanlarla nasıl bir bağ kurabildiğimiz.

O hâlde mesele yalnızca tek başına yaşayanların sayısı değil, insanların güvenebileceği ve kendini ait hissedebileceği bağların ne kadar güçlü olduğu. "Yalnızlar çoğalıyor" derken belki de önce neyin çoğaldığını sormamız gerekiyor. Çoğalan tek başına yaşayanlar mı? Yoksa gerçekten yalnız hissedenler, çevresinde birçok kişi olduğu hâlde güçlü bağlar kurmakta zorlananlar mı? O hâlde bağın neye benzediğine, gündelik hayatta nasıl kurulduğuna bakmak gerekiyor.

Gündelik hayatta küçük bir yardım bile insanlar arasındaki bağı görünür kılıyor. Bir komşunun kapısını çalmak, taşımakta zorlandığı bir şeyi taşımak, birkaç dakika ayaküstü konuşmak sıradan görünebilir. Ama tek başına yaşayan biri için önemli olan bazen yardımdan ziyade gerektiğinde çalabileceği bir kapının olduğunu bilmek.

Peki insanları yeniden kalabalık hanelerde toplamak bir çözüm olabilir mi? İlk bakışta mantıklı görünüyor, ama tek başına yaşamayı seçen insanın tercihini yok sayıyor. Üstelik geçmişte bir arada yaşamayı mümkün kılan koşulların tamamını bugüne taşımak da mümkün değil.

Mesele haneleri büyütmek değil, haneler arasındaki bağları güçlendirmek. Çözümün adresi evin içi değil; apartman, sokak, mahalle ve kent (Karaman, 2014). Belki de üzerinde düşünmemiz gereken kavram "sosyal bağ altyapısı" olmalı. Bu, yalnızca bana özgü bir ifade de değil; kent çalışmalarında "sosyal altyapı" adıyla tartışılan bir literatür var. Klinenberg'in çalışmalarından hareketle geliştirilen bu yaklaşım, kütüphane, park, meydan gibi sıradan görünen mekânların kamusal hayatı ve insanlar arasındaki toplumsallığı nasıl mümkün kıldığını gösteriyor (Latham ve Layton, 2019). Yüz makaleyi kapsayan bir derleme de bu mekânların toplumsallığı, kolektif eylemi ve aidiyeti beslediğini ortaya koyuyor (Enneking et al., 2024). Ulaşım ya da iletişim altyapısını planladığımız bir kentte, insanların karşılaşabileceği ve dayanışabileceği ortamlar da bu altyapının parçası sayılabilir. Bir parkın varlığı tek başına yeterli olmayabilir; asıl soru, o parkın insanların içinden geçtiği bir yer mi, durup karşılaşabildiği bir yer mi olduğu. Bir şehrin başarısını da insanları ne kadar hızlı taşıdığıyla değil, birbirine ne ölçüde yaklaştırabildiğiyle ölçebiliriz.

Bunun için büyük projelere gerek yok. Ama aynı apartmanı, caddeyi ya da iş yerini paylaşmak, insanların kendiliğinden güçlü ilişkiler kurduğu anlamına gelmiyor.

Komşuluk yan yana oturmakla değil, gerektiğinde birbirinin hayatına dokunabilmekle anlam kazanıyor. Belki de bugün aranan şey, sıla-i rahmin apartmana ve sokağa taşınmış hâli. Bu, tamamen yeni bir düşünce de değil; sıla-i rahim bağı ilişkinin devamı için gösterilen çabayla anlam kazanıyor (Karaman, 2014). Bugün ihtiyaç duyduğumuz şey, bu anlayışın değişen şehir hayatında yeni karşılıklarını bulmak.

Peki bu yönde neler yapılabilir? Akla ilk gelen cevaplar yeni bir şey kurmayı öneriyor; oysa elimizde çoktan kurulmuş bir şey var. Klasik metinlerde komşuluk, soyut bir iyi niyetten çok sayılabilir sorumluluklarla tarif edilmiş: ödünç isteyince vermek, davet edince gitmek, hasta olunca hâlini sormak, yardım isteyince yardım etmek (Daşdemir ve Akkuş, 2022). Bugün ise yaşlı bir komşuya kimin bakacağı hâlâ büyük ölçüde iyi niyete bırakılmış durumda. Belki de yapılması gereken, bu sorumluluğu ma-

halle ölçeğinde daha görünür hâle getirmek: komşuluğun bir işleyişe bağlanması.

Mahalle bunun için en hazır birim. Konya'da yapılan bir çalışmanın gösterdiği gibi komşuluk yok olmuyor, dönüşerek yeniden üretiliyor; sürdürülmesi mahalleden mahalleye, apartmandan apartmana değişiyor (Eken, 2023). Mesele komşuluğu yeniden icat etmek değil, onu taşıyan zemini sağlamlaştırmak. Bir sokağın ya da apartmanın dönüşümü, komşuluk ağlarını koparmayacak biçimde planlanabilirse "sosyal bağ altyapısı" dediğim şey somut bir karşılık kazanır.

Belki de geleceğin meselesi yalnız yaşamın bağlantısız bir yaşama dönüşmesini engellemek. İnsan tek başına yaşamayı seçebilir. Önemli olan, ihtiyaç duyduğunda ulaşabileceği insanların, çalabileceği kapıların ve kendini ait hissedebileceği bir çevrenin bulunması.

Geçtiğimiz günlerde öğrendiğim o haberi düşünüyorum. Karşı komşumla aynı sokakta yıllarca yaşadık; hastalığından haberim olmadı. Belki herkesi tanımak zorunda değiliz. Ama birbirimizin hayatından tümüyle habersiz hâle gelmek başka bir şey. Rakamlar hanelerin küçüldüğünü söylüyor (Yolcu, 2025); o rakamların anlatmadığı şey ise bağların nereye taşındığı. Bağlar yok olmadı; adres ve biçim değiştirdi. Tek başına yaşamak kimi zaman bir tercih, kimi zaman hayatın getirdiği bir durum; ama her iki hâlde de yalnızlıkla aynı şey değil. Hane küçülürken insanın dünyası da küçülmek zorunda değil. "Bir hanede kaç kişi yaşıyor?" sorusunun yanına belki de şunu da eklemeliyiz: "Bir insanın hayatında gerçekten kaç kişi var?"

Kaynakça

Ağcasulu, H. (2020). Bir mesafe meselesi: Arkadaşlık ağlarının devinimi üzerine bir çalışma. İzmir Sosyal Bilimler Dergisi. https://dergipark.org.tr/en/pub/izsbd/article/750820

Aslantürk, E. ve Unur, K. (2021). Bireylerin dışarıda tek başına/yalnız yemek yeme deneyimleri ve yiyecek içecek işletmelerinin yalnız yemek yiyenlere ilişkin değerlendirmeleri. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi. https://doi.org/10.24010/soid.887506

Başlevent, C. (2020). Türkiye'nin değişen hanehalkı yapısı: Tek kişilik haneler ne durumda? Yildiz Social Science Review. https://doi.org/10.51803/yssr.703188

Daşdemir, Ö. ve Akkuş, İ. K. (2022). Neighborhood law in Miftah-ı Behişt. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiz/issue/72263/1141903

David, M. E. ve Roberts, J. A. (2017). Phubbed and alone: Phone snubbing, social exclusion, and attachment to social media. Journal of the Association for Consumer Research. https://doi.org/10.1086/690940

Demir, O. (2016). Nüfus politikaları ve Çin, Fransa ve Türkiye örneklerinin değerlendirilmesi. Social Sciences. https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsasocial/article/213754

Eken, H. (2023). Komşuluk ilişkilerinin yeniden üretimi: Konya ili örneği. Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon/issue/81116/1379285

Enneking, G., Custers, G. ve Engbersen, G. (2024). The rapid rise of social infrastructure: Mapping the concept through a systematic scoping review. Cities. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105608

Gemicioğlu, S. (2022). Hanehalkı tipinin yoksulluk ve ekonomik zorluk çekme riski üzerindeki etkisi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi. https://doi.org/10.20979/ueyd.1072998

Gümüşalan, M. N. (2025). 2024 yılının kelimesi/kavramı "kalabalık yalnızlık"ın tanımı üzerine. Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dada/article/1734962

Karaman, F. (2014). Kur'an'ın insanlararası iletişim ve ilişkilere verdiği değer. İlahiyat Fakültesi Dergisi. https://dergipark.org.tr/en/pub/ifd/article/533171

Latham, A. ve Layton, J. (2019). Social infrastructure and the public life of cities: Studying urban sociality and public spaces. Geography Compass. https://doi.org/10.1111/gec3.12444

Nuñez, T. R. ve Radtke, T. (2023). Is socially disruptive smartphone use detrimental to well-being? A systematic meta-analytic review on being phubbed. Behaviour and Information Technology. https://doi.org/10.1080/0144929x.2023.2209213

Spence, C., Mancini, M. ve Huisman, G. (2019). Digital commensality: Eating and drinking in the company of technology. Frontiers in Psychology. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02252

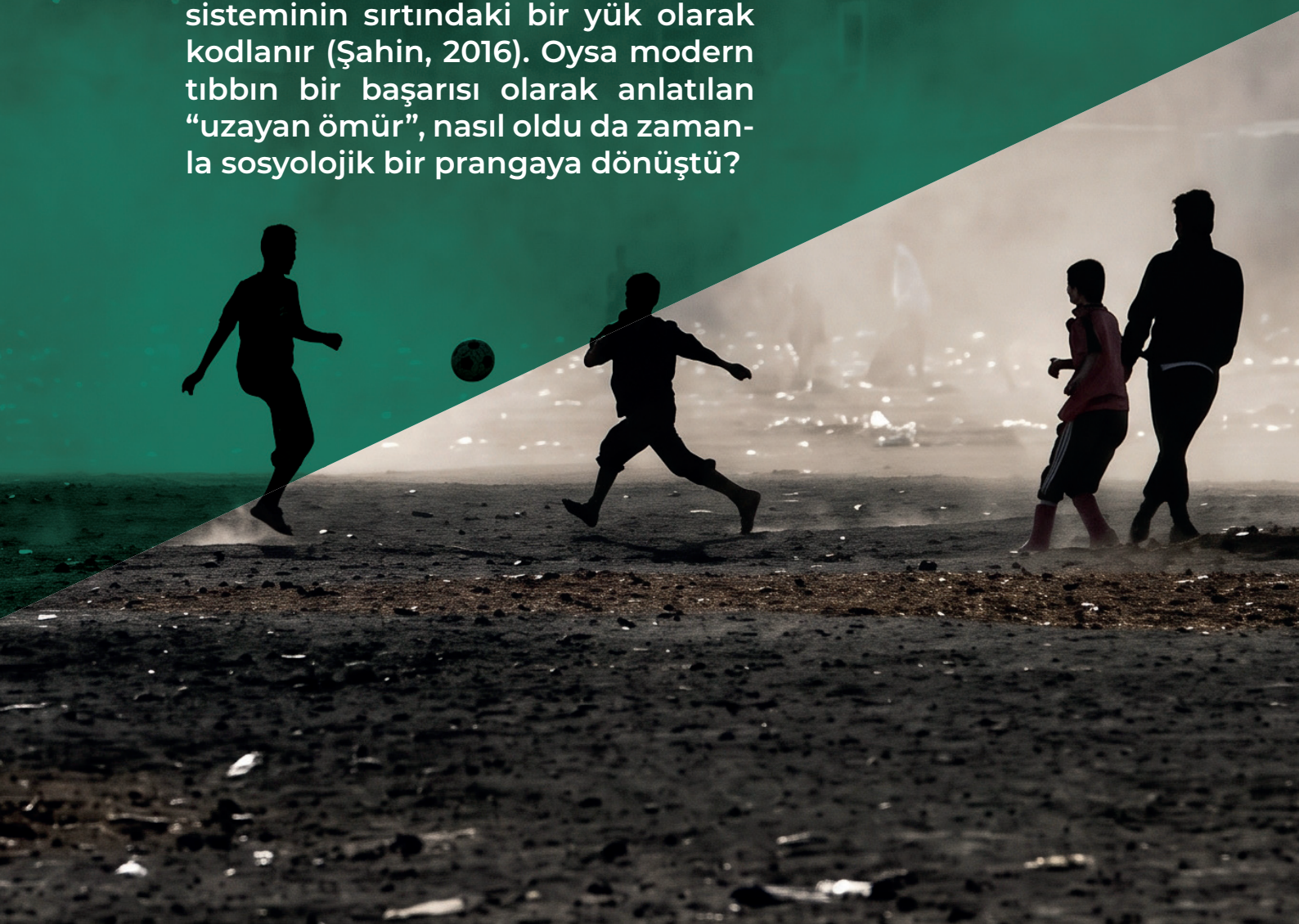
Yavuz, S. ve Yüceşahin, M. M. (2012). Changes in household compositions and regional variations in Turkey. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11399/136116

Yolcu, F. S. (2025). Demografik dönüşüm ve aile: Türkiye nüfus dinamiklerinin aile yapısına ve sosyal politikaya etkileri. İçtimaiyat. https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1727560

Yaşlılar Çok Değil Gençler Az!

Mahir Bilal Pirim

Lise zamanlarındaki coğrafya derslerinden aklımızda kalan o nüfus piramitlerini hatırlayalım. Öğretilen demografik tahayyüle göre piramidin tabanının geniş olması bir ülkenin dinamizmine ve geleceğine ilişkin olumlu çıkarımlar sunarken tavanın genişlemesi -yani yaşlı nüfusun artması- potansiyel bir kriz, artan demografik yatırım maliyetleri, kalkınma engeli ve sosyal güvenlik sisteminin sırtındaki bir yük olarak kodlanır (Şahin, 2016). Oysa modern tıbbın bir başarısı olarak anlatılan "uzayan ömür", nasıl oldu da zamanla sosyolojik bir prangaya dönüştü?

Bu meseledeki asıl kırılma, ömrün uzamasından ziyade modern dünyanın hız odaklı yapısının yaşlı insanları giderek hayatın dışına itmesinde yatıyor. Modern toplum, insanı çoğu zaman ne kadar ürettiği ve ne kadar tükettiği üzerinden değerlendiriyor. Böyle bir düzende yaşlılık ise tecrübe ve birikimden çok, verimliliğin azaldığı bir dönem olarak görülüyor. Dolayısıyla yaşlıların toplumsal hayattan giderek çekilmesini yalnızca biyolojik yaşlanmayla açıklamak yetersiz kalıyor. Modern toplumun makbul insanı genç, üretken ve aktif olarak tanımlaması da bu dışlanmayı besliyor. Yaşlılar böylece toplum gözünde "öteki" konumuna itilirken gençlerle yaşlılar arasındaki mesafe de giderek açılıyor.

Bugün yaşlılar ve gençler arasında günlük hayatta veya sosyal medyada gördüğümüz tahammülsüzlüğü yalnızca kuşak çatışması üzerinden okumak meseleyi sığlaştırabilir. Bir tarafta yaşlıları bir "maliyet" olarak gören ve üretim hayatının dışına çıktığında onları giderek değersizleştiren yaş ayrımcılığı (ageism) (Palmore, 1999) bulunurken diğer tarafta modern hayatın beraberinde getirdiği bireyselleşmeyle aile, mahalle ve toplumla bağları zayıflayan bir gençlik var. İnsanlar artık birbirlerinin hayatına eskisi kadar temas etmiyor. Gençler yaşlılarla aynı evde, aynı mahallede, aynı gündelik hayatın içinde daha az karşılaşıyor. Bu temas azaldıkça insanların birbirini anlaması da zorlaşıyor.

Meselenin gündelik hayattaki en görünür örneklerinden biri belediye otobüslerinde karşımıza çıkıyor. Sosyal medyada karşılaştığımız "Zaten çalışmıyorlar, bedava biniyorlar, sabahın köründe otobüsü işgal ediyorlar" minvalindeki yorumlar, bu bakışın göstergelerinden yalnızca biri.

Genç kuşağın işsizlik, gelecek kaygısı ve sürekli bir yerlere yetişme telaşıyla biriken öfkesi zaman zaman "boş vakti olan" yaşlılara yöneliyor. Yaşlıların ücretsiz ulaşım hakkı üzerinden koparılan fırtına, onları toplumsal hayatın doğal bir parçası olarak görmek yerine ekonomiye katkısı azalmış ve gündelik hayatın hızına ayak uyduramayan bir grup olarak konumlandırıyor.

Ancak burada yüzleşilmesi gereken bir paradoks var. Karar alıcıların "yaşlı nüfus çok fazla" diye şikâyet eder-

ken gözden kaçırdığı şey, asıl değişimin yaşlıların çoğalmasından ziyade, toplumun gençleşmesini sağlayacak yeni kuşakların giderek azalmasından kaynaklanmasıdır. Başka bir ifadeyle mesele, yaşlıların fazlalığından çok gençlerin eksilmesidir. İnsanlar daha uzun yaşıyor fakat onların yerini dolduracak kadar çocuk doğmuyor.

İşte tam da burada modern hayatın insanlara sunduğu yaşam biçimiyle yüzleşmek gerekiyor. Bireysellik, kariyer, ekonomik bağımsızlık ve özgürlük gibi kavramların hayatın merkezine yerleşip aile, evlilik, çocuk ve sorumluluk gibi kavramların önüne geçmesi, toplumun kendisini yeniden üretme kapasitesini de zayıflatıyor.

Gelecek kaygısı, ekonomik belirsizlik ve ağır çalışma koşulları elbette bu tercihlerde büyük rol oynuyor. Fakat bunun yanında modern insanın hayatı mümkün olduğunca kendi etrafında kurma eğilimi de giderek güçleniyor. Çocuk sahibi olmak; zaman, para, kariyer ve kişisel özgürlükten götürecek büyük bir sorumluluk olarak görülüyor.

Ortaya çıkan tablo ise oldukça ironik: Gençler otobüste karşılaştıkları yaşlıların çokluğundan şikâyet ediyor fakat o yaşlı nüfusun ardında, kendi kuşaklarının giderek daha geç evlenen ve daha az çocuk sahibi olmasıyla daralan bir yapı bulunuyor.

Tabii mesele doğum oranlarından da ibaret değil. Yaşlılığın bugün neden bu kadar ağır bir mesele haline geldiğini anlamak için modern hayatın aileyi ve kuşaklar arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürdüğüne de bakmak gerekiyor. Geleneksel aile yapısında yaşlılık, hayatın aile içinde karşılanan doğal bir dönemiydi. Geniş aile, aynı evde veya aynı mahallede yaşayan akrabalar ve kuşaklar arasındaki sürekli temas, yaşlıların bakımını bir kişinin omzuna bırakmıyordu. Yaşlı, evin içinde bakılması gereken biri olarak görülmüyordu. O, tecrübesi, hafızası ve sözü olan bir aile büyüğüydü.

Bu yapıyı ayakta tutan zemin maddi sebeplerden de oluşmuyordu. Sılayırahim, anne babanın rızasını gözetme, büyüklere hürmet ve aile sorumluluğu gibi ahlaki kabuller, insanların birbirlerine karşı yükümlülüklerini hatırlatan bir bağ oluşturuyordu. Modernleşmeyle birlikte bu çerçeve büyük ölçüde zayıfladı. Kırsaldan kente

göç, apartmanlaşma, çekirdek ailenin yaygınlaşması ve çalışma hayatının gündelik hayatı yeniden biçimlendirmesiyle kuşakların birbirine temas ettiği alanlar daraldı.

Eskiden aynı evin, avlunun veya mahallenin parçası olan insanlar, bugün aynı binada yaşayıp birbirlerinin hayatına çok daha az dokunabiliyor. Modern hayat bireye daha fazla hareket alanı ve özgürlük kazandırırken onu kendi hayatının içine de daha fazla kapattı. İnsan artık kendi zamanını, kariyerini, evini ve hatta ilişkilerini mümkün olduğunca çevresinden bağımsız biçimde düzenlemek istiyor.

Burada sekülerleşmenin etkisini de görmezden gelmemek gerekir. Sekülerleşme, zamanla insanın kendisini, ailesini ve çevresine karşı sorumluluklarını anlamlandırma biçimini de değiştirdi. Anne babaya iyilik etmek, komşuluk bağlarını sürdürmek veya yaşlılara hürmet etmek ahlaki bir yükümlülük olmaktan uzaklaştığında bunların yerini neyin dolduracağı sorusu ortaya çıkıtı. Modern toplum bu soruya çoğu zaman güçlü bir cevap veremedi. Aile bağlarının zayıfladığı yerde otoriteler eliyle kurumsal bakım hizmetleri geliştirildi fakat bakımın insani ve duygusal tarafını aynı ölçüde karşılayan bir bağ kurulamadı.

Bu dönüşümün önemli bir tarafı da kadınların hayatındaki değişimdir. Kadınların iş hayatına katılmasının artıları ve eksileri ayrı bir tartışmanın konusu olsa da bu durumun aile kurumuna verdiği zarar gözlemlenebilir sosyolojik bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor. Kadın evin ücretsiz bakım emeğini üstlenirken modernite bu emeği görünmez kıldı. Kadın çalışma hayatına katıldığında ise aynı bakım yükünün önemli bir kısmı ortada kaldı. Yaşlı bakımı, çocuk bakımı ve ev içindeki diğer sorumluluklar hala çözülmesi gereken meseleler olarak özellikle aile kuracak gençlerin önünde duruyor.

Sonuçta ortaya tuhaf bir tablo çıkıyor. Bir yandan insanı özgürleştirdiğini söyleyen modern hayat, diğer yandan insanın en temel bağımlılıklarını -çocukluk, hastalık, yaşlılık ve bakım ihtiyacını- giderek özel alanın içine sıkıştırıyor. İnsan gençken bağımsız, üretken ve hareketli olduğu ölçüde

sistemle uyum içinde yaşıyor. Fakat yaşlandığında yavaşlıyor, bakıma ihtiyaç duyuyor ve ekonomik üretkenliği azalıyor. Tam da bu noktada modern toplumun insanı değerlendirme ölçütleriyle yaşlılık arasında bir gerilim ortaya çıkıyor. Çünkü yaşlılık, modern dünyanın yücelttiği hızın, verimliliğin ve sürekli üretken olma idealinin karşısında duruyor.

Yaşlılığın aile içinden çıkarılıp giderek "kurumsallaştırılması" da bu dönüşümün bir başka sonucu. Huzurevlerinin ve kurumsal bakım hizmetlerinin varlığı, bakıma ihtiyaç duyan yaşlılar açısından elbette önemli bir imkân. Ancak asıl mesele, yaşlılığın giderek aileden koparılarak uzmanların ve kurumların ilgilenmesi gereken bir meseleye dönüşmesi. Hızın, gençliğin ve üretkenliğin bu kadar öne çıktığı bir toplumda çalışmayan ve bakıma ihtiyaç duyan yaşlı insan kolayca hayatın kenarına itilebiliyor. Böylece toplumsal algıda huzurevleri, sadece bakım verilen bir yer olmaktan çıkıp yaşlılığın toplumdan uzaklaştırıldığı bir mekâna dönüşebiliyor.

Üstelik bu kopuş kendi kendini besleyen bir döngü meydana getiriyor. Yaşlılar gençlerin gündelik hayatından uzaklaştıkça gençler yaşlılığı daha az tanıyor, yaşlılıkla ilgili deneyim azaldıkça da önyargılar güçleniyor. Bir insanın yaşlanmayı hayatın doğal bir parçası olarak görmesi zorlaşıyor. Yaşlı artık hayatın ilerleyen bir safhası değil, başkasının bakımına muhtaç "öteki" olarak görülüyor. Bugün sosyal medyada veya sokakta karşımıza çıkan ageism söylemlerinin arkasında biraz da bu kopuş bulunuyor.

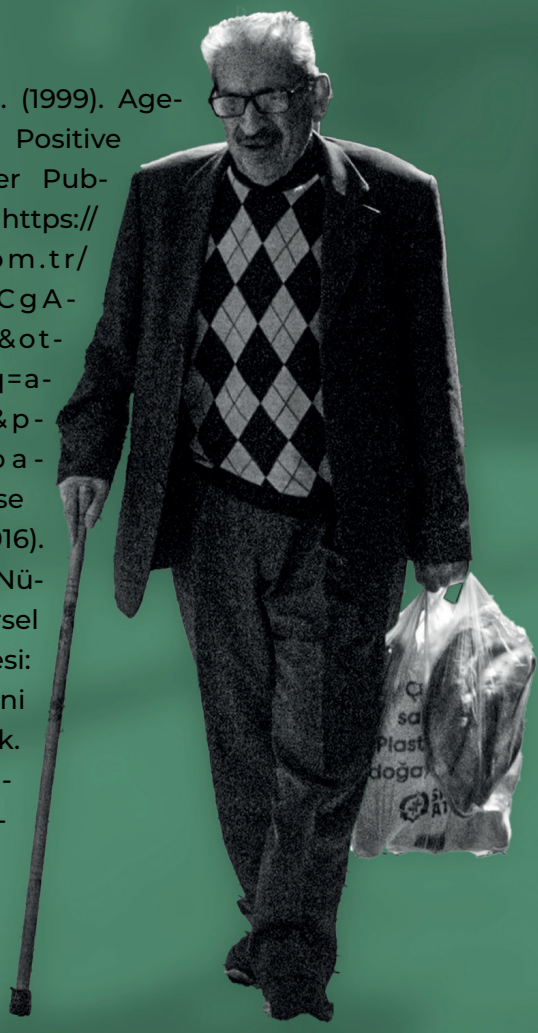
Belki de bugün yaşlılara yönelik tahammülsüzlüğün altında yatan asıl mesele de burada. Sorun otobüste boş yer bulunmaması ya da kuşakların birbirini anlamaması değil. Daha derinde, yaşlılığın modern hayatın değerleri içerisinde nereye konulacağı sorusu var. Genç, sağlıklı, üretken ve hızlı olduğu için değer verilen insana yaşlandığında ne vereceğiz? Geleneksel toplum bu soruya din, aile ve kuşaklar arası sorumluluk üzerinden bir cevap üretmişti. Modern toplum ise bunlara aynı kuvvette bir cevap üretemedi.

Bu nedenle Türkiye'nin yaşlanma meselesini nüfus piramitleri, emeklilik harcamaları veya artan bakım ihtiyacı üzerinden okumak eksik kalıyor. Ortada daha derin bir toplumsal dönüşüm var: Ömür uzarken kuşaklar arasındaki mesafe büyüyor. Aile küçülüyor, mahalle ilişkileri zayıflıyor,

ahlaki sorumlulukların gündelik hayattaki karşılığı azalıyor. Buna karşılık kişinin kendi hayatına, kariyerine ve konforuna yaptığı yatırım giderek artıyor. Modern hayat insana daha uzun yaşama imkânı sunarken yaşlılığı toplumun içinde anlamlı bir yere yerleştirmekte aynı başarıyı gösteremiyor.

Bu yüzden meseleye sadece "ömür uzuyor, yaşlı nüfus artıyor" diyerek bakmak eksik kalır. Asıl tartışmamız gereken, nasıl bir toplumda yaşlanmak istediğimizdir. Yaşlıyı ekonomik maliyet, zaman kaybı veya gündelik hayatın yavaşlamasına neden olan bir yük olarak mı göreceğiz yoksa hayatın bir dönemini tamamlamış, hafızası ve tecrübesiyle toplumun hala bir parçası olan insan olarak mı? Bugün yaşlılara nasıl davrandığımız, yarının yaşlıları olarak kendimize nasıl davranılmasını istediğimizi de gösteriyor.

Yaşlılık yalnızca yaşlıların meselesi değildir. Bugün otobüste yanımızda oturan yaşlıya nasıl baktığımız, aslında kendi geleceğimize nasıl baktığımızla da ilgilidir. Çünkü yaşlılık, insan hayatının kaçınılmaz bir dönemidir. Bugün "yük" olarak gördüğümüz insan, yarın biz olabiliriz. Asıl soru da burada ortaya çıkıyor: Nasıl bir toplumda yaşlanmak istiyoruz?
Önemli olan ömür uzarken nüfusun yenilenmesi ve uzayan ömrün toplumun içinde anlamını koruyabilmesi. Yaşlı insanı aileden, mahalleden ve sosyal hayattan çekip yalnızca bakım kurumlarına bırakan, onu üretmediği için değersizleştiren bir düzen, insan hayatının son dönemini de giderek yalnızlaştırıyor. Türkiye'nin yaşlılık meselesini çözmek için önce yaşlılığı bir "sorun" olarak görmekten vazgeçmek gerekiyor. Bununla birlikte gençlerin evlilik, aile ve çocuk sahibi olma konusundaki yaklaşımlarının da bu demografik dönüşümün önemli bir parçası olduğunu görmek gerekiyor.

Kaynakça

Palmore, E. B. (1999). Ageism: Negative and Positive (2. basım). Springer Publishing Company. https://books.google.com.tr/books?id=7ZbSCgAAQBAJ&lpg=PR5&ots=o2yvs7Whlu&dq=ageism&lr&hl=tr&pg=PR5#v=onepage&q=ageism&f=false

Şahin, S. (2016). Değişen Dünya Nüfus Yapısının Görsel Materyallerle İfadesi: Nüfus Piramitlerini Yeniden Düşünmek. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14.

Yaşlanan Türkiye'de Tedavi Ve Bakım: Demografik Gerçekler, Aile Yükü Ve Kapsayıcı Hizmet Ağı

Sena Eylül Sandalcı

Giriş

Küresel demografik dönüşümün akislerini taşıyan Türkiye, nüfusunun yaş yapısı itibarıyla derin bir değişim sürecinden geçmektedir. 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi olan 65 yaş ve üzerindeki nüfus, sadece beş yıl içinde %20,5 artarak 2025 yılında 9 milyon 583 bin 59 kişiye ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2026b). Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payını %9,5'ten %11,1'e taşıyan bu artış, sağlık hizmetlerinin geleceğini planlarken yüzleşmemiz gereken somut bir gerçekliğe işaret etmektedir. Üstelik aynı bültenin ana senaryosuna göre bu oranın 2030'da %13,5'e, 2040'ta ise %17,9'a ulaşması öngörülmektedir.

Yaşlı nüfusun artışı, tedaviye erişimin, gündelik yaşam desteğinin ve bakımın finansmanının birlikte ele alınmasını gerektirir. Bu yazı, söz konusu ihtiyaçlar karşısında aile hekimliğinin, profesyonel bakım hizmetlerinin ve kamusal desteğin nasıl güçlendirilebileceğini tartışmaktadır. Temel öneri, ailenin bakım sürecindeki katkısını desteklerken yakınlarından yardım alamayan yaşlı bireylerin de ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimini güvence altına almaktır.

Yaşlanan Nüfus, Farklılaşan İhtiyaçlar

TÜİK'in (2024) Türkiye Yaşlı Profili Araştırması sonuçları, 65 ve üzeri yaştaki bireylerin %78,7'sinin en az bir kronik hastalıkla yaşadığını göstermektedir. Aynı araştırmaya göre, yaşlı nüfusun genelinde evde bakım desteğine ihtiyaç duyanların oranı %16,4'tür. Bu oran 65–74 yaş grubunda %10,5 iken 75 yaş ve üzerindeki grupta %26,9'dur. Bakım planlamasında yaş grupları arasındaki bu farklılıkların yanı sıra ihtiyacın türü de önemlidir. Kronik bir hastalığın düzenli takibi ile gündelik işlerde sürekli yardıma ihtiyaç duyulması, farklı hizmetler gerektirebilir.

Yaşlı nüfusun büyümesi, bakım ihtiyacı oranları değişmese bile desteğe ihtiyaç duyan kişi sayısını artıracaktır. Bununla birlikte, bugünkü oranlara dayanan bir hesaplama geleceğe ilişkin yalnızca bir senaryo sunar. Planlamada yaşlı nüfusun kendi içindeki yaş dağılımının ve bakım ihtiyaçlarının zaman içinde değişebileceği de dikkate alınmalıdır.

Bu nedenle hizmetlerin kapsamı, bireyin hareket kabiliyeti, gündelik işlerini yürütebilmesi ve mevcut destek olanakları değerlendirilerek belirlenmelidir. Özellikle 75 yaş ve üzerindeki nüfusun seyri izlenirken poliklinik takibi, evde sağlık hizmeti ve günlük yaşam desteği ihtiyaçları birlikte ele alınmalıdır. Aynı kişinin bu hizmetlerin birden fazlasına ihtiyaç duyabileceği hesaba katılarak sağlık ve sosyal hizmetler arasında koordinasyon kurulmalıdır.

Bakım hizmetleri tasarlanırken yaşlı bireyin nerede ve nasıl yaşamak istediği de değerlendirilmelidir. Evinde yaşamayı sürdürmek isteyenler için evde ve gündüzlü bakım seçeneklerinin geliştirilmesi, yatılı bakıma ihtiyaç duyanlar içinse uygun hizmetlerin erişilebilir olması gerekir.

Birinci Basamakta Değişen Sorumluluk

Sarı (2025), temel sağlık hizmetlerinin planlanmasında demografik yapının, nüfus yoğunluğunun ve sosyoekonomik farklılıkların dikkate alınmasını önermektedir. Bu yaklaşım, yaşlı nüfusa yönelik aile hekimliği hizmetlerinin düzenlenmesine de yol gösterebilir. Personel ve zaman dağılımında kayıtlı kişi sayısına ek olarak kronik hastalık yükü, evde takip ihtiyacı ve hastayla iletişime ayrılacak süre de göz önünde bulundurulmalıdır.

İlaç kullanımı, düzenli takibin önemini gündelik yaşam içinde görünür kılmaktadır. Kayın ve arkadaşlarının (2024) yalnız yaşayan 65 yaş ve üzerindeki 16 hipertansiyon hastasıyla yürüttüğü nitel araştırmada, bazı ka-

tılımcıların küçük yazıları okumakta zorlandığı ve zaman zaman ilaçlarını almayı unuttuğu görülmektedir. Araştırma, katılımcıların düzenli ilaç kullanımına gösterdiği özeni ve geliştirdikleri hatırlatma yöntemlerini de ortaya koymaktadır. Bu durum, tedavi sürecinin reçetenin yazılmasıyla tamamlanmış sayılmaması gerektiğini göstermektedir. Hastanın ilaçlarını evde nasıl kullandığı ve hangi noktalarda desteğe ihtiyaç duyduğu da izlenmelidir.

İlacın nasıl kullanılacağını anlaşılır biçimde açıklamak, uygulamadaki güçlükleri hastayla yargılamadan konuşmak ve gerektiğinde yakınlarını sürece dâhil etmek düzenli izlemin parçası olmalıdır. Sağlık çalışanlarının bu iletişime yeterli vakti ayırabilmesi için randevu düzeni ve personel kapasitesi de uygun biçimde planlanmalıdır. Yaşlı bireylerle iletişim konusunda mesleki eğitimlerin desteklenmesi de bu çalışma düzenini tamamlayabilir.

Aile Dayanışması ve Kamusal Sorumluluk Dengesi

Nüfusun yaşlanmasını ailenin bakım imkânları ve insani sınırlarıyla birlikte ele almak, ayakları yere basan bir sosyal politika için şarttır. TÜİK verilerine göre, 2025 yılında Türkiye'de tek başına yaşayan 65 yaş ve üzerindeki bireylerin sayısı 1 milyon 836 bin 496'ya ulaşmıştır. Bu kişilerin %10,1'inin en az bir çocuğu aynı binada ikamet etmektedir (TÜİK, 2026a). Dolayısıyla tek başına yaşamak, her zaman aileden ve yakınlardan uzak olmak anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, bir yakının aynı binada veya aynı şehirde bulunması da bakım desteği sunabildiğini göstermez. Hizmet planlamasında kişinin hane yapısıyla birlikte ihtiyaç duyduğunda kimden, hangi konularda ve ne ölçüde düzenli destek alabildiği değerlendirilmelidir.

Bu süreçte bakım verenlerin sağlığı da dikkate alınmalıdır. İslam ve arkadaşlarının (2025) tam bağımlı hastalara bakım veren 179 kişiyle yürüttüğü kesitsel araştırmada, üstlenilen yük ile depresif belirti düzeyi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Destek sunulan hastaların ise %81,6'sı 65 yaş ve üzerindedir. Bu bulgular, bakım sorumluluğunu taşıyanların ruhsal iyilik hâlinin izlenmesini ve destek ihtiyaçlarının değerlendirilmesini önemli kılmaktadır.

Aile fertlerine danışmanlık ve psikososyal destek sunulması, bakım sorumluluğunun paylaşılmasına yardımcı olacak hizmetlerin geliştirilmesiyle birlikte düşünülmelidir. Profesyonel desteğin hangi ihtiyaçlarda ve nasıl devreye gireceğinin açık olması, bu düzenlemenin temel unsurlarından biri olmalıdır.

Finansmanı Değişen Nüfusa Göre Düşünmek

Nüfusun yaşlanmasının sağlık sistemimize getireceği yükü tartışırken mali tabloyu ve harcama dinamiklerini de doğru okumak durumundayız. TÜİK verilerine göre 2024 yılında toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı %5,3 olarak gerçekleşirken hanehalklarının cepten yaptığı sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı %18,8'e ulaşmıştır (TÜİK, 2025).

Tüm yaş gruplarını kapsayan bu genel göstergeler, yaşlanmanın sağlık maliyetleri üzerindeki etkisini diğer etkenlerden ayrı olarak göstermemektedir. Sağlıklı bir projeksiyon için yaş gruplarının hizmet kullanım sıklığı, özgül ihtiyaçları ve birim maliyetleri ayrıca analiz edilmelidir.

Finansman planında hangi hizmetlerin kamu tarafından karşılanacağı, ailelerden hangi katkıların beklenece ği ve ödeme gücü ya da yakın desteği sınırlı kişilerin hizmetlere nasıl erişeceği açıkça belirlenmelidir.

Akyol Güner ve Ulama (2025), aile desteğinin profesyonel bakım hizmetleriyle tamamlandığı ve yerel yönetimlerin koordinasyonda etkin rol aldığı bir model sunmaktadır. Yazarlar, finansmanın sürdürülebilirliği için uzun süreli bakım sigortasını da gündeme getirmekte ve uygulamanın pilot bölgelerden başlayarak aşamalı biçimde geliştirilmesini önermektedir. Böyle bir model değerlendirilirken hizmete erişimin yanında karşılanamayan bakım ihtiyacının ve ailelerin üstlendiği zaman ve emek yükünün nasıl değiştiği de izlenmelidir.

Mali kararlar alınırken hizmetin hastanelerden ev ortamına taşınmasının aile bütçesine ve ev içi emeğe getirdiği yük gözden kaçırılmamalıdır. Evde bakım hizmetlerinde kamunun karşılayacağı giderler ile ailenin üstleneceği sorumluluklar da açıkça tanımlanmalıdır. Yeterli profesyonel destek sağlanmadığında, kamu bütçesinde tasarruf olarak görünen bir düzenleme aile fertleri açısından

daha fazla ücretsiz bakım emeği ve gelir kaybı anlamına gelebilir. Dolayısıyla mali planlamalarda, kamunun doğrudan harcamaları kadar ailelerin üstlendiği bu gizli maliyetler de denkleme dâhil edilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Yaşlanan Türkiye'de tedavi ve bakımın geleceği, sağlık hizmetleriyle gündelik yaşam desteğinin birlikte planlanmasına bağlıdır. Aile hekimliğinde düzenli izlem, evde ve gündüzlü bakım seçenekleri ve bakım verenlere sunulacak destek, yaşlı bireyin ihtiyaçları çevresinde birbiriyle ilişkilendirilmelidir. Ailenin bakım sürecindeki katkısı korunurken yakınlarından yardım alamayan kişilerin de hizmetlere erişimi güvence altına alınmalıdır.

Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için merkezi idare ile yerel yönetimlerin görevleri, personel ihtiyacı ve finansman sorumlulukları açıkça belirlenmelidir. Hizmetlerin başarısı, ulaşılan kişi sayısı, karşılanan ihtiyaçlar ve bakım verenlerin yükündeki değişim üzerinden değerlendirilmelidir. Nitelikli bir bakım hizmeti, yaşlı bireyin hastane dışında sürdürdüğü yaşamın koşullarını da gözetmelidir.

Kaynakça

Akyol Güner, T., & Ulama, G. (2025). Avrupa ve Türkiye'de yaşlı bakım modellerinin karşılaştırmalı analizi: Türkiye için bir model önerisi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 18(2), 130–146. https://doi.org/10.46414/yasad.1796030

İslam, Ş. N., Aydın, M. R., Aydın, A., Ekerbiçer, H. Ç., & Ergönenç, J. Ş. (2025). Evde bakım hizmeti veren kişilerin bakım yükü ve depresyon düzeyleri ile etki eden faktörlerin incelenmesi. KSÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 20(2), 131–141. https://doi.org/10.17517/ksutfd.1539191

Kayın, İ., Karadağ, B., Gülbenzer, D., Kaya, E., Dirier, Z., & Tomanbay, İ. (2024). 65 yaş üstü yalnız yaşayan hipertansiyon hastalarının ilaç kullanımına uyuncu: Fenomenolojik bir çalışma. Geriatrik Bilimler Dergisi, 7(2), 105–116. https://doi.org/10.47141/geriatrik.1484465

Sarı, H. (2025). Kentlerde temel sağlık hizmetleri. STED (Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi), 34(3), 224–245. https://doi.org/10.17942/sted.1711498

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024, 22 Mart). Türkiye yaşlı profili araştırması, 2023 (Haber Bülteni No. 53809). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53809

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 4 Aralık). Sağlık harcamaları istatistikleri, 2024 (Haber Bülteni No. 54188). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54188

Türkiye İstatistik Kurumu. (2026a, 12 Mayıs). İstatistiklerle aile, 2025 (Haber Bülteni No. 58137). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58137

Türkiye İstatistik Kurumu. (2026b, 12 Mart). İstatistiklerle yaşlılar, 2025 (Haber Bülteni No. 58231). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58231

Uzun Yaşamak Yetmez: Yaşlanan Türkiye'de Yaşlılık Nasıl Bir Hayata Dönüşecek?

Seyit Torlak

Türkiye uzun yıllar boyunca genç nüfusuyla anılan ülkelerden biri oldu. Mahallelerde oynayan çocuklar, kalabalık okullar, iş arayan gençler ve yeni bir hayat kurmaya çalışan genç aileler bu tablonun alışılmış görüntüleriydi. Fakat bugün aynı mahallelere biraz daha dikkatli bakıldığında nüfus yapısındaki değişim daha kolay fark ediliyor. Çocukların sayısı azalırken yaşlı insanların gündelik hayat içindeki görünürlüğü artıyor. Bunun temel nedenleri doğum oranlarının düşmesi ve insanların geçmişe göre daha uzun yaşaması. Bu değişim insanların ilerleyen yaşlarda nasıl yaşayacağı, hangi hizmetlere ulaşabileceği ve toplumla bağını nasıl sürdüreceği sorularını da beraberinde getiriyor.

TÜİK verilerine göre 2025 yılında Türkiye'de 65 yaş ve üzerindeki nüfus 9 milyon 583 bin 59 kişiye ulaştı. Bu grubun toplam nüfus içindeki payı yüzde 11,1 oldu. 2020 yılında aynı oranın yüzde 9,5 seviyesinde bulunması, değişimin kısa sayılabilecek bir dönem içerisinde bile belirginleştiğini gösteriyor. Nüfus projeksiyonları ise yaşlanmanın önümüzdeki yıllarda daha da hızlanacağını ortaya koyuyor. 65 yaş ve üzerindeki nüfusun toplam nüfusa oranının 2040 yılında yüzde 17,9'a, 2060 yılında yüzde 27'ye ve 2100 yılında yüzde 33,6'ya yükselmesi bekleniyor (TÜİK, 2026b).

Bu rakamları yalnızca nüfus tablolarındaki oranlar olarak değerlendirmemek gerekiyor. Çünkü toplum yaşlandıkça günlük hayatın ihtiyaçları da değişiyor. Yaşlı bir insan için kaldırımın yüksekliği, otobüse rahat binip binememek, evinde asansör bulunması, sağlık merkezine ulaşabilmek veya mahallesinde oturup sohbet edebileceği bir yerin olması son derece önemli hale gelebiliyor. Dolayısıyla yaşlılığın nasıl geçirileceği hem kişinin sağlık durumuyla hem de yaşadığı çevrenin koşullarıyla yakından ilişkili.

Bugün çocukların yoğun olduğu bir mahallede okul, kreş ve oyun alanları ön plana çıkarken, gelecekte sağlık kuruluşlarına kolay ulaşım, güvenli yaya yolları, dinlenme alanları ve sosyal tesisler daha önemli hale gelebilir. Bu nedenle yaşlanan nüfusa hazırlık sağlık politikalarının yanında şehir planlamasının da bir parçası olarak düşünülmelidir.

Yaşlanmanın bir başka boyutu aile yapısındaki değişimle ortaya çıkıyor.

Eğitim ve iş nedeniyle çocukların farklı şehirlerde yaşaması artık birçok aile açısından sıradan bir durum. Eskiden aynı evin veya mahallenin çevresinde sürdürülen aile ilişkileri bugün daha uzak mesafelerden devam ettiriliyor. Bu durum özellikle ileri yaştaki bireylerin günlük yaşamını etkileyebiliyor. 2025 yılında yaşlı nüfusun yüzde 19,5'inin tek kişilik hanelerde yaşaması bu açıdan dikkat çekici bir veri (TÜİK, 2026a).

Ancak burada önemli bir ayrım yapmak gerekiyor: Tek başına yaşamak, mutlaka yalnız yaşamak anlamına gelmez. Kendi evinde yaşamını sürdürebilmek ve kendi kararlarını verebilmek birçok yaşlı için önemli bir bağımsızlık göstergesidir. Asıl mesele, ihtiyaç ortaya çıktığında kişinin ulaşabileceği bir yakınının, sosyal hizmetin veya kurumsal desteğin bulunup bulunmamasıdır. Bir insan evinde tek başına yaşayabilir; fakat hastalandığında hastaneye gidemiyor, alışverişini yapamıyor veya günlerce kimseyle konuşamıyorsa burada yalnızca konut meselesinden söz etmek yeterli olmaz.

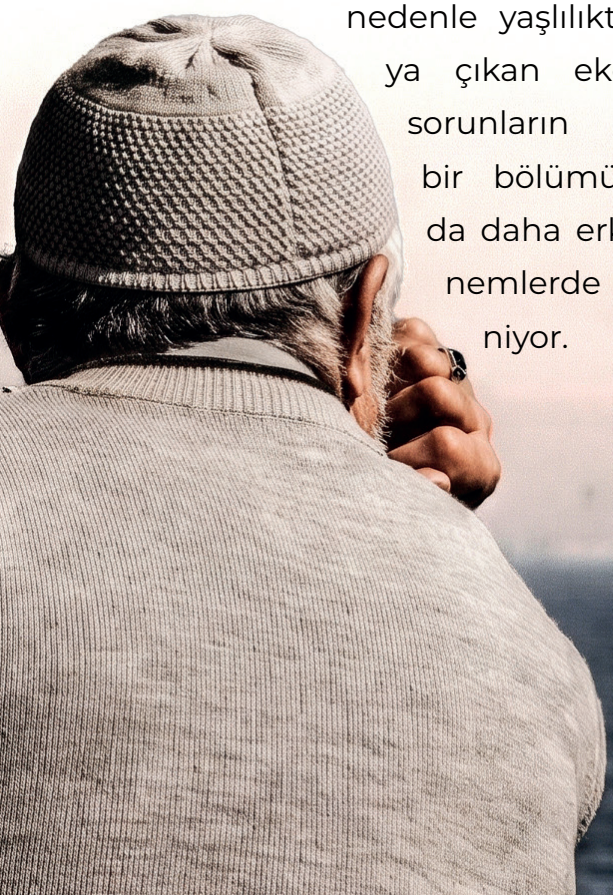
Bu nedenle yaşlı bireyi yardım bekleyen bir kişiden ibaret saymak doğru değildir. İleri yaşlarda da çalışan, torunlarıyla ilgilenen, arkadaşlarıyla görüşen, yürüyüş yapan, yeni uğraşlar edinen ve toplum içerisinde aktif biçimde yer alan çok sayıda insan bulunuyor. Aynı yaşta iki kişinin hayatı bile birbirinden oldukça farklı olabilir. Birinin ihtiyacı maddi destek iken diğerinin asıl ihtiyacı sosyal çevresini korumak olabilir. Bu nedenle iyi bir yaşlılık politikası, ihtiyaçları karşılamanın yanında kişinin kendi hayatı üzerindeki söz hakkını ve toplumsal ilişkilerini mümkün olduğunca korumayı da amaçlamalıdır.

Yaşlılığın nasıl geçirileceği konusunda sosyal desteklerin de önemli bir yeri bulunuyor. Burada kaç kişiye yardım edildiğine ve verilen desteğin kişinin günlük hayatını ne ölçüde kolaylaştırdığına bakmak gerekiyor. Kimi için gelir desteği önemliyken kimi için sağlık hizme-

tine ulaşabilmek, evindeki küçük bir sorunu çözebilmek veya sosyal çevresiyle bağını sürdürebilmek daha önemli olabilir. Amaç kişiyi sürekli yardım alan bir konumda tutmak olmamalı, ihtiyaç duyduğu noktada destekleyerek bağımsızlığını ve sosyal yaşamını mümkün olduğunca korumak olmalıdır.

Yaşlılık konusunda kadınların durumuna da ayrıca bakmak gerekiyor. Kadınların ortalama yaşam süresi daha uzun olsa da uzun yaşamak her zaman ekonomik güvence anlamına gelmiyor. Çalışma hayatının dışında kalan, kayıt dışı çalışan veya uzun yıllarını ev içindeki bakım sorumluluklarına ayıran kadınlar ileri yaşlarda düzenli gelir bakımından daha kırılgan hale gelebiliyor. Bu nedenle yaşlılıkta ortaya çıkan ekonomik sorunların önemli bir bölümü aslında daha erken dönemlerde şekilleniyor.

Bugünkü çalışma hayatı, bir anlamda gelecekteki yaşlılığın koşullarını da belirliyor. Düzenli çalışma, sosyal güvence, uygun konut ve sağlık hizmetlerine erişim kişinin ilerleyen yaşlarda sahip olacağı yaşam standardını etkiliyor. Bu yüzden yaşlılık politikalarını 65 yaşından sonra başlayan uygulamalar şeklinde değerlendirmek yeterli değil. İstihdamdan sosyal güvenliğe, konuttan sağlığa kadar bugün alınan kararların etkileri ilerleyen yıllarda ortaya çıkıyor.

Yaşlı yoksulluğu da salt aylık gelir üzerinden değerlendirilmemeli. Kira, ilaç, ulaşım, ısınma ve bakım giderleri dikkate alındığında aynı gelire sahip iki kişinin yaşam koşulları birbirinden oldukça farklı olabilir. Kendi evinde yaşayan bir emekli ile her ay yüksek miktarda kira ödeyen bir emeklinin elinde kalan para aynı olmayacaktır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalar da yaşlılık dönemindeki yoksulluğun yaş, eğitim, cinsiyet, hane yapısı ve konut koşulları gibi değişkenlerle birlikte ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (Aslan, 2025; Sönmez et al., 2025).

Bu noktada yaşlı kişinin gelir durumundan ziyade, nasıl bir yaşam sürdüğünü anlamak daha önemli hale geliyor. Nerede yaşıyor? Ev sahibi mi, kiracı mı? Geliri günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor mu? Sağlık hizmetlerine ulaşabiliyor mu? Günlük işlerini tek başına yapabiliyor mu? Yakınlarıyla görüşebiliyor mu? Mahallede kendisini ait hissedebileceği bir sosyal çevresi var mı? Bu sorular birlikte değerlendirildiğinde, yaşlılığın yalnızca ekonomik bir mesele olmadığı daha açık biçimde görülüyor. Çünkü iyi yaşlanma yeterli gelirin yanında güvenli bir konut, ulaşılabilir sağlık hizmetleri, sosyal ilişkiler ve mümkün olduğunca bağımsız bir yaşam sürdürebilmeyi de gerektiriyor.

Yaşlı nüfusun artması ailelerin üzerindeki bakım yükünü de yeniden gündeme getirecek. Türkiye'de yaşlı bakımı uzun yıllar büyük ölçüde aile içerisinde yürütüldü. Ancak çocuk sayısının azalması, aile bireylerinin farklı şehirlerde yaşaması ve çalışma hayatının yoğunluğu bu modelin eskisi kadar kolay sürdürülmesini zorlaştırıyor.

2060 yılında 65 yaş ve üzerindeki nüfusun toplam nüfusun yüzde 27'sine ulaşmasının beklenmesi, bakım konusunun yalnızca ailelerin omuzlarına bırakılamayacağını gösteriyor (TÜİK, 2026b).

Buradaki amaç ailenin yerine devletin veya belediyenin geçmesi değil. Daha çok aileyi destekleyen bir sistem kurulması gerekiyor. Bakım veren kişilere yönelik eğitim ve danışmanlık, psikososyal destek, evde bakım ve gerektiğinde geçici bakım hizmetleri bu sistemin parçaları olabilir. Çünkü uzun süre bakım sorumluluğu üstlenen kişinin yorulması ve kendi hayatından uzaklaşması, zaman içerisinde hem bakım veren hem de bakım alan kişi açısından yeni sorunlar oluşturabilir.

Öte yandan yaşlılığı sadece "bakım" kavramıyla açıklamak da eksik kalır. 65 yaşına gelen herkes aynı hayatı yaşamıyor. Kimi çalışmaya devam etmek, kimi torunlarıyla zaman geçirmek, kimi yıllardır ertelediği hobisine dönmek, kimi de gönüllü faaliyetlere katılmak isteyebilir. Yaşlı bireyleri yalnızca hizmet alan kişiler olarak görmek yerine, sahip oldukları deneyim ve birikimle toplumun içerisinde yer almaya devam eden bireyler olarak değerlendirmek gerekir.

Bu anlayışın yerel düzeydeki örneklerinden biri Ümraniye'de görülebilir. İstanbul Valiliği koordinasyonunda yürütülen ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından YADES 2024 Programı kapsamında finanse edilen "Aktif Yaş-Al" projesi, yaşlılara yönelik hizmetleri sağlık ve bakımın ötesine taşıyan uygulamalardan biri olarak öne çıkıyor. Projede geziler, seminerler, bilişsel egzersizler, psikolojik destek ve sağlık eğitimleri gibi çalışmalar gerçekleştiriliyor.

Bu faaliyetlerin değeri etkinliğin yaşlı kişinin günlük hayatına kattığı harekette ortaya çıkıyor. Bazen ihtiyaç duyulan şey büyük bir maddi destekten çok, insanın evinden çıkıp sosyal hayatla yeniden temas kurmasını sağlayacak küçük bir fırsattır.

Psikolojik destek de benzer biçimde önem taşıyor. Emeklilik, eş veya arkadaş kaybı, çocukların başka şehirlerde yaşamaya başlaması gibi değişiklikler kişinin alıştığı hayat düzenini değiştirebiliyor. Böyle dönemlerde yalnızca maddi yardım sunmak yeterli olmayabilir. Dinleyen, sohbet eden ve kişinin kendisini hâlâ toplumun bir parçası olarak hissetmesine yardımcı olan sosyal ilişkiler de yaşlılığın niteliğini belirliyor.

Ümraniye'de yaşlıların bir araya gelmesine imkân sağlayan "İkinci Bahar" Kıraathanesi de bu açıdan değerlendirilebilir. Bir fincan çay eşliğinde yapılan sohbet veya tanıdık bir yüzle aynı masada oturmak dışarıdan sıradan görünebilir. Fakat sosyal çevresi daralmış bir yaşlı için bu tür karşılaşmalar, gündelik hayatın içerisinde hâlâ bir yerinin bulunduğunu hissettirebilir. Sosyal politika bazen büyük projelerden ziyade, insanın yalnız kalmasını önleyen bu küçük temas noktalarında anlam kazanır.

Bir başka önemli konu ise dijitalleşme. Hastane randevuları, banka işlemleri, resmi başvurular ve iletişim giderek daha fazla dijital ortama taşınıyor. Teknolojiyi kullanmakta zorlanan yaşlılar için bu durum yeni bir engel yaratabilir. Dolayısıyla dijital destek yalnızca telefon veya bilgisayar kullanmayı öğretmekten ibaret olmamalı; yaşlıların dijital hizmetlere güvenli ve mümkün olduğunca bağımsız biçimde ulaşabilmelerini de kapsamalıdır.

Bir başka önemli konu ise dijitalleşme. Hastane randevuları, banka işlemleri, resmi başvurular ve iletişim giderek daha fazla dijital ortama taşınıyor. Teknolojiyi kullanmakta zorlanan yaşlılar için bu durum yeni bir engel yaratabilir. Dolayısıyla dijital destek yalnızca telefon veya bilgisayar kullanmayı öğretmekten ibaret olmamalı; yaşlıların dijital hizmetlere güvenli ve mümkün olduğunca bağımsız biçimde ulaşabilmelerini de kapsamalıdır.

Sonuç olarak Türkiye'nin karşı karşıya olduğu mesele yalnızca yaşlı nüfusun kaç kişiye ulaşacağı değildir. Asıl soru, bu insanların nasıl bir hayat yaşayacağıdır. Güvenli kaldırımlar, erişilebilir toplu taşıma, uygun konut, düzenli gelir, ulaşılabilir sağlık hizmetleri, sosyal ilişkilerin sürdürülebileceği mahalleler ve ihtiyaç halinde ulaşılabilecek destek mekanizmaları birlikte düşünüldüğünde yaşlılığın niteliği ortaya çıkar.

Üstelik geleceğin yaşlıları bugünün gençlerinden ayrı bir topluluk değildir. Bugün 30 yaşında olan bir kişi 2060 yılında 64 yaşında, 40 yaşındaki biri 74, 50 yaşındaki biri ise 84 yaşında olacaktır. Bu nedenle yaşlılık yalnızca bugünün yaşlılarının meselesi olarak görülmemelidir. Bugün nasıl çalıştığımız, nerede yaşadığımız, şehirleri nasıl planladığımız ve sosyal güvenlik sistemini nasıl kurduğumuz, ileride kendi yaşlılığımızın koşullarını da belirleyecektir.

Uzun yaşamak elbette önemli bir kazanımdır. Fakat yalnızca yaşam süresinin uzaması yeterli değildir. Asıl mesele, uzayan ömrün nasıl geçirileceğidir. Türkiye'nin yaşlanan nüfusuna yönelik temel hedef; insanların ilerleyen yaşlarda ekonomik sıkıntılar nedeniyle temel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalmadığı, kendi kararlarını verebildiği, mahallesiyle ve çevresiyle bağını sürdürebildiği, gerektiğinde sağlık ve sosyal hizmetlere ulaşabildiği bir yaşam düzeni oluşturmak olmalıdır. Çünkü yaşlanmak hayatın dışına çekilmek değil, hayatın başka bir dönemine geçmektir. Önemli olan bu dönemin yalnız, güvensiz ve bağımlı değil; mümkün olduğunca sağlıklı, bağımsız, sosyal ve insan onuruna yakışır biçimde yaşanabilmesidir.

Aslan, H. (2025). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu: Kimler daha kırılgan? Senectus, 3(2), 329–364. https://doi.org/10.26650/senectus.2025.3.2.0987

Bektaş, Y. (2025). Demografik değişime yön vermek: Yaşlanan iş gücünün Türkiye'nin politika belgelerindeki yansımaları. Antropoloji, (50), 26–40. https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1608333

Öztürk, M. (2026). Gri ufuklar: Türkiye'nin yaşlanan nüfusu ve sosyal politika gereksinimleri. Anasay, (33), 330–346. https://doi.org/10.33404/anasay.1814719

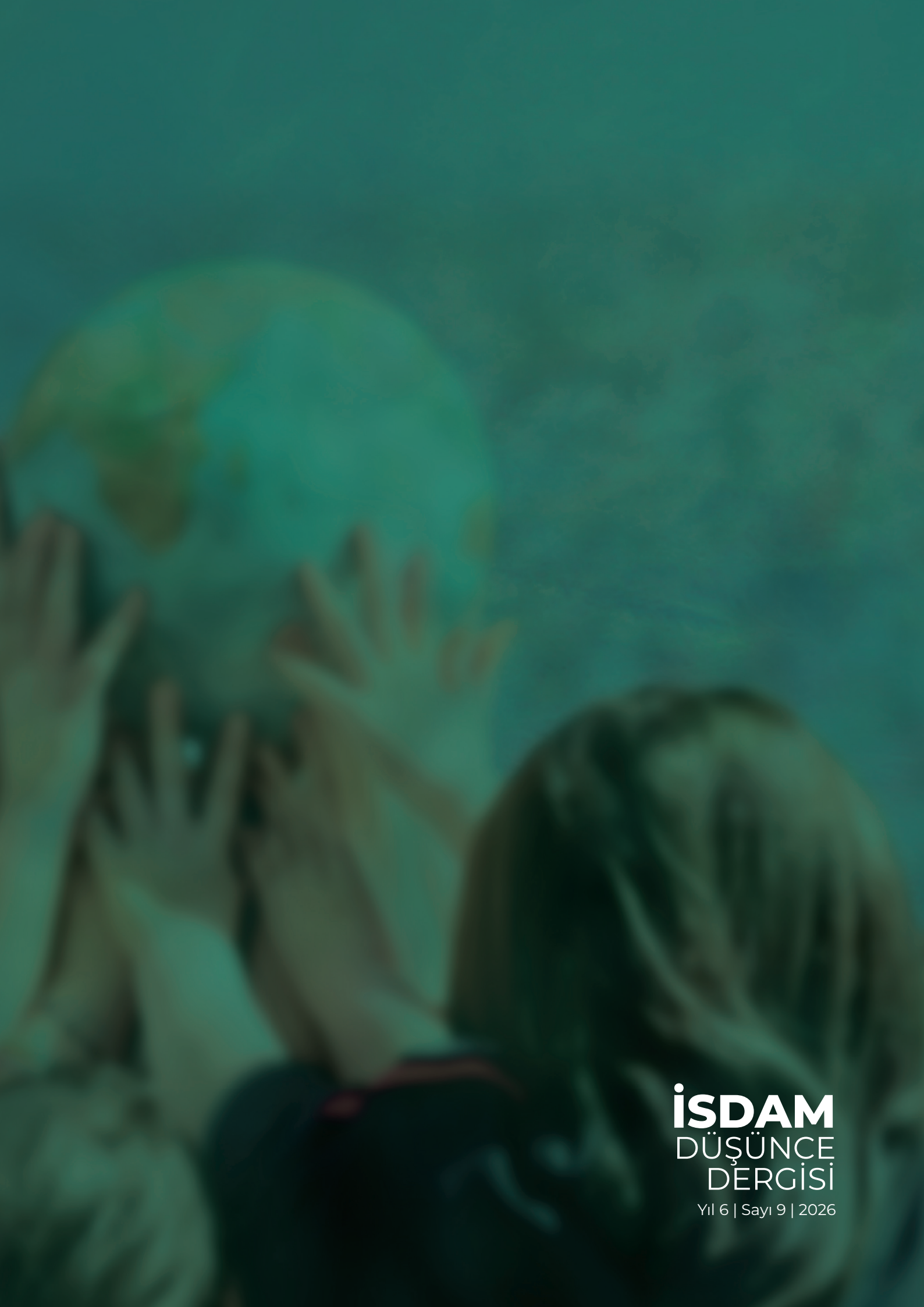
Sönmez, S., Akdeniz, Ş., Tufan, İ., Özgür, Ö., Ayan, F. S., & Asadi Faezi, S. (2025). Is ageing related to poverty? A case study in Turkish older population. Sosyoekonomi, 33(63), 199–211. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.01.10

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). İstatistiklerle yaşlılar, 2024. TÜİK Veri Portalı

Türkiye İstatistik Kurumu. (2026). İstatistiklerle kadın, 2025. TÜİK yayını

Ümraniye Belediyesi. (2026, 27 Nisan). Aktif yaşlanma için Ümraniye'de örnek uygulama. Ümraniye Belediyesi resmi sayfası

Ümraniye Belediyesi. (t.y.). Mevlâna Parkı İkinci Bahar Kıraathanesi. Ümraniye Belediyesi resmi tesis sayfası

İSDAM
DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yıl 6 | Sayı 9 | 2026